

GYÖRFFY ISTVÁN

EZERKILENC SZÁZHARMINCKILENC október hatodikán kartársak, tanítványok, a legkülönbözőbb rendű és rangú tisztelők és barátok — tanítványok, a legkülönbözőbb rendű és rangú tisztelők és barátok — köztük Magyarország miniszterelnöke — állták körül egy kiváló magyar tudós sírját, aki három nappal azelőtt váratlanul hunyt el. A halott Györffy István volt, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karán a néprajz tanára, aki írásban, szóval és tettel a magyar népi műveltség nagy, ismeretlen részeinek felderítésén fáradozott.

Rejtelmes mosolyával, fénylő kun szemével, a pákász embereket jellemző óvatos járásával a Nagykunság népi világából jött, mint földművelő, pásztorkodó, szűrszabó ősök gyermeke. A kolozsvári és budapesti egyetemi évek után, érdeklődési körének megfelelően a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya adott neki hajlékot, ahol harminc esztendőn keresztül, 1934-ig dolgozott. Tudományos munkásságának első termékei szülőföldjének: a Nagykunságnak tárgyi néprajzára vetnek világot. Éles megfigyelőképességet eláruló, alapos tanulmányokban számol be a Nagykunság népi építkezéséről, a nagykun tanya életéről. Rámutat ezeknek a nomád törökség építkezésével egyező vonásaira. Ma, amikor az európai lakóházkultúra bűvárai az egyes épületrészek, bútorok, a házbeosztás társadalmi, családi és egyéb jelentőségének kutatását állítják előtérbe, különös örömmel olvashatjuk ezeket az írásokat, mert Györffy István sok olyan jelenségre hívta fel a figyelmet, amelyet nyugaton csak most kezdenek észrevenni. Nagykunsági munkáit a Feketekörös völgyében végzett településföldrajzi tanulmányai követik és az oláh jobbágyosság lassú beszivárgásának mozzanatai közül még mindig ez az egyetlen, melyet levéltári munkával készült tanulmány világított meg. A világháború után részletesen foglalkozik a magyar „kertes⁴⁴ településekkel, amelyek felfedezése az ő nevéhez fűződik. Felhívja a figyelmet arra, hogy az alföldi falvakban és gazdavárosokban két beltelek van. Az egyik a falu vagy város belső részén lévő szűk lakótelek, a másik a lakóteleket gyűrű alakban övező ólas kertek sora. Ez a településforma még ma is magán viseli a nomád téli szállás jellegét. Mindezekről 1928-ban a Magyar Szemle olvasóközönségének is beszámolt (II. 315).

1922-ben jelenik meg a „Nagykunsági krónika“, amelyben pompás, Arany János írásművészetére emlékeztető magyarsággal ismerteti a szilaj pásztorok, a rétes emberek ma már exotikusnak tetsző életét. A szilaj pásztorok családi, illetve családtalan életére, a pákászok rétes emberek társadalmi formájára, gazdasági berendezkedésére vonatkozó közlési hézagpótló, új egyetemes szempontokat fakasztó adatokkal egészítik ki etnológiai ismereteinket. Nem egy magyar író is megragadott és megihletett ez a munka, így Móricz Zsigmond „Erdélyiének egyik ragyogó fejezetét a „Nagykunsági krónika“ alapján írta meg.

Nagy szeretettel foglalkozott Györffy István a magyar viselettel. Idevonatkozó kisebb-nagyobb írásai közül csak a legmagyarabb ruhadarabról:

a cífraszűrről írt monográfiájára emlékeztetünk, amelynek eredményei szintén ismeretesek e folyóirat olvasóközönsége előtt (XI. 58). Ő írja „A magyarság néprajzáának első kötetében a népviseletről szóló fejezetet. Ennek végső összefoglaló sorai nemcsak a magyar, hanem a keleteurópai néprajz utolsó évtizedének legszámottevőbb, még sok problémát szülő eredményei közé tartoznak. Nagyszerűen mutat itt rá Györffy többek között arra, hogy „a múlt század folyamán, főleg az úri viselet átvétele folytán különböző időben és területeken helyi viseletek alakultak, melyek a közbeeső területek népviseletének kiveszésével szembeötlőkké váltak. Ezeket a viseleteket a laikus közönség gyakran túlértékeli és hajlandó ősinek tartani. Mondanunk sem kell, hogy ezek ősiségéről csak annyiban lehet beszélni, amennyiben ott... ősi népi ruhadarabok még élnek. Messze vagyunk még attól, hogy a magyar népviselet egyes darabjainak eredetére rámutassunk, mégis annyit megkockáztathatunk, hogy az alföldi fodrosaljú ködmön, az oldalt gombolós bőrmelles, a szürkőpönyeg, a prémes kalpag Dél-Oroszország felé utal bennünket. Mivel ősi népi felsőruhadarabjaink legfontosabbjainak bolgár-török neve van s ezen nevek közül több az orosz nyelvben is él, valószínűvé teszi azt a feltevést, hogy úgy a magyar, mint a délorosz viselet bolgár-török hagyományokat őriz és ezen a révén rokon. Különböztetést a tényt, hogy a délorosz népviselet erős török hatás alatt fejlődött, az orosz nyelv török vagy törökök által közvetített ruhanévi is elárulják. Hagyományos népviseletünk a Balkán felé kevés kapcsolatot mutat, Ausztria felé pedig úgyszólván semmit“.

A következő esztendő új állomást jelentenek tudományos munkásságában. Ekkor írja két tudós társával: Bátky Zsigmonddal — azóta már Ő is halott — és Viski Károllyal „A magyarság néprajza“ első két kötetét. Györffy tolla alól kerül ki a gyűjtőgető gazdálkodást, vadászatot, halászatot, állattenyésztést, földművelést, teherhordást és közlekedést tárgyaló fejezet. Ez a munkája könnyen áttekinthető, értékes képanyaggal ellátott, alapvető rendszerezés, amelyből különösen a magyar pásztorélet ismertetése emelkedik ki. Széles látókörű tudással fejtegeti állattenyésztő kultúránk törökös jellemvonásait, s különösen a kunoknak a nomád életformát fenntartó szerepét. Az állattenyésztéssel kapcsolatban mutat rá arra, hogy a magyar népi — elsősorban az alföldi — mezőgazdálkodás a nagyobb mérvű jószágtartáshoz van kötve s kapcsolatait Dél- és Kelet-Európában és Nyugat-Azsiában kell keresnünk. Nomád jellegű mezőgazdálkodásunkat azonban nem tekinthetjük a honfoglalás előtti magyar gazdálkodás egyenes leszármazottjának. Györffy ezt az erősen nomád jelleget a törökvilág pusztításaival magyarázza.

Megállapításainak hitelességét, eredményeinek értékét nyomatékkal emelte az, hogy elsősorban a saját gyűjtésére támaszkodott, nagy érdeklődéssel tanulmányozva az alföldi városok régi jegyzőkönyveit, számadásait s figyelembe véve a nyelvtudomány eredményeit. Itt elsősorban a helynevekre, a helynévgyűjtés fontosságára hívta fel a figyelmet. Viszont évtizedes múzeumi szolgálatának, hivatalos gyűjtőútjainak nagy része volt abban, hogy bámulatosan ismerte a magyar föld tárgyi műveltségét. A Néprajzi Múzeum hatalmas gyűjteményében nem volt olyan ruhadarab, eszköz, kerámia vagy pásztorfaragás, amelynek származási helyét meg nem mondta volna.

Gazdag eredményeket szülő tudósi pályáján elsősorban a magyar föld és a magyar nép iránti nagy szeretet irányította. Minden néprajzi problémát a magyar népi problémákon keresztül látott, értékelt és tett magáévá. Csak a XVI—XVII. század rajongó krónikása, Takáts Sándor kutatót annyi szeretettel a magyar múlt tarlóján, mint Györffy István az „eleven régiségek“ között. Takáts munkái egyébként legkedvesebb olvasmányai közé tartoztak. Hányszor láthattuk, amint Budapest melletti tanyá-

járai az egyetemre érkezve, kopott kézitáskájából elővette Takátsnak a törökvilágról írt rajzait. A nagy szeretet és rajongás „kényszerítette“ arra, hogy problémákat vegyen észre, pusztuló emlékeket lásson meg, s ha kell, saját anyagi erejének latbavetésével mentse meg a magyar életformából azt, amit más már kivetendőnek talált. Így került tanyájára a magyar rackajuhok egyik utolsó töredéknyája. A magyar népi kultúrához való ragaszkodása, a magyar népi életforma ismeretéből fakadó hivatástudata tette azzá, amivé lett. A magyar népi kultúra pusztuló emlékeinek felkutatása és megmentése annyira lekötötte, hogy még balkáni és kisázsiai utazásainak eredményét sem közölte. Arra sem igen gondolt, hogy magyarországi eredményeit a külföld megismerje. Pedig a nemzetközi tudományos világ is élénk érdeklődéssel kísérte GyÖrffy munkásságát.

GyÖrffyt az élet nevelte etnográfussá. Ez az ő indulása idején nem is lehetett másképpen. Herman Ottó zseniális, de a tudományos gondolkodás területéről le-lesikló írásai nem teremthettek iskolát, Jankó János pedig olyan fiatalon halt meg, hogy utódok neveléséről nem gondoskodhatott, így a magyar népi kultúra kutatói rendszerint más tudományok területéről kanyarodtak át a néprajz mezejére. A szellemi néprajz képviselői az irodalomtörténet területéről jöttek, a tárgyi etnográfusok pedig a földrajz útvesztőjéből törtek előre, hogy a magyar néprajzi tudomány ma már sokszínű freskóján az alapozás nehéz munkáját elvégezzék. GyÖrffy István is földrajzi iskolában nevelkedett s minden bizonnyal ennek köszönhető érdeklődése a települési kérdések iránt.

A magyarság néprajzában írt összefoglalásai után elsősorban tanítványainak élt; ezekkel együtt szötte terveit. Mindenkit maga mellé fogadott, akiben csak egy szikrányi érdeklődést látott a magyar néprajz iránt. Tanítványai rajongtak érte, mert végtelen közvetlenséggel és apai szeretettel mozgott közöttük. Tanári szobájában hosszú délutánokat beszélgettek át, együtt sétáltak az utcán, együtt ebédeltek és vasárnaponként kirándultak tanyájára. Érdeklődött anyagi helyzetük iránt, ha kellett, ruhával látta el a szegényebbet, szállást adott neki és pénzkölcsönrel támogatta. Tanítványait elsősorban anyaggyűjtésre és józan megfigyelésre nevelte. Őva intette őket az elméletektől, az összehasonlító vizsgálatokkal járó kockázatos vállalkozásoktól. A nagyon kevésszámú élcsapatnak azonban korlátlan szabadságot biztosított; még ő biztatta őket, hogy „szellemi apjuk“ eredményeit vegyék revízió alá, cáfolják vagy erősítsék. Akiknek emelkedett tudományos felfogásában és tudásában bízott, azokat külföldre küldte, de nemcsak azért, hogy könyvtárakban búvárkodjanak, egyetemi előadásokat hallgassanak, hanem hogy az idegen környezetben végzendő gyűjtőmunka nehézségeihez is hozzászokjanak. Bukarest, Bécs, Bazel, Párizs, Hamburg, Stockholm, Helsinki voltak azok az állomások, ahol a tanítványok magukba szippantották az európai néprajzi tudomány levegőjét és tágították magyar látásukat. De számtalanszor mondta: „nemcsak tanulni küldelek benneteket, hanem remélem, ti is tanítani fogtok odakint“.

Állandóan a realitások mezején mozgó, rideg tényeket kutató és értékelő GyÖrffy Istvánban örök szépségek utáni vágyak lappangóak. Irodalmi érdeklődését ugyan sokszor cáfolgatta, de nem egyszer láttunk íróasztalán egy-egy agyonolvasott Tamási- vagy Nyíró-regényt, amit aztán tovább adott paraszt- és munkásbarátainak. S szívesen hallgatta, ha a délutáni tudományos megbeszélések közben Arany János, Ady Endre vagy akár Villon verseit citáltgattuk és a Bulyba Tárász szilaj hőseit elevenítettük fel előtte, ő ilyenkor rendszerint kutató útjainak humoros élményeivel vidította tanítványait; az élmények közül egyik-másikat irodalmi formában is megörökítette Móra Ferenc.

Életének utolsó éveiben erősen lekötötte a Táj- és Népkutató Központ munkája, amellyel túl kellett lépnie a néprajzi tudomány területét. De azért a maga elmélyedő, csendes tudósi egyéniségével azt is lelkesedéssel irányította, hisz a népi sors megismeréséről volt szó. A nyár folyamán négy kutatócsoportban dolgoztak közvetlen és közvetett tanítványai, akiket hétről hétre felkeresett, akikkel együtt élt, együtt dolgozott. Népismeretéből fakadó gazdag tapasztalatával egyformán adott eredményes tanácsot orvosnak, nyelvésznek, szociológusnak. Közben arra is volt ideje, hogy az erdélyi fiatalság néprajzi gyűjtőmunkáját megszervezze, újból elindítsa a magyar népi jogszokások Tagányi által megkezdett gyűjtését s egy magyar nyelvű általános etnológia megírásán és kiadásán fáradozzon. Kérdés, hogy most már mi lesz mindebből nélküle?

Halála előtt néhány hónappal jelent meg „A néphagyomány és a nemzeti művelődés“ című munkája, amelyben a népi tudást, a néphagyományokat teszi meg a magyar nemzeti művelődés alapjává s követeli, hogy ezek ne csak külső szint, hanem belső tartalmat is jelentsenek. Elgondolását részletesen kifejtve, az irodalom, népzene, népi dráma, tánc, népviselet, építkezés, konyha, állattartás, ipar stb. területén mutat rá arra, hol és miképpen kellene merítenünk a népi kultúra, az évszázados tapasztalatokon nyugvó népi tudás gazdag tárházából. Rámutat a néprajz és népismeret fontosságára a jegyzők, katonatisztek, papok és tanítók képzésével kapcsolatban. Bírálja a népi műveltséggel foglalkozó intézményeinket, társaságainkat s köztük őszintén olyanokat is, melyeknek hosszú éveken keresztül maga is irányító munkatársa volt.

De mindezek csak halvány vonásai Györffy István emberi és tudósi arcképének. Igazi jelentőségét majd akkor fogjuk megérteni, ha a gyász nehéz napjai után folytatjuk a munkát azon a területen, ahol tudományos kutatásaival utakat vágott, szervezkedett és irányított, s ahol lerakta a magyar tárgyi néprajzi kutatások alapját. Ez az alap olyan, hogy büszkén építene rá Európa bármelyik nemzete. Különösen azért is, mert az általa összehordott és értékelt anyag magyarrá alakulásunk kezdetéig visszamenő nagy földrajzi távlatokat és történeti mélységeket takar, új, mozgalmas színeket jelent az európai népi kultúra tájain, s az önismeret és öntudatosodás forrásait nyitja meg nemzeti életünkben. A tanítványokon a sor, hogy az alapra most már minél szilárdabb épületet emeljenek, s az anyagból és eredményekből rajongással, alázatos munkával, tudományos bátorsággal és európai tudással tovább kovácsolják a magyar néprajzot; s tág keretekbe illő etnológiát formáljanak belőle. Erre kötelezi őket Györffy István nemes egyéniségének emléke.

GUNDA BÉLA

BELSŐ IDEGENFORGALOM

EGYIK IDEGENFORGALMI SZAKEMBERÜNK szellemes megjegyzése szerint az idegenforgalom ugyanolyan természetű mint az arany. Ha a viszonyok akár politikai, akár gazdasági vonatkozásban bizonytalanná válnak, vagy teljesen eltűnik, vagy oda menekül, ahol a viszonylagos legnagyobb biztonság: található.

Hogy ez a megállapítás mennyire helytálló, kitűnik a kontinentális idegenforgalomnak utóbbi években bekövetkezett módosulásaiból. Az 1935. évi olasz-abesszin válság óta állandósult nemzetközi feszültség világszerte károsan hatott az idegenforgalom kialakulására s ha ehhez még hozzászámítjuk azokat az utasforgalmi és valutáris nehézségeket, amelyek a háborús- és kényszergazdálkodási jelleget öltő újabb közgazdasági irányok alkalmazása révén bekövetkeztek, s ha számításba vesszük azokat a lelki okokat is, amelyek egyrészt az állandósult háborús pszichózis, másrészt a világnézeti szempontok kihangsúlyozása révén a nemzetek egymásközötti érintkezésében — szimpátia és antipátia formájában — kitermelődtek, akkor fogalmat alkothatunk azokról a súlyos nehézségekről, amelyekkel az idegenforgalom a közelmúltban kénytelen volt megküzdeni. Ezek a nehézségek azóta sem múltak el, sőt fokozódásukkal — a nemzetközi helyzet további kiéleződése révén — a jövőben is még jó ideig számolnunk kell.

A nyugtalan európai helyzetben idegenforgalni viszonyainknak kedvezőtlen alakulását maga a statisztika is igazolja. A nemzetközi szempontból legnyugtalanabbnak tekinthető 1938. év folyamán Európaszerte hanyatlott a külső idegenforgalom. Legjelentősebb volt ez a hanyatlás természetesen a válság által leginkább érintett Közép-Európában, minek következtében főleg Ausztriában és Csehszlovákiában az idegenforgalom jóformán teljesen megszűnt, de úgyszintén Svájcban is 10, Nagy-Britanniában 11, Lengyelországban 6, Portugáliában 17, Jugoszláviában 5, Bulgáriában pedig 8%-kal hanyatlott a külföldi utasok arányszáma. Ám ugyanakkor a kevésbé veszélyeztetett északi országokban — Svédországban, Norvégiában, Észtországban és Finnországban — 3—19%-kal emelkedett a külső idegenforgalom, ami tényleg igazolja az idegenforgalom aranyelméletéről vallott nézet helyességét. Ehhez jött most az európai nagyhatalmak világrengető

háborúja, amely a külső idegenforgalmat úgyszólván teljesen megbénította.

Ily körülmények között a sokévszázados múltra visszatekintő nyugateurópai vendéglátóipar nem nyugodhatott bele a viszonyok hátrányos alakulásába s az államhatalommal karöltve, széles alapokon kiépített új idegenforgalmi politika indításához kezdett. Felismerték annak az elvnek érvényét és helyességét, hogy a vendéglátóiparba fektetett súlyos milliákat és évszázados beruházásokat nem lehet mindenkorra a nemzetközi események szeszélyének kiszolgáltatni, hanem kellő előrelátással oda kell hatni, hogy abban az esetben, ha a külpolitikai viszonyok folytán a külső idegenforgalom elapad, pótolni lehessen a szervesen kiépített és megszervezett belső idegenforgalommal.

Ez az elv, a politikai jellegre tekintet nélkül, a nyugati államokban ma már általánosan elfogadottnak, sőt intézményesítettnek tekinthető. A nagy francia tarifális kedvezmények éppen úgy ezt a célt szolgálták, mint a belső forgalmat fokozni hivatott olasz és német tömegmozgalmi szervek, amelyek egyre nagyobb mennyiségben kapcsolták be a hazai lakosság alsóbb rétegeit is az utasforgalom és üdülés kedvezményébe. Ezeknek az előrelátó, nagy hozzáértéssel és jelentős állami támogatással megvalósított intézkedéseknek köszönhető az, hogy az említett országokban egyre fokozódott a belső forgalom, amely — az érintett iparágakat tekintve sokszor nemcsak pótolni, de felülmúlni is képes a külföldi forgalomból régebben befolyt bevételeket. Legjellemzőbb volt ez Ausztria esetében, ahol a múlt év első kilenc hónapjában a külföldi látogatók száma 45%-kal hanyatlott, de ugyanekkor a határon belül való forgalom 54%-kal emelkedett. De emelkedett ugyanekkor magában a Németbirodalomban, Svájcban, Franciaországban és Nagy-Britanniában is.

E megfontolások tették tehát indokolttá a magyar idegenforgalmi politika számára is, hogy a múlttal ellentétben különös gondot fordítson a belföldi utasforgalom kifejlesztésére. Nem arról van tehát szó, hogy egész idegenforgalmunkat ebbe az irányba állítsuk át és a jövőben most már ne is törekedjünk a külföldi forgalom fejlesztésére, hanem arról, hogy a viszonyok javulásáig a külföldiek kényszerű és nemzetközi okokból bekövetkezett elmaradását a belföldi forgalom fejlesztésével igyekezzünk pótolni. Ezáltal nemcsak függetlenítjük idegenforgalmunkat a nemzetközi esetlegességektől s így szilárd bázist teremtünk számára hazai talajon, hanem a magyar társadalom és a vállalkozó töke figyelmét is ráirányítjuk e problémára és ekként oly idegenforgalmat teremthetünk, amelyet a nemzetközi kapcsolatok megállapodásának idejében külföldi vonatkozásban is tudunk majd hasznosítani.

Hogy erre az új idegenforgalmi politikára Magyarországon milyen nagy szükség van, azt az idevonatkozó adatokkal tudjuk legjobban igazolni. 1927-től 1938-ig idegenforgalmunk mérlege 237-7 millió passzívát tüntetett fel, s voltak évek (1927, 1929, 1930 és 1931), mikor az évi különbség meghaladta a 30 millió pengőt. Ez a magas arányszám csak a nemzetközi krízis kiéleződésével, vagyis 1935-től kezdve esett át jelentősebb módosuláson, mikor is az évi passzíva összege 6.6—11.2 millió összegre zsugorodott.

Év	A külföldiek kiadásai Magyarországon	Magyarok kiadásai külföldön	Magyarok többköltekezése a külföldön
1927	8·3 millió	40·5 millió	32·2 millió
1928	21·5 „	44·0 „	22·5 „
1929	22·8 „	56·0 „	34·0 „
1930	27·5 „	60·2 „	32·7 „
1931	26·3 „	57·5 „	31·2 „
1932	18·5 „	32·4 „	13·9 „
1933	22·7 „	44·9 „	22·2 „
1934	25·9 „	39·7 „	13·8 „
1935	31·0 „	37·6 „	6·6 „
1936	35·9 „	45·3 „	9·4 „
1937	38·3 „	49·5 „	11·2 „
1938	28·8 „	36·8 „	8·0 „

Amit tehát a magyar sajtó, propaganda és hazafias társadalmi egyesületeink hosszú éveken át nem tudtak közös erőfeszítéseikkel elérni, azt, máról-holnapra megvalósította a nemzetközi válság. Csökkent a külföldre utazók száma s ezzel szemben a belföldi utasforgalom jelentősen emelkedett. Főleg tapasztalható volt ez tavaly nyáron, mikor a cseh krízis már erősen kezdte éreztetni hatását, de még inkább megfigyelhető volt az év végén és az idei év elején, mikor az ország megnagyobbodása következtében pl. az április és május hónapokban tartott Nemzetközi Vásár belföldi látogatóinak száma közel 70%-kal emelkedett. Az elmúlt tizennyolc hónapban tehát hazánk belső idegenforgalma kedvezően alakult, „a budapesti mintegy hatodrésszel, a legtöbb vidéki városé ennél valamelyest kisebb mértékben és csupán a Balaton forgalma csökkent — az is csupán a tartózkodási idő tekintetében — az augusztusi rossz időjárás következtében. A belföldi idegenforgalom emelkedése Budapest és a balatoni fürdőhelyek idegenforgalmi iparát a külföldiek elmaradásából eredő kárért némileg kárpótolta, a többi helyen pedig a külföldiek elmaradását szinte teljesen kiegyenlítette Magyarországnak a külföldi idegenforgalomból eredő bevételei az 1937. évi 38.3 millió pengőről 28.8 millió pengőre csökkentek, de mert a magyaroknak 1937-ben 49.5 millió pengőt kitevő külföldi kiadása ennél nagyobb összeggel, becslésszerűen mintegy 36.8 millió pengőre csökkent, idegenforgalmi mérlegünk az elmúlt év folyamán újabb javulást mutatott.

Természetes, hogy a bekövetkezett események folytán idegenforgalmunk összetétele és iránya is megváltozott. Kihatott ez a változás nemcsak a belföldi utasforgalom emelkedésére, de a hozzánk érkező külföldiek százalékára és nemzetiségére is éppen úgy, mint az elszakított területekről érkezők részvételére. A múlt év májusában az Eucharisztikus Kongresszus nagy látványosságainak és utazási kedvezményeinek ellenére a külföldi forgalom visszaesése 21%-os volt, s ez a csökkenés októberig bezárólag 33, 29, 28, 25 és 40%-kal volt nagyobb, mint az 1937. év megfelelő hónapjaiban. November és december folyamán a budapesti idegenforgalom már valamivel kedvezőbb irányt vett és a régi külföldiek forgalma is csupán 18—19%-kal csökkent. Ezt és az elcsatolt területek forgalmának visszaesését azonban a belföldi idegenforgalom emelkedése ebben a két hónapban már teljesen kiegyenlítette, úgyhogy Budapest szállodáinak és penzióinak teljes idegenforgalma 1938 novemberében és decemberében mind az érkezettek száma, mind pedig tartózkodásuk tekintetében meghaladta az előző évi mértéket. De ez a javulás az 1939. év első harmadában még tovább tartott, mert pl. „a budapesti szállodákban és penziókban megszállott idegenek száma — külföldiek és belföldiek összesen — 79.100 volt, tehát 18%-kal több az előző évi 66.800-nál és 23%-kal több a külföldiek idegenforgalma szempontjából legkedvezőbb 1937. évinél... Az összes idegenek által itt töltött éjszakák száma 261.900 tett ki, vagyis 17%-kal többet az 1938. évi és 22%-kal többet az 1937. évinél. Ez az eredmény a legkedvezőbb, amelyet ebben az időszakban valaha is elérte és jelentősen — 20%-kal — nagyobb, mint az eddig legkedvezőbb 1928. évben“.¹

¹ A Magyar Gazdaságkutató Intézet jelentése Magyarország idegenforgalmáról 1939. évi első harmadában, 3. oldal.

A fent érintett változásoktól függetlenül a magyar idegenforgalom összetételében azonban más módosulások is bekövetkeztek. Ugyanakkor, amikor a régi külföldiek csoportjába tartozó utasok száma további 7%-os csökkenésen esett keresztül, s mikor e változás az elszakított országrészekkel kapcsolatban is érezhetővé vált, a belső forgalom tovább emelkedett, s például csupán Kassáról az év első négy hónapjában 2100-an érkeztek a fővárosi szállodákba. A Budapestre irányuló idegenforgalomban az érkezettek száma 43, a tartózkodási ideje tekintetében pedig 41%-os emelkedés volt tapasztalható, s ha ebből az összegből levonjuk az ország megnagyobbodásából adódó aránylagos adatokat, akkor is az idegenforgalom emelkedése 20%-os javulást mutat.

Sajnálatos és nemzeti szempontból feltétlenül, káros jelenség ellenben az, hogy a külföldi idegenforgalom hanyatlása mellett az elszakított területekről csonka hazánkba utazók száma megapadt. Bár számításba kell vennünk, hogy a Felvidék magyarlakta része és Kárpátalja területének visszacsatolása következtében az említett helyekről érkező utasok nagy hányada most már a belföldi forgalomban szerepel, azonban a múlt év első háromnegyedében 11, utolsó negyedében pedig 49%-os a hanyatlás, s ez mégis oly jelenség, amelyre kötelességünk figyelmet fordítani. 1928-tól 1938-ig a Nyugat-Magyarországról érkezők száma 239-ről 142-re; a Felvidékről érkezőké 14.197-ről 12.334-re; a Jugoszláviából érkezőké 7065-ről 4363-ra; az Erdélyből jöttéké 16.228-ról 9609-re és a Fiuméből érkezettek száma 237-ről 211-re csökkent, vagyis az elszakított területekről érkezők aránya a jelzett időpontban 37.966-ról 26.659-re apadt. Tíz-éves távlatban az elmúlt év mutatta a leggyengébb eredményt, s bár amint láttuk, az elmúlt esztendő első három negyedében is, de főleg a negyedikben az elszakított területiek arányszáma jelentősen csökkent, ez a hanyatlás sajnos az idén is tovább tartott, mert az 1939. év első negyedében további 14.1%-kal hanyatlott a forgalom, dacára annak, hogy az elmúlt év hasonló időszakához képest például a Romániából érkező utasok aránya 1.2%-kal növekedett.

A helyzet tehát a következő:

Időszak	Az összes érkezettek közül % jött		
	Csonka-Magyarországból	Elcsatolt területekről	Egyéb külföldről
1928 I—IV.	65.0	14.7	20.3
1929 „	63.0	15.2	21.8
1930 „	61.3	15.7	23.0
1931 „	57.6	14.8	27.6
1932 „	60.1	15.8	24.1
1933 „	52.4	15.7	31.9
1934 „	54.3	14.5	31.2
1935 „	51.1	14.3	34.6
1936 „	47.1	13.8	39.1
1937 „	46.9	14.2	38.9
1938 „	52.9	12.9	34.2
1939 „	63.9	9.4	26.7

Érdekes, hogy az elmúlt 16 hónapban a háborús feszültséggel járó gazdasági bizonytalanság következtében az utasok jellege is módosulást szenvedett. Csökkent az egyéni utazások száma, ugyanakkor

emelkedett a társasutazásokkal érkezők csoportja. Míg 1938 első négy hónapjában a csoportutazók száma a külföldiek kategóriájában és budapesti viszonylatban csak 4%-ot tett ki, addig ez a szám az 1939. év első négy hónapjában már 10% felé emelkedett, s ugyanekkor a luxus és I. osztályú szállodák forgalma csökkent a II. és III. osztályúak javára. — „A jóminőségű szállodáknak... kedvezőtlenebb kihasználtsága az oka annak — mondja a Gazdaságkutató Intézet jelentése, — hogy a közvéleményben, amelyet elsősorban ezen nagy szállodák véleménye befolyásol, az a hiedelem terjedt el, mintha idegenforgalmunk óriási mértékben csökkent volna, holott... a ikevésfcbé jó minőségűekésem lényegesen kedvezőtlenebb, mint 1937-ben.“ A helyzet persze a háború kitérése óta ezen a téren is módosult.

Ily körülmények között idegenforgalmunk megóvása és fejlesztése érdekében a belső forgalom szempontjai látszanak előtérbe nyomulni és ezért mindenkép indokoltnak is látszik az a program, amelyet illetékes szerveink e célból összeállítottak és hazai forgalmunk fokozása céljából kidolgoztak.

„A legelső feladat az, —mondotta Hallóssy István — hogy a hazai idegenforgalmi iparokban fekvő tőkék rentabilitását biztosítsuk I... Minden eszközzel fel kell tehát emelni különösen a magyar vidéki idegenforgalmi iparok szintjét is arra a fokra, amelyre a főváros és néhány vidéki hely már elérkezett... A tatarozásra és investícióra megfelelő szerény kamatozású különleges kölcsönt kell biztosítani... Szükség lesz az idegenforgalmi közigazgatásnak olyirányú kiépítésére, hogy a köztisztaság, az egészségügyi berendezések szintje és az árszínvonal méltányos alakulása tekintetében országszerte központilag és azonos elvek szerint irányított ellenőrzés gyakoroltassék. Behatóan foglalkozni kell továbbá a rendkívül rövid magyar nyaralási szezon meghosszabbításával olyként, hogy az elő- és utószezonban is legalább 75%-kal, „foglalt üzemekkel“ számolhassanak a vendéglátóiparok. Ez azonban csak akkor érhető el, ha az azt igénybevenni kívánó utastömegek ugyanabban az időben szabadságot is kapnak. Külön feladat a magyar téli szezon ... továbbá rendkívül fontos probléma az utazási tarifáknak olyan természetű revíziója, amely figyelembe veszi a külföldön már bekövetkezett változásokat és a megnagyobbodott Magyarország hosszabb távolságait és turisztikai helyeink vonzási körzetét, különösen pedig azt, hogy a különböző kedvezmények értéke az egymással való versengés folytán utastermelő hatását el ne veszítse. Külön kell foglalkoznunk az ú. n. hétvégi üdülési szabadságnak tarifapolitikai alátámasztásával. Hatalmas és újszerű feladat: az itthon való utazás örömeinek a magyar közönség körében való tervszerű propagandája. Nem hiányozhat ebből: a rendes és a keskeny film, a rádió, a kultúregyesületek előadásai és a különböző társadalmi körök megmozdulásai, mint amilyen pl. a Baross Női Tabor zászlóbontása volt az itthon való nyaralás érdekében.“¹ De mindezekén kívül szükséges még: a magyar sajtó beállítása a belföldi forgalom fokozásába, az általános és népszerű sportoknak a belső vándorlási forgalommal való összekapcsolása, a visszacsatolt területek turisztikai berendezésének kifejlesztése, a vidéki városok idegenforgalmi hivatalainak központi kiépítése, a vidéki törvényhatóságok idegenforgalmi költségvetésének felemelése és adminisztrációjának szakszerű megszervezése, a vidéki szállodaiparnak és vidéki gyógyfürdőknek országos szervezetbe való tömörítése, a nyaralásra alkalmas magyar falvak további megszervezése az e feladatot mintaszerűen betöltő Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetség által, budapesti székhellyel az egész magyar területet felölelő közös propagandairóda felállítása. De emellett nélkülözhetetlen a honismeret érdekében az Idegenforgalmi Hivatal által

¹ Hallóssy István: A megnövekedett Magyarország idegenforgalmi feladatai. (Nemzeti Újság 1939. május 28.)

olyan szuggesztíók gyakorlása, hogy az egyesületi, sport, társadalmi és pedagógiai szempontok a magyar idegenforgalom érdekeivel is egybekapcsolhatók legyenek. Ezért szükséges az ország legnevezetesebb történelmi, földrajzi, mezőgazdasági, gyáripari, művészeti stb. stb. helyeinek külön utazási programútókba és körutakba illesztése és a már említett szervek bevonása. De ezzel kapcsolatban halaszthatatlannak látszik a munkás- és gazdautaztatások megszervezése, majd a kereseti viszonyok javultával e rétegek üdülésének biztosítása is, úgyszintén az idegenforgalmi szempontból jelentős magyar vidékek felkarolása és kiépítése, — helyrajzi múzeumok, kiállítások, kongresszusok stb. útján — hogy így az utasforgalom az ország minden részében aránylagos legyen és annak áldásaiban a főváros mellett a magyar vidék is részesülhessen.

Habár e gazdag programban valóban benne foglaltatik a magyar idegenforgalom minden aktuális és gyors megoldást igénylő problémája, e tervek mégis némi kiegészítésre szorulnak. Az egész állami, társadalmi és politikai életben egyre nagyobb helyet foglaló nemzeti és népi szempontok ugyanis megkívánják, hogy a ma annyira átütő nemzeti összetartozás gondolatát is idegenforgalmi politikánk alapelvei közé iktassuk. Az utódállamokban élő és a világon szétszórt magyarság hazai utazásainak megszervezése nemcsak nemzeti szempontból, hanem gazdasági vonatkozásban is igen nagy jelentőségű s hogy ez az adottság ma még mennyire nincs kihasználva, azt bizonyítják a külföldi magyar szervezetek részéről egyre gyakrabban felmerülő kérelmek és panaszok, amelyek valamennyien a hazai utazások megkönnyítésére irányulnak, de amelyek teljesítése elé pillanatnyilag még valutáris nehézségek emelkednek. A Magyarok Világszövetségének munkáját a helyes és nemzeti értelemben megszervezett magyar idegenforgalmi politika van hivatva tehát kiegészíteni olyként, hogy, mihelyt a béke helyreállításával a személyforgalom is a régi normális keretek között helyreáll, — minél nagyobb tömegek számára tegye lehetővé az anyaországgal való érintkezést, de főleg azon külföldön is munkássorban élő magyarok számára, akik a hivatalos árfolyamon váltott drága utazási jegyet nem tudják megváltani s így kénytelenek hazalátogatási tervük-ről lemondani.

Társadalmunk, de talán hivatalos köreink sem ismerték fel eddig az idegenforgalom fejlesztésének valódi nemzetpolitikai és közgazdasági jelentőségét. A számok pedig azt bizonyítják, hogy nemzetgazdaságunknak ezt a jelentékeny forrását a nagy világválság közepette sem szabad még elhanyagolnunk.

PONGRÁCZ KÁLMÁN

MAGYAR SZEMLE

1939 DECEMBER

XXXVII. KÖTET 4. (148.) SZÁM

KORFORDULÓN

EGYETLEN MAGYAR NEMZEDÉK szemei előtt pergett le a mennyei birodalmi császárság és az ottomán szultanátus összeroppanása, a Habsburgok, a Hohenzollernek és a Romanovok uralmi rendszerének összeomlása. A példátlan arányú történelmi változásokat elmélyítette a népek életformáinak átalakulása, az európai élet amerikanizálódása és Európa társadalmi kérdéseinek, feszültségeinek nagyarányú felbukkanása, továbbá az a második ipari forradalom, amely a közlekedés forradalmasulása, az önműködő gépek fokozottabb használata, a gépkocsi, a repülőgép, a rádió, a film jegyében játszódik le.

Az elmúlt császárságok nyomában szociális forradalmak szele söpört végig a történelem országútján. Scheidemannok, Ebeitek, Leninek, Radekek szállták meg a hatalom bástyáit, majd rövid vezérlésük után átengedik helyüket azoknak a hatalmas, erős akaratú politikai egyéniségeknek, akik a modern cezarizmusokat előkészítették. A sebesen pergő világdráma egyik mellékszereplőjeként most itt áll a magyarság, miként történelme során annyiszor, két világhatalom mesgyéjén. Nyugodtan tekint körül, mert nem új a helyzete, nem új a szerepe. Az Árpádok korszakában a német-római szent birodalom és a keleti görög császárság, Bizánc volt a magyarsággal szomszédos két nagy hatalom, majd a későbbi századokban a császári hatalom és a magas porta váltotta fel a korábban reánk ható nagyhatalmak szerepét. A világháborút megelőző emberöltő során a pángermanizmus és a pánszlávizmus erővonalainak keresztezésében éltünk. Most is egy, súlyával V. Károly birodalmára emlékeztető hatalom és egy új iszlám súrolja határainkat. Most is hatalomközi helyzetben, két világbirodalom közé ékelődve nyugodtan élünk, mert jól tudjuk és ösztöneinkkel érezzük, hogy az ilyen helyzet elősegítheti a nemzetek fennmaradását, sőt — csak Belgium esetére gondoljunk — új nemzetek képződését is kiválthatja. Ki tudja, hogy erkölcsi képességein kívül vajjon nem annak tulajdonítható-e a magyar uralom állandósulása a Kárpát-medencében, hogy szomszédságában mindig két világhatalom érdeke érintkezett?

Hazánk helyzetének sajátosságát napjainkban az adja meg, hogy nem csupán birodalmak között, de merőben eltérő szellemi világok között is éli a maga életét. A szomszédos hatalmak állami életének gócpontjai, Berlin és Moszkva ugyanis ma nem csupán politikai

rendszerek középpontjai, hanem szellemi gyújtópontok, ahonnan szellem árad felénk, mint mindenfelé. Ez a két, bennünket környező világ a szomszédos bolygókkal együtt azonban nem egy nyugalmi állapotban levő, hanem gyors, belső átalakulásban feszülő, táguló politikai naprendszer, amelynek jövője nem csupán belső életének törvényszerűségeitől, hanem más napok körül kialakult rendszerek vonzó-taszító erejétől is függ. Korfordulóhoz érkezett az emberi együttélés egész mindensége, mert valamennyi tényező, amelynek hatásától az emberközi viszonyok alakulása függ, egyidejűleg hat a gyökeres változás irányában.

Emberöltők során át Európa népeinek irányítói megegyeztek abban, hogy a létben a legmagasabb érték az abszolút jó, igaz és szép s mindháromnak állandó, legtökéletesebb viselője az Istenség. Megegyeztek abban, hogy minden egyéb társadalmi, kulturális, népi érték rangban ez után következik. A korforduló ott kezdődött, amikor az Isten igájából kirugaszkodó, az értékek hagyományos rendjével szemben lázadó emberi gondolat önkényesen új rendjét állapította meg az értékek egymásutánjának, mondván: legfőbb érték az öncélú ember vagy a gyümölcsöző tőke, esetleg a vérségi értelemben tiszta fajiság, netán az emberek anyagi szükségleteinek arányos kielégítése. Amióta a francia forradalmat előkészítő „felvilágosodás“ felborította az értékek természetes rendjét, az ettől elszakadt felfogású ember szüntelenül új értékrendszert szerkeszt, s mert önkényesen jár el, természetesen csak olyant fogad el, amely politikai, hatalmi, társadalmi magatartását igazolja, ami tehát erkölcsi színezetet ad valaminő uralomnak: gondolatok, emberek, javak felett a hatalom gyakorlásának. Így alakulnak ki a szellemi birodalmak, amelyekhez azok tartoznak, akik ugyanannak az értékrendszernek a hitvallói. Így van birodalom, amelynek tagjai a vérségi értelmű tiszta fajiságot fogadják el legfőbb értéknek, és van olyan, ahol a legfőbb érték az arányos szükségletkielégítés. Ezeknek a birodalmaknak a határai az emberek lelkén, gondolkodásán vonulnak át és ezért nem esnek egybe amaz országok határaiival, amelyeknek irányítói különben magukévá tették a szellemi birodalom értékrendjét. Hazánk tehát nem csupán politikai, hanem szellemi értelemben vett birodalmak tőszomszédságában is él.

A szüntelenül változó értékrendek forradalmát gyorsítja az élet-környezet változása a technikai fejlődés következtében. A múlt embere hozzászokott a meglevőhöz és szerette azt. A ma embere hozzászokott a változáshoz és kívánja azt. Az európai élet amerikanizálódása oda vezetett, hogy a jellegzetesen mai ember nem elégszik meg a lassú, fokozatos fejlődéssel, hanem mindenben olyan gyökeres változást kíván, aminőt az előtte lepergett történelemben, technikai forradalomban, társadalmi átértékelődésben tapasztalt. A színház lassú eseményfolyását követte a filmtörténetek irama, a szerves élethez kötött közlekedés menetét a gépkocsi, a repülőgép száguldása, a szonátákat és etűdöket a jazz-band, a ragtime-zene, a történeti stílusokat pedig a higiénikus modern épületkockák. Ahogyan az amerikai kiütésre uszítja a boxmérkőzések hőseit, akként a ma embere titkolt izgalommal örül minden versenynek, emberek, osztályok, népek közötti küzdelem-

nek, mert ettől is szenzációt, újabb izgalmat, változást remél. A „vivere pericolosamente“, a veszélyes élet elve nem azért népszerű, mert született hős a ma embere, hanem mert szenzációra, izgató újdonságra, meglepő változásra éhes. A ma emberének idegésége követeli meg, hogy az állam minden cselekvése reform legyen, hogy általában minden mássá legyen. Innen a pánszocializmus-irányzat, minden életjelenség és társadalmi tény gyökeres módosításának türelmetlen sóvárgása. Ettől a szellemi és ösztönbeli állapottól csak egy lépés van a pándsztrofikációig; minden meglévőnek felborítása az új, az egészen más, a hatalmas ismeretlen eljövetele érdekében.

Sok emberöltő nehéz munkájával kialakult egy értelmes nemzetközi munkamegosztás, amelytől a nemzetek szellemi és vagyonbeli gyarapodása volt joggal remélhető. Ennek előfeltétele volt a pénztőkék, az áruk, az emberek, a szellemi javak szabad mozgása világszerte a politikai határokra való tekintet nélkül. Ennek tulajdonítható Európa gazdagodása szellemiekben, anyagiakban a múlt század folyamán, ez a magyarázata az életszínvonal általános és jelentős emelkedésének a világháborúig. A nagyhatalmak féltékenysége, politikai vetélkedése kiváltotta a világháborút és ennek folyamányaként az újabb háborúktól való félelmet, a kölcsönös bizalmatlanságot, az újabb nemzetközi összeütközésekre való állandó felkészülést, a gazdasági önellátásnak az elvét. A politika megbontotta a világgazdasági összefüggéseket, lehetetlenné tette a nemzetközi munkamegosztás és a piaci önkiegyensúlyozás érvényesülését és ezzel válságot teremtett a kapitalizmusban. A versenyzárlódás háttérbe szorult, az önellátás elvéből és az ipari mozgósítások előkészítéséből a kötött zárlódásnak új szervezeti formái alakultak ki. Az államok sokszor akaratlanul belevitték a szocializmust eredetileg kapitalista gazdasági rendszerükbe és ma is tart az ellentétes alapelvű gazdaságpolitikai törekvések keresettségét, hibrid formáknak szüntelen változása. Már nem élünk kapitalizmusban, de szocializmusban sem. Korfordulón vagyunk. Ez nem jelenti azt, hogy Európán kívül nincsenek friss, eleven kapitalizmusok, a korai kapitalizmus minden társadalombontó, néprontó kísérő jelenségével. Így a legutóbbi évekig volt japán kapitalizmus, Dél-Amerikában és Dél-Afrikában pedig még a korai kapitalizmus jelenségeivel találkozunk. Ezeknek fejlődése, térfoglalása természetesen gátat vet az európai kapitalizmus térhódításának, már pedig terjeszkedés nélkül sorvadásnak indul minden kapitalista zárlódás. Ezért szükségképpen új gazdasági forma felé haladunk. Ez a gazdasági átalakulás természetesen új társadalmi szerkezetet vált ki és a zárlódás szellemiségének és életformájának átalakulása megköveteli az ennek megfelelő államigazgatási, államszervezeti formának kialakítását. Az irányított, a kötött zárlódás, a szocializmussal ötvözött kapitalizmus állama nem lehet az, ami megfelelt a liberalizmus XIX. századbeli, többé-kevésbé szabad kereseti zárlódásának. Új államiság felé haladunk: korfordulón vagyunk. Fel kell ismernünk, hogy az emberi együttélés közberendezései nem felelnek meg a ma ember-típusának, egyéni és gazdasági életformájának, az irányított zárlódás, a felfokozott ütemű nemzeti élet követelményeknek.

A hazaszeretet, a szülők, az ősök földje felé forduló, a letűnt nemzedékek szellemi értékeit a hagyományokban ápoló patriotizmus, a meglevő értékeket konzerváló, a családokat egy haza ölen egybetartó és a hazáért minden áldozatra képesítő érzület, gondolat ma sem lankadó törekvés. A hazaszeretetet a nép értékeinek, a nemzet sajátosságainak felismerésével, művelésével, a saját nemzetiség nagyratartásával kiegészítő nacionalizmus hozzájárult a patriotizmus elmélyítéséhez, a nemzeti együvértartozás tudatához, a közért való áldozatkészség növeléséhez. A nacionalizmus azonban eltorzult ott, ahol egyes nagyhatalmak gazdasági imperializmusának eszközévé, vagy egyes népek önmagasztalásának és ezzel más népek megalázásának tényezőjévé vált. A szűk európai térben együtt élő, egymással surlódó nemzetek nacionalizmusa tehát vagy verseny-nacionalizmussá, vagy öncélú imperializmussá alakult át. A nép hiúságának legyezgetéséből politikai tőkét kovácsoló közéleti emberek nem egyszer betegesen érzékeny hiúságra nevelték népüket azzal, hogy minden nemzetközi ütközéskor feljajdulnak a nemzeti presztízs csorbulásán és a nemzet nacionalista ösztönéletét felabajgatva egymáson túltettek az ellentétek keresésében és a gyűlölet szításában. A nacionalizmust meghamisították, visszaéltek a nemzetek természetes önmegbecsülésével és önszeretetével. Egyes nemzetek megszűntek egymás gondolatvilágában és érzületében tisztelni azt, amit saját nacionalizmusukban vitathatatlan értéként nagyra becsültek. Amíg a kereszténységtől ápolt, hazaszeretettől áthatott nacionalizmus a nemzet erősítése mellett lehetővé tette a nemzetek együttműködését, addig a gazdasági és öncélú uralmi imperializmussá torzult verseny-nacionalizmus a nemzetek között kölcsönös lenézéshez, egymás megvetéséhez, a nemzetközi együttműködés és ezzel az emberi együttélés válságához vezet. Végző kifejlődése ez annak a folyamatnak, amely a francia forradalommal és ennek szellemiségével indult. Fordulóhoz kell érünk ezen az úton is, mert ez az elfajzott nacionalizmus szükségképpen a kultúrértékek és ezeket hordozó népek megsemmisüléséhez, az emberi együttélés állandósuló válságához, világ-anarchiához vezet.

Új életforma felé fordulunk s önmagunktól kérdezzük, vajjon ezt nem találjuk-e meg abban a másban, amit a totális államok rendszerének nevezünk. Itt álljunk meg és tartsuk szem előtt, hogy a rendszerek csak a gondolkodók fejében vannak, nem pedig a társadalmak életében. A történelem során egyetlen nemzet sem élt valaminő rendszerintí Így például az államtól teljesen kötetlen gazdálkodás, a gazdasági liberalizmus a maga elvi tisztaságában még a liberalizmus XIX. századában sem volt meg sem Angliában, sem más országban. A szocializmust tiszta elképzelésében még Szovjetországban sem tudták megvalósítani, annak dacára, hogy ebben az államvezetést semmi sem korlátozta és az ország természeti kincsei lehetővé tették a teljes önállósítást, tehát a kapitalista országoktól elkülönült önálló politikai és gazdasági életet. Az élet mindig a meglevő szellemi, lelki, gazdasági, hatalmi helyzetek és adottságok szerint fejlődik és a hatalom gyakorlóit ez a fejlődést sohasem tudják természetadta irányától annyira eltéríteni, hogy a társadalom egyetlen elv érvényesülését jelentő rendszerbe

fejlődjék. Vegyük figyelembe azt is, hogy ahány totális állam, annyi-féle. Ha keletkezésüket tekintjük: Németországban a versailles-i renddel és gazdasági következményeivel szemben támadt nemzeti ellenállás következménye. Olaszországban a faszizmust a nyugati szövetséges hatalmakban való csalódás, az állam tehetetlensége felett érzett elkeseredés és a középosztály gazdasági elesettségéből származó forradalmi hangulat váltotta ki. Portugáliában Salazart az a katonai diktatúra segítette uralomra, amelynek vezetői megelégtették a portugál parlamentáris demokrácia állandó kíséző jelenségeit, a valóságos államcsődöt és az államügyek bölcs vitelét meghíúsító örökös kormányváltásokat.

A Németbirodalomban az állam az árja faj eszköze. A faszizmusban az állam a legmagasabb érték, öncélú, minden; ellene, kívül semmi sem számít. Salazar Portugáliában tagadja az állam mindenhatóságát, erős állam keretében, erős családoktól és jól szervezett autonóm hivatásrendektől várja a társadalomnak azt az egészséges öntevékeny életét, amely a nemzet gyarapodásához vezet.

A nemzeti szocializmus nem törekszik semminemű gazdasági vagy társadalmi rendszer megvalósítására, hanem minden gazdasági és társadalmi erőt a hadigazdálkodás és ezen keresztül a hadserege fejlesztés érdekében tömörít, hogy a német haderő felszabadítsa a német nemzetet Versailles alól. Olaszország egy korporációs gazdasági rendet valósít meg, de anélkül hogy a magántulajdon intézményéhez és az egyéni gazdasági kezdeményezés elvének mellőzéséhez nyúlna. Portugália ugyanezt az elvet követi azzal a különbséggel, hogy a korporációk nagy része itt még hiányzik. Viszont amelyek működnek, az államtól függetlenebbek, mint az olaszoknál.

Az említett totális államokban új gazdasági vagy szociális rendszert nem valósítottak meg. Amit valóra váltottak: a jövedelem-megoszlás módosítását a kizárólag keresetükből élők és a többgyermekes szülők javára, a munkás személyiségétől elválaszthatatlan munkának a megbecsülését, a munkarendszer tökéletesítését és az irányított gazdálkodásnak megfelelő gyors, szakszerű és rugalmas gazdasági és munkaügyi igazgatást. Mindhárom államban ez a munkakedvet fejlesztette, mert közmeggyőződéssé vált a munka és ezzel a munkás megbecsülése és a társadalmi igazság érvényére irányuló állandó, komoly és eredményes törekvés. Marad Rooseveltnagy kísérlete, az Új Sáfárkodás. Új életforma? Sikere esetén valóban új lenne az amerikaiak számára, de nem előttünk, akik az Óvilágban már számos viszonylatban megismertük a szocializmus leépítését a kapitalizmusba. Mert az utóbbi években csak erre történt kísérlet, amire alkalmat Amerikában ugyanaz a jelenség adott, mint korábban Európában: a versenykapitalizmus átfejlődése a monopolkapitalizmus zsákutcájába. Balul ütött ki, gyorsabban, mint bárhol más közösség életében, mert hiányzott az ehhez nélkülözhetetlen erőteljes, jól szervezett államhatalom. Rooseveltnagy túl későn, csupán akkor vette észre a sorrend eltévesztését, amikor a végrehajtó hatalom kiépítésének belpolitikai feltételei megsemmisültek. A reform helyett, az új életforma helyett íme, a kialakult helyzet: közel 9 millió munkanélküli, a közületek jórészen alig

lepezett csődje, az üzlet krónikus pangása, melyet csak a háborús termelés lázas üteme enyhített. Nem, az Újvilágban sem bontakoztak ki új, reményt keltő szociális életformák.

Amikor mi a magyarok számára keressük az átalakuló kornak megfelelő életformát, jól tudjuk, hogy ez sem felelhet meg egy önkényesen gondolkodó emberi fejjel ötletszerűen elgondolt rendszernek, hanem ezt is a létező adottságokra figyelemmel a fokozatos fejlődés elve szerint kell megvalósítanunk, ahogyan pl. a német nemzeti szocialisták is reá építették számos intézményüket azokra az alapokra, amelyeket általuk súlyosan bírált és elítélt korábbi német kormányzatok raktak le. Senki se agyaljon ki légtüres térben nálunk sem egy új gazdasági vagy szociális rendszert. Inkább vállvetett erőfeszítéssel, a meglévőből kiindulva fejlesszünk ki egy a mai magyarság társadalmi és gazdasági átalakulásának, a szociális követelményeknek és az irányított gazdálkodás természetének megfelelő szociális közberendezést. Ennél a minden tetterős magyarra háruló építő munkánál tartunk szem előtt néhány időszerű irányelvet.

Az új szervezeti formák s működésüknek alapelvei ok nélkül ne sértsék a szomszédos nagyhatalmak érzékenységét, de ne segítsék elő közberendezéseinknek hozzáidomulását sem a szomszédos hatalmak megfelelő közintézményeihez.

Az újabb szervezeti formák kialakításánál ne csupán a gazdasági, szociális, igazgatási célszerűségekre gondoljunk, hanem mindenekelőtt arra, hogy ezek megfeleljenek a magyar lelkeségnek, a magyar ember természetének és ezzel szabadságigényének.

Minél nagyobb nemzeti teljesítmény kiváltását segítsék elő az új szervezeti formák, mert ismerjük be, hogy a mezőgazdasági természetű és az átlagos munkateljesítmény nincs arányban a magyar föld termőerejével, a természettudomány fejlődésével, a magyar ember munkaerejével és értelmi színvonalával.

Ki kell alakítanunk a nemzeti munkának a magyar emberhez illő rendjét és annak korszerű szervezetét. Ez csak akkor lehetséges, ha a munkát tekintjük nemzeti életünk és felemelkedésünk elsődleges tényezőjének és a munkateljesítményt fogadjuk el kizárólagos társadalmi rangadónak.

Nehéz helyzetben élünk, de mindig ebben élünk. Tatár, török megtaposott, darabokra téptek, de a történelmi csoda csak megismétlődött, — nemzetként fennmaradtunk. Pedig a mainál sokkal súlyosabb időket is szenvedtünk! Így hát önértetes bizalommal tekintünk jövőnkbe: a sors megadta nekünk, hogy nemzedékünk elszánt fegyelmével magabizó, megfontolt nyugalomával s önmagát felülmúló erőfeszítésével kiérdemelheti a későbbi magyar nemzedékek elismerését.

KOVRIG BÉLA

PUSZTUL A TERMŐTALAJ

A MAGYAR ÉLETNEK, de még a magyar földnek is számtalan baja van. A szik, az alföldi fátlanság, az Alföld „kiszáradása“, az elégtelen csapadék, a kisbirtok helytelen művelése, elmaradottsága, egyoldalú termelése és mindenekfelett a nagybirtok körül dúló harc. Van azonban egy, amiről alig, sőt semmit sem hallunk, pedig a termőföldnek valamennyi baja között éppen ez az egy a legnagyobb. Egy nem is olyan hosszú folyamat, amelynek végén a termőföld teljes kimerülése, hasznavehetetlenné válása, elsivatagosodása áll. Fáradozunk a kisebb-nagyobb hibák kiküszöbölésén, sőt verekszünk a problémákon, miközben fáradozásaink, harcunk tárgya váltott lovakon halad a teljes tönkrejutás felé. E veszedelem a termőföldnek minden baja között a legnagyobb már természete szerint, de nem kevésbé sajtószerű tulajdonságánál fogva is, hogy csaknem minden ismert részletbaj ebből származtatható le, illetve ezzel áll szoros összefüggésben, sőt még azok is, amelyek között nem is látszik közvetlen kapcsolat.

Olyan folyamattal állunk szemben, amely bizonyos éghajlatok alatt, így nálunk is, a termőtálatjt állandóan zsarolja, termőképességében egyre jobban rövidíti, szárítja, sivatagosítja, s a reá alapozott kultúrát életveszedelemben tartja. Ugyanaz, ami a római birodalom bomlásához hozzájárult, fenyegeti a mai kultúrákat is. Itália nagy részének elsivatagosodása folytán Honorius császár 395-ben törölte az adóregiszterből — mint sivatagot — az egykor oly termékeny Campagnának mintegy 600 négyzetmérföldnyi területét. A sűrű növényzettel fedett területek, tehát erdők, füves talajok is jól ellentállanak a pusztulásnak, sőt a tökéletes vízgazdálkodást űző rizstermelés mellett is megtartja termőképességét a talaj, de az egyszer feltört és mezőgazdasági művelés alá vett területek hosszabb-rövidebb idő múlva terméketlenekké válnak, elsivatagosodnak. Mi ennek az oka?

Közismert tény, hogy a lehulló csapadék három, különböző sorsnak néz elébe. A csapadéknak egyik — általánosságban mintegy harmadrésze — beszívódik a talajba és e hányad legnagyobb részében hasznos kiaknázást nyer. A másik harmadrész elpárolog, az utolsó pedig lefolyik a talajról. Ez az utóbbi — átlagosan és középértékben szintén egy harmadrészt kitevő hányad — változó mennyiségű; a talaj meredekségétől, anyagától, szerkezetétől és állapotától, a talajt borító növényzet minőségétől, a csapadék mennyiségétől és eloszlásától függően az egész csapadéknak 0.1—50%-a is lehet. A mi szempontunkból bennünket ez a lefolyó csapadékhányad érdekel, mert ez végzi a talaj fentemlített pusztítását,

A lefolyó csapadék ugyanis nem folyik le kristálytisztán a talajról, oldott, kolloid, lebegő, sőt szilárd talajrészeket hoz le magával, záporok után meg — főleg meredekebb talajokról — sokszor az egész felszántott réteget is magával hozza. Megfigyelhettük, hogy esők, de különösen záporok után, a talaj jóval világosabb, mint eső előtt volt, ami szintén csak a talajlemosásra vezethető vissza. A sűrű növényzettel fedett talajról lefolyó víz mennyisége is kisebb, állapota is tisztább, mert a sűrűn egymás mellett álló növényegyedek gátolják lefolyásában a vizet, annak tovább tartó folyása alatt könnyebbé teszik a beszivárgást és a talajt teljesen elborító vékony gyökérszövet lazítja a talajt, de ugyanakkor meg is köti. A lefolyó nedvességet a folyók vezetik le, amelyeknek vize felső folyásuknál — ahol rendszerint erdők, legelők vannak — tiszta is, de amikor a folyó műveltebb vidékre ér, vizét mindjárt szőkére festi. Ez a szőkeség is bizonyossága a termőtálatjt pusztulásának, a magyar föld rombolásának pedig a „szőke“ Tisza a szimbóluma: a Tiszát letagadhatatlan ismertetőjelként jellemzi szőke színe. Hegyeink

között a Tiszának is, épúgy mint minden mellékfolyójának vize átlátszó, a medret is megmutatja, de már az Alföldön vályogszínt kap és a magyar föld életerejét a Feketetenger felé hőmpölyögteti. A legmagyarabb folyó teszi tehát a legmagyaraltalanabb szolgálatot; orgazdája a magyar föld meg-
rablójának, a lefolyó csapadéknak.

A Tisza alföldi szakaszának fokozottabb szökesége igazolja, hogy pusztul az Alföld. Mert ne higyjük, hogy a csapadék csak a meredekebb földekről folyik le. Tapasztalatok, tudományos megfigyelések szerint az emelkedés lejtésvizonyai mennyiségileg nem befolyásolják túlságosan a csapadék lefolyását. Lankásról sem folyik le sokkal kevesebb, mint meredekebb földről. Legfeljebb lassúbb a víz csörgedezése, tehát a szilárd anyagok elragadásának mértéke kisebb lehet, de a pusztulás mindenütt jelen van. Teljesen sík, teljesen vízszintes talaj nincs, még a legsimábbnak látszó terület, még az alföldi róna is enyhe emelkedések, sekély horpadások mozaikjából tevődik össze. Az alacsony hátságról a hajlás felé igyekszik a nedvesség, ahol azután ú. n. víznyomást okoz, kiáztatja a vetést. Az emelkedést a vízlefolyás nedvességben és talajtápanyagokban szegényebbé teszi, de nem ajándékozza meg a horpadást sem; káros sóbőséget, sziket idéz elő ott, esetleg teljesen hasznavehetetlenné teszi a földet, amelyet csatornázással, alagsövezéssel, mindenesetre költséges eljárásokkal kell vízteleníteni, használhatóbbá tenni, amikor természetesen az emelkedésről lemosott anyagokat örökre eltávolítjuk. Még áttemelő műveket is létesítünk, hogy a felbecsülhetetlen kincseket minél előbb eltávolítsuk, mert a horpadásokban összegyűlt kártékony víz természetes lefolyást magának a lapos Aiföldön nem talál.

Az Alföld víznyomott talajainak kiterjedése pedig igen jelentős, mintegy 250.000 hold. Olyan javításra szoruló talajok ezek, akár a szikések, sőt a szikések nagy része éppen víznyomott talaj is. Még továbbmenve azt is mondhatnánk, hogy a mai szikések egy része nem is tengeri eredetű üledékes, ú. n. összük, hanem a vízlefolyás következtében összerosott, másodlagos szikes, az emelkedésekről lemosott szikképző anyagok végállomása. Ha az ilyen szikeket feljavítanék is, az rövid idő alatt ismét visszaszikessednék.

A talaj lepusztulása mindenütt megtalálható, egyes helyeken erősebb, másokon viszont gyengébb mértékű a talajrombolás. Nálunk a lepusztulás igen erőteljes, csak nem akarjuk észrevenni, mert ahonnan mi a mezőgazdaságot eltanultuk, — Európa nyugatán — e jelenség nem oly intenzív. Ott ugyanis óceáni klíma uralkodik, amely egymást sűrűn követő és egyenletesen elosztott csendes esőkben érezteti hatását. A csendesen hullott csapadéknak beszívódása könnyebben megy, a talajrombolás kisebb. A humuszban, trágyában, talajtápanyagokban kevésbé károsodó talaj megtartja morzsalékos, nedvszívó és nedvtároló képességét, tehát kevesebb nedvességet bocsát le magáról. Ezzel ellentétben a mi éghajlatunk kontinentális, kevesebb csapadékú, a tenyészidő alatt hulló, a termelés szempontjából a legnagyobb jelentőséggel bíró esők záporoszerűek, ami érthető, hiszen a ritkábban hulló, tehát késlekedő esők elemi erővel, záporok alakjában jelentkeznek. A záporos eső nedvessége könnyebben folyik le, mint hogy beszívódnék, sokszor a leesett csapadéknak 90%-a is lefolyhat záporos eső után. A hirtelen eső nem ritkán az egész felszántott réteget is magával ragadhatja. Megesik, hogy az emelkedőn vetett kukorica a horpadásban kel ki.

A záporos esőknek kitett területek feltalaja tehát gyorsan pusztul, az altalaj, amely humuszban sokkal szegényebb, már nem annyira víztartó, a csapadékot sokkal nagyobb százalékban engedi le magáról s természetesen így a pusztulás még gyorsabb lesz. Valójában egy önmagát erősítő,

gyorsító folyamattal van dolgunk, amelyet a talaj feltörésével, gyommentesen tartásával csak el kell indítanunk. A humusz távozása fokozza a vízlefolysást, ez meg fokozza a lepusztulást. A humuszban mind szegényebb talaj egyre kevesebb vizet tud befogadni, ami aztán a szárazság, a termőtalaj kiszáradásának benyomását ébreszti. Ez történt a rómaiak esetében is. úgy, hogy már a császárság utolsó éveiben ez igen szembetűnő volt. Mint az egykorú írók megállapították: „sohasem volt annyi terméketlen esztendő, mint ebben az időben“. Pedig az eső nem volt kevesebb, csak a lepusztult talaj tudott abból mind kevesebbet befogadni, kihasználni.

Ez történik a magyar földön is. Az Alföld kiszáradásának réme — amelyről manapság egyre többet beszélnek — nem ráfogás, hanem méltán, kétségbeejtő folyamat. Nálunk sem az eső kevesebb, mint volt hajdan, hanem csupán annak hasznosítása rosszabb egyre fokozódó mértékben. Azelőtt az Alföldön több volt a rét, erdő, legelő, a termőföld nem volt növénytakaró nélkül, kevés kapásnövény termett és kedvükért kisebb területen irtották a gyomot, hogy ezzel még kopárabbá tegyék a talajt. A kukoricával beültetett területek kiterjedése növefőzik, a legelő fogy, de nem apad ilyen arányban az állatállomány, így ugyanazon területen fokozódik a legeltetés mértéke, ami még a rétek és legelők csapadékviszatarató képességét is rontja a fűnek erősebb legeltetés miatti fogyásával. Minél több a mély állati lábnyom, annál több folytonossági hiányt szenved a növényi takaró.

Az Alföld kiszáradása egyre jobban foglalkoztatja szakirodalmunkat, sokakat ragad kétségbeejtőnek is nevezhető javaslatokra. Ilyen például az erdősítés. Egyesek azt képzelik, hogy akkor több lesz a csapadék, amely feltevés alig több babonánál. Általában félreismerik a helyzetet is, meg az Alföld hivatását is. Az Alföldnek nem az a baja, hogy kevés fát termel, — azt adnak eleget már hazatért és majd hazatérendő hegyvidéki erdőségeink, amelyeknek talaja viszont alkalmatlan kenyértermelésre — hanem hogy az Alföld egyre kevésbé alkalmas kenyértermelésre, pedig népességünk egyre szaporodik. Az Alföldnek az a hivatása, hogy kenyérével a magyarsághoz láncolja a Kárpátudvar nem magyar ajkú népeit is, de hogy miképpen tud majd az Alföld ennek megfelelni, ha nagy részét erdővel borítjuk, azt az erdősítők képzeletére bizzuk. Az erdő legfeljebb csak megállítaná a csapadéklefolyás okozta zsarolást, de azt is csak a beerdősített talajon és ott is csak addig, amíg áll az erdő, s így ennek a kenyértermelésre gyakorolt jó hatása semmivel sem lenne több, mint annak, ha kiköveznők: vagy beaszfaltoznók a talajt, hogy tovább ne pusztuljon. Gyümölcsfásításról lehet beszélni, de nagyarányú erdősítésről komolyan nem.

Az Alföld talajvíz-szintjének csökkenése, amit az Alföld „kiszáradása“ kifejeződésének tekintenek, nem másnak a következménye, mint annak, hogy az Alföldre hulló valóban kevés csapadéknak az emelkedőkről a mélyedésekbe folyó részét elvezetjük onnan. Ha a csapadékot teljes egészében beszívódásra tudnók kényszeríteni, megállna a vízszintsüllyedés, de ez nem történhetik erdősítéssel, mert a feladat az, hogy a föld termőképességét úgy Őrizzük meg, a talajvíz süllyedését úgy állítsuk meg, hogy közben a termőterület kiterjedése ne csökkenjen.

Az öntözés éppen ellenkezője ebből a szempontból az erdősítésnek, amennyiben nem csökkenti a kenyértermő talaj kiterjedését, sőt természetesen igen intenzív trágyázás által, hiszen a helytelen öntözéssel adott több víznek lefolyása még jobban zsarolja a talajt és a végén oda juttatja, ahol például a valenciai öntözött területek tartanak. Itt ugyanis a talaj nem tekinthető többnek, mint transzmittáló közegnek a növényzet, illetve a mesterséges trágya és víz között. Itt a földnek csak annyi a szerepe, hogy szállást adjon a növénynek, de már táplá-

lékot nem. Ha a vízfolyás meggátlásáról előzőleg nem gondoskodunk, az öntözéssel is csak félmunkát végzünk.

Hogy az Alföldön nincsenek erősen kiemelkedő magaslatok, az mit aem jelent a vízfolyás szempontjából. A vízfolyás enyhébb lejtőn éppen úgy fellép, mint meredekebb területen. Érdekesek e tekintetben Sédi Károly észlelései (Vízügyi Közlöny 1936) a Velencei-tó környékéről. A tó tulajdonképpen vízgyűjtője egy medencének, ahonnan alig van valami víz-levezetés; a tóba öntik a lefolyó vizet a környező emelkedők. Az északi, meredekebb partról a csapadéknak 37, a déli laposabb partról pedig 32%-a folyik le. Igen kevésbé befolyásolja tehát a lejtő esése a vízfolyást. Mintegy 3%-os lejtésig (100 méterenként három métert emelkedő lejtő) erősen fojtossa a lejtés a vízfolyást, de ezen felül már nem.

Kund Ede műegyetemi tanár, aki a fent leírt talajrombolás kérdésével legtöbbet foglalkozik hazánkban, sőt akinek érdeme, hogy a talajrombolás folyamata ismeretessé vált nálunk, saját tapasztalataiként ezeket írja: „A Műegyetem elvégzése, majd egy nagyobb alföldi gazdaságban és a Debreceni Gazdasági Akadémián eltöltött rövid gyakornokoskodás után, átvettem szilágy megyei örökölt gazdaságom vezetését. Találtam ott két, egyenként 100 holdas táblát, amelyeken a legöregebb emberek emlékezete szerint is soha más, mint búza nem termett. Aratástól a következő év júniusáig néhány növendékmarha legelt a kizöldült tarlón, júniusban elkezdtek szántani és szeptemberben bevetették. Közvetlen szomszédomnak volt hasonló. kb. 150 holdas táblája, teljesen azonosan kezelve. A termések általában megfeleltek az országos átlagnak. Aratás előtt vettem át a gazdaság vezetését, első beszerzésem tárcsásborona volt, mellyel a tarlót aratás után a lehető leggyorsabban feltörttem. A tábla közfelfogás szerint sík, valóban 1—2% lejtésű volt. Alighogy elkészült a tárcsázás, megjött az Alföldünkön ritkán elmaradó nyári záporosó, amely a feltárcsázott néhány centiméteres réteget a tarlómaradványokkal együtt olyan tisztára elvitte, hogy csak ott látszott a tarló, ahol a tárcsa nem vágta le.“

E folyamatra ügyelni nekünk, magyaroknak van a legtöbb okunk, mert nálunk pusztul leggyorsabban a föld Európa műveltebb országaihozott, a fentebb ismertett jelenség, a záporok gyakorisága miatt. Anglia például, amely pedig igen bő csapadékviszonyoknak örvend, már azért sem törődhetett a talajrombolással, mert ott éppen ellenkezőképp fejlődött az östermelés. Míg nálunk egyre nőtt a feltört föld és egyre fogyott a rét és legelő kiterjedése, addig Angliában 1870 és 1930 között 31%-kal csökkent a szántóföld. Általában Európa termőtalaja túrhető termőállapotban való megmaradását annak köszönheti, hogy Amerikát még idejében felfedezték. Amerika földeinek feltörése és a szűz talajoknak rablógazdálkodás útján történő kiaknázása fékezte Európa talajának a lefolyó víz által "való elsivatagosodását.

Ám az „önfeláldozó“ Amerika úglátszik előbb éri el a sorsot, amelytől Európát „megmenteni“ látszott, legalább is a talaj pusztulására az amerikaiak lettek először figyelmessé, mert náluk igen nagy mértékű a talajrombolás. A mi javarészt kalászos termelésünk és a körülményekhez mért legjobb igyekezetű trágyázásunk mellett közel sem akkora a pusztulás, mint a trágyázással mit sem törődő és javarészt kukoricát, gyapotot, tehát a földet kellően be nem borító terményeket termesztő amerikai rablógazdálkodás mellett, amely erőltetett menetben a tönk szélére űzi az újvilág termőtalaját. A nagyszabású, katasztrofális porzivatárok már az elsivatagosodás következményei. A történelemből jólismert ókori népvándorlások is megismétlődtek itt a termőföld hasznavehetetlenné válása következtében. 1910-ben a tönkrement és emiatt elhagyott területek kiterjedése még „csak“

10 millió holdat tett ki, 1935-ben pedig már 50 millió holdat. Pontos megfigyelések és mérések alapján kiszámították, hogy a lefolyó víz legalább húszszor annyi tápanyagot ragad el évenként, mint amennyit a termelt növényzet felhasznál. Nincs a világon olyan trágyázás, amely ezzel a pusztulással lépést tudna tartani! A termékeny feltalaj már 100 millió holdnál nagyobb területről hiányzik részben, vagy egészben. Nem nagyon víz-áteresztő talajon, különösen csapadékbő klíma alatt (évi egy m csapadék fölött) kívánatos is a víz egy részének eltávozása, de ezzel együtt a humusz, a talajba került szerves anyagok, talajsók, valamint a trágya távozása már nem.

Ahol kevés az évi csapadék, ott a vízlefolyás, az e nélkül is kevés csapadéknak további csökkenése is káros, de mind ez, mind pedig a talaj pusztulása nem annyira észrevehető, mint bő csapadékú helyeken. Nedvesebb éghajlat alatt a lefolyó nagyobb vízmennyiség, az esők utáni nagy mennyiségű iszap, sőt a képződött vízmosások mind mind könnyen értelmezhető jelenségek. Az egyszer romlásnak indult talajról pedig — mint mondtam — fokozottabban folyik le a víz és távozik a talajerő, ami feltétlenül észrevételezi magát egyszer a gazdával.

Mind a vízlefolyás felismerése, mind pedig az ellene való védekezés már közel száz éves Amerikában. Egyes amerikai gazdaságok már 1845-ben tettek lépéseket a talajrombolás megakadályozására. A védekezés azóta egyre nagyobb arányokat ölt. A kérdés már régen bevonult a tudományos intézetek szakszerű megfigyeléseinek sorába. A legelső az Alabamai Mezőgazdasági és Gépészmérnöki Főiskola volt Aubumban, amely a kérdés vizsgálatához látott. Alabama állam területe csapadéknak igen gazdag, évi csapadékatlaga 1260 mm. Enyhe éghajlata alatt kukorica, sőt gyapot termelése folyik. Ezen a túlnyomórészt alföldi jellegű területen folyó kukorica- és gyapottermelés rövid idő alatt oly gyors lemosást okozott, hogy néhány évtized termelése után már a legnagyobb műtrágyaadagok is hatástalanoknak bizonyultak.

Egyre több államban és intézetben foglalkoznak a kérdéssel. Nincsen amerikai mezőgazdasági, sőt technikai szaklap, amelyik minden egyes számában legalább egyetlen cikk keretében ne foglalkoznék e kérdés valamelyik oldalával. Sőt az egyik mezőgazdasági folyóirat, a Soil Conservation (Termőföld Konzerválás) csak ennek az egy kérdésnek szenteli magát. E lap múlt évi VI. száma egy igen érdekes kísérletsorozatot közöl. A közölt adatok különböző talaj-, csapadék-, csapadékeloszlási, talajszerkezeti és éghajlati viszonyok között vétettek fel. Különböző meredekségű lejtőkön más és más természetű növényzettel fedett, beültetett területeken történt a vizsgálódás annak megállapítása iránt, mekkora az évenként lemosott talaj súlya és a lefolyt csapadék százaléka? Ezekből az adatokból látható, hogy a meredekség mértéke nem befolyásolja túlságosan a csapadék-lefolyást, illetve talajelhordást. Ellenben igen nagy eltérést mutatnak az értékek a különböző növényeknél; kalászosoknál a víz- és talajvesztés nem nagy, ellenben igen tetemes lehet kapásnövényeknél.

Erdők alól is vajmi kevés csapadék és föld kerül le. Ennek oka az erdők talajának a lehullott levelekből képződött többé-kevésbé vastag takarója. Kísérletképpen néhol e takarót eltávolították s azonnal jelentkezett a talajrombolás. Már valamivel több jön le füves talajokról, mintegy 0-013—0-08 tonna föld holdanként és 0.04—6.5% víz. A hármás vetésforgón azonban már tetemesek a veszteségek: 7.2—34 tonna föld (humusz, trágya stb.) és 4.9—22% víz. Tehát amikor csak három évenként kerül ugyanaz a növény ugyanarra a darabra, akkor a középérték természetesen nagyobb, mint a kisebb talajrombolást okozó növény mellett, de kisebb, mint a nagyobb zsarolást végző veteményeknél. A kalászosok jobban védelmezik

a talajt, mint a kapások. Az árpa okozta leromlás is jóval kisebb, mint a forgóé ugyanazon lejtőn.

A kapásoknál, kukoricánál és gyapotnál azonban igen jelentős a lemosás mértéke. Kukorica alól 25—118 tonna földet visz el 8.6—42% lefolyó csapadék. A gyapotnál a leromlás 28—87 tonna föld és 11—26% csapadék. Ugyanannál a kísérletsorozatnál gyapotra két adat is van. A kisebb értékeket még kevéssé romlott talajon figyelték meg, a nagyobb pusztulás már az erősen leromlott talajon, sőt altalajon folyik, ahol a lepusztulás mértéke a duplájánál is nagyobb. Látható itt, hogy a leromlott talaj még vizet is jóval többet bocsát le magáról, mint a kevésbé lekopott föld.

Íme a mi Alföldünk „kiszáradásának“ bizonyítéka számokban. A kopottabb föld több csapadékot (26%-ot szemben a 22.2%-kal) enged lefolyni, tehát ez esetben 17%-kal több nedvesség vész el, mint a kevésbé kopott talajról. Ezt a mi Alföldünkre tévén át, azt mondhatjuk, hogy ha az évi 550 mm csapadékból a kevéssé kopott talajról 122 mm folyik le, akkor az erősen kiszarolt földről 143 mm. A 21 mm-es veszteség többlet már üntig elég ahhoz, hogy észrevehető legyen a „kiszáradás“. Vegyük ehhez még a záporok hatását, ami sokszor 90%-nál is nagyobb vízfolyást jelent, ezen kívül a vízfolyásnál is jobban fokozódó talajelhordást, talajleromlást, s akkor teljessé válik a kép, amit az Alföld „kiszáradásáról“ festhetünk.

Még ennél is ijesztőbb azonban a kép, ami az ugarra, tarlólántott talajra vonatkozó adatokból tárul elénk. 27—189 tonna földet hord el egy-egy hold ugarról 20—49% lefolyó víz. Még a legkegyetlenebb kukoricára is rádupláz az ugar, a parlag! Mezőgazdaságunknak rossz szokása, az ugarolás még a kukoricánál is nagyobb ellensége a magyar földnek. A gazda azt hiszi, hogy az ugarban jobb földet kap vissza, mint amilyen az ugarolás előtt volt, pedig éppen ellenkezőleg, rosszabbat, szegényebbet. Sokkal okosabb, ha tarlóját érintetlenül, gyomosodni hagyja, semmint aláforgassa a gyét növénytakarót. De nem csoda, hiszen nemrég még a tudományos álláspont is az aláforgatás mellett volt. A Gyakorlati Gazdalexikon például az „Okszerű talajművelés“ főcímszó alatt a tarlólántásról ezeket mondja: „A tarlóelégő nagyon drága! Aki a tarlóját nem rögtön törli fel, s azt tovább nem műveli, hanem csak vetés előtt közvetlenül szántja fel, ezért alaposan meglakol.“ Még meg is fenyegeti a gazdát a cikk írója, ha nem él tarlólántással ...

Az ugarról holdanként elragadott 189 tonna föld — ha a termőföld fajsúlyát 17 tonnára vesszük köbméterenként — 120 m³ térfogatú, amivel az 1600 négyszögöl kiterjedésű holdat 21 mm magasan lehetne beborítani. Ha most a termőtálat 200 mm-nek vesszük, akkor e rétegben a 21 mm mintegy tízszer találtatván, kimondhatjuk, hogy ha tízszer volt ugar ugyanaz a tábla, 10 év alatt a legfelső rétege lepusztult. Természetesen a felső talaj eltűnése még nem jelenti a föld elsivatagodását, mert a trágyázás által, valamint a növénymaradékoknak talajbajutása folytán történik bizonyos termőtálatképzés is. Sajnos azonban, ez az utánképződés nem oly gyors, mint a lepusztulás; így a meddőség, a teljes terméketlenség már a harmadik rétegnél utoléri a talajképződést. Ennél fogva, ha harmincszor marad ugarban ugyanaz a parcella, akkor teljesen hasznavehetetlenné válik. Ha most figyelembe vesszük, hogy termőföldünk átlag 5%-át ugaroljuk, vagyis csak minden huszadik évben lesz ugar ugyanaz a tag, akkor a talaj 600 év alatt teljesen lepusztul, ha csak az ugar rombolná egyedül a talajt. Csak-hogy sajnos az ugarolás csak az egyik eszköze a talajrombolásnak. Igaz, hogy az ugarszázalék csökkenőben van, míg ugyanis 1911—15-ben az ugar területe 8%-a a szántóföldnek, addig 1925-ben már csak 5% és ma is ekörül mozog, ám ne feledjük, hogy a fenti 600 esztendőből is eltelt már egy jókora

hányad! Az ugarolást éppen ezért teljesen el kell hagyni, vagy legalább is a vízlefolyás ellen védekezni minél előbb.

Nem sokkal kisebb ellensége a talajnak a kapásnövény sem, de főleg a kukorica. Ennek nagyobb területekre kiterjedő termesztése is rövid idő alatt teszi tönkre a termőföldet. Ha 21 mm-t nem is, de 12 mm-t még a kukorica alól is elvisz évenként a lefolyó csapadék. A lepusztulás a kukoricatermelés erőltetésével még ezt a mértéket is túlhaladhatja egy bizonyos idő után. Ennek pedig igen súlyos jelentősége van a búzatermelés korlátozásának szempontjából, mert míg a búza alól elvitt földréteg vastagsága évenként csak 0.3 mm, addig a kukoricáé ennek 8—40-szerese is lehet. Az a talaj, amely búza mellett 1000 évig dacolna a pusztulással, 25—120 év alatt teljesen behódolna kukoricatermelés mellett. Középtérkékel számolva is már 70 év alatt tönkremenne a termőföld kukorica alatt.

Mostanában a búza rovására a kukoricatermelés fokozását ajánlják hivatalos körök és szakértők egyaránt. Búzafeleslegünk ma mintegy 6—10 millió métermázsa a termés nagyságától függően. Ennek eltüntetése mintegy i millió hold búzaföld termelésének átállítását követelné meg. Tegyük fel, hogy ennek gyors keresztülvitele nem ütköznék akadályokba, akkor ez természetesen meggyorsítaná termőföldünk zsarolódását. A búzáról további kukoricára, általában kapásra áttérítendő terület egész szántóföldünknek mintegy $\frac{1}{6}$ -a. Ha ismét úgy vesszük, hogy termőföldünk a jelenlegi termelési viszonyok mellett 1000 évig volna használható, a föld egyhatodán a talajt 70 év alatt tönkretevő tengeri, sőt általában kapásnövény termesztése mellett egész termőtalajunk már 420 év alatt teljesen tönkremenne. Pedig csak a búzatöbblet helyett akarunk kukoricát termelni. Pedig csak a közepes 70 évvel számoltunk, tudva, hogy a mi szántóföldünk sem szűz talaj már. Abból a 420 évből már nem is áll rendelkezésünkre az egész. De még elméleti alapon sem vehetünk 420-at, ha az 5%-os ugararányal is számolunk. Ekkor — mint fent — az időnek is csak 60%-át vehetjük figyelembe, így elméletileg csak 250 évig tartana el szántóföldünk, gyakorlatilag még ennél is rövidebb ideig.

Nem mondom ezzel azt, hogy ne termeljünk több kukoricát, sőt ellenkezőleg igenis kukoricát kell termelnünk, mert hiszen ma a kivitt búzára súlyos tízmilliókat fizetünk rá, míg ha kukoricát, — mondjuk — hízott sertés vagy tojás, illetve baromfi alakjában viszünk ki, 30 pengő körüli bruttó bevételt, a búzához képest 14—15 pengő tiszta nyereséget könyvelhetünk el mázsánként. De előbb arra kell berendezkednünk, amivel a vízlefolyást megakadályozzuk, mert enélkül fokozni a kukoricatermelés egyenlő az Öngyilkossággal. Ha termőföldünknek a kukorica által várható erőltetett menetű tönkrejutása, termőföldünk élettartamának megrövidülése, — ami csak későbbi generációk helyzetét tenné lehetetlenné — nem mozgatná meg elhatározásunkat, mozgassa meg az a pozitívum, amit a kukoricával elérhető azonnali nyereség jelent, hiszen az már ezé a nemzedéké.

Á legfőbb ideje sürgős lépéseket tenni — és pedig az egész országra kiterjedő hatállyal — a vízlefolyás megakadályozásának érdekében. Szakemberek nálunk is igen régen felismerték e jelenség káros hatásait, de sajnos figyelmeztetések a feledés homályába merültek. Most csak egy hosszabb idézet engedjen meg az olvasó annak igazolására, hogy nálunk sem haladtak el egészen figyelmetlenül a nagyhorderejű kérdés mellett. Faragó Lipót: „A belvíz levezetése“ című, a M. Mérnök és Építész Egylet aranyéremmel jutalmazott, 1899-ben megjelent művében ezeket írja:

„A belvizes területet határoló fennsíkokról eredő külvíz felfogásának és levezetésének, Ületve ártalmatlanná tételének negyedik módja abban áll, hogy a külvizet töltésrendszerrel magukon a fennsíkokon

tartjuk vissza, másszóval a külvíz levezetésének negyedik módja a víznek úgynevezett skatulyázása.

Alföldünkön a Tisza mentén számos oly terület van, mely, a bél- és külvíz képzésének igen kedvez, amennyiben a felületekre hulló csapadékot nem veszi be, úgyhogy annak nagy része a felszínen gyűl össze vagy folyik le; ez utóbbi esetben pedig folytonos szárazságban szenvednek. Ide tartoznak legfőképp a szikes területek, amelyek Alföldünknek speciális vízképzői. A szíktalaj roppantul kötött, úgyhogy ékével alig művelhető, a vizet át nem bocsátja, annyira, hogy huzamos esőzés után is alig pár centiméterre hatol be a víz; ezért aztán a felszínére hullott csapadék, az esés irányát követve, lefut és a laposokban, fenekében gyűl össze. Elképzelhető, hogy ott, hol a szíktalaj nagyobb terjedelemben fordul elő, a felszíni víznek tetemes szaporodását okozza, mert a csapadékból a legkevesebb rész az, ami a földbe beszivároghat.

Ily szikes természetű talajon a csapadékvíznek visszatartása nemcsak hogy nem okoz kárt, hanem ellenkezően, valóságos javítással ér fel, mert a víznek a téli hónapokban való hosszas ottidőzése a beszivárgást nagyban előmozdítja s ezért nyári szárazság idején az ily módon kezelt talajok nem fognak teljesen kiszáradni.

A víznek visszatartása a hátsabb területeken abban áll, hogy a hátakon vízszintes árkokat ásunk, melyeknek semmi lefolyásuk nincsen. Ezen árkok egymástól való távolsága 60—100 méter, sőt több is lehet a terület esése szerint, a belőlük kivált földből pedig a lapos felőli oldalon töltést emelünk. Ezek az árkok és töltések megakadályozzák már most azt, hogy a víz a lejtőről lefuthasson a laposakba, de az árkok és töltések közelsége miatt a visszatartott víz sem lesz annyi, hogy az árkok és maga a talaj hosszabb idő alatt be ne tudnák inni.

A víz nem azért foly le természetes állapotban a területről, mivel a föld már telítve van, hanem azért, mert a felszíni lefolyásra kevesebb akadálya van, mint a talaj kötöttségében a beszivárgásra. Az árkoknak azonban nem kell okvetlenül a rétegvonalak irányában haladni és vízszinteseknek lenni, mert ezzel gazdasági kihasználásuk megnehezítettnek vagy lehetetlenné válnék, hanem húzhatjuk őket egyenes vonalban a dűlőkön és birtokhatárokon, csakhogy ily esetekben a töltés koronájának kell vízszintesnek lennie, hogy a laposokon a víz rajta át ne bukjék.”

Ismerik tehát régóta a vízlefolyás jelenségét nálunk is, noha minden vonatkozását nem is tekintették át kezdetben. A védekezésnek most ismertett módja sem mondható kényelmesnek, sőt kivihetőnek sem; az árkok, és töltések a művelést sem akadályozzák kevésbé, mint a vízlefolyást. Sokkal egyszerűbb, kivihetőbb, sőt olcsóbb módja terjedt el a vízlefolyás elleni védekezésnek Amerikában, amelyet első alkalmazójáról Mangum-sáncnak neveztek el. Bővebben a tanulmány keretében nem kívánok az egyszerűen sáncolásnak nevezett védekezési mód taglalásával foglalkozni, csak megjegyzem, hogy keresztülvitele valóban úgy oldaná meg a legtöbb problémáját termőföldünknek, amint azt e tanulmány elején mondtam. A szik, az Alföld „kiszáradása“, az elégtelen csapadék, a hátrányos csapadékeloszlás, a helytelen művelés, az egyoldalú termelés, a kisbirtok-nagybirtok probléma, a tagosítás, sőt mindenkifelett a többtermelés kérdései állanak a vízlefolyás megakadályozásával összefüggésben. A visszatartott víz és talajerő természetesen terméstöbbletben tartozik jelentkezni és jelentkezik is. A vízzel különben eltávozó humusz, talajsók, baktériumok, trágya, szerves maradékok visszatartása következtében — nem csökkenő trágyázást tételezve fel — a talajerők felhalmozódnak földünkben, az valósággal megújodik. Új honfoglalás zajlanék le a magyar termőföldön.

Nincs ennél fontosabb problémája a magyar termőföldnek.

KOLLEKTIVIZMUS VAGY FÖLDREFORM?

HELYEN MÁR beszámoltunk a magyar földkérdés korszerű megoldása: Ellen indított támadásokról és ismertettük azokat az eszközöket, amelyek nem is annyira tárgyi, mint személyi síkon alkalmaznak a földreform hirdetőivel szemben. Már akkor annak a gyanúnknak adtunk kifejezést, hogy itt valószínűleg szervezett akcióról van szó, amely mindenáron meg akarja fordítani a közvélemény hangulatát és szeretné elhíttetni, hogy mindaz, amit eddig a földreform mellett írtak, nem egyéb politikai akamokok machinációjánál, vagy legjobb esetben is a kérdéshez nem értő fantaszták: álmodozásánál. Sejtelmünk nem csalt, mert azóta egész reformellenes irodalom támadt, amelyben eddig ismeretlen nevek bukkannak fel, mint a földkérdés csalhatatlan szakértői — sohase gondoltuk volna, hogy ennyi szakértője van ennek a problémának —, akik gúnyos fölénytel intéznek el érveket, de írókat és politikusokat is, ha egyszer elkövették azt a megdondolatlanságot, hogy a földreform szükségességét merték hangoztatni és kiváló szakembernek neveznek ki mindenkit, aki az ellenkező véleményen van, vagy pláne üt is egyet a „földosztókon“. Az utóbbi napokban ismét több ilyen nyomtatvány jelent meg, amelyek ugyan színvonalemelkedést nem mutatnak sem formában, sem tartalomban, de annál inkább az éretlen és goromba kifejezésmodorban, amely gyakran már az ízléstelenség határát súrolja. Mert lehet más véleményen valaki, de abból még nem következik, hogy amit mond vagy ír: „handabandázás“, „bomírtság“, „demagógia“, mint amivel ezek az újdonsült szakértők elvakult dühükben vádolják a földkérdéssel évek óta tudományosan foglalkozókat. Az efféle gorombaságok semmi esetre sem tudják pótolni a komoly érvek hiányát.

Ne értsen félre senki: nem az ellenvéleménnyel szemben van kifogásunk, hiszen természetesnek vesszük, hogy olyanok is akadnak, akik még ma is tagadják a földreform szükségességét. Mindig így volt ez, valahányszor a földkérdés belekerült a társadalmi vagy politikai mozgalmak sodrába. Legtermékenyebb volt a vita Darányi Ignác két törvényjavaslata közötti időben (1903-tól 1909-ig), csak hogy akkor olyan matadorok harcoltak a földreform gondolata ellen, mint Zelenski Róbert, Tisza István, Bernát István, Rubinek Gyula. Akkor a konzervatív arisztokrácia és érdekvédelmi szervezetei maguk álltak ki a radikálisok ellen és nem harmadrangú írókat küldtek csatasorba. Szerencsétlen és tragikus dolog volt nemcsak legjobbaink kérelmetlen ellenállása a földkérdés rendezésével szemben, hanem az a tény is, hogy a földreform követelését akkoriban a magyarság testétől-lelkétől idegen elemeknek kellett képviselniük — mert más nem képviselte —, akik ellen könnyű volt a közvéleményt megnyerni. Ma azonban egészen más a helyzet. Izig-vérig magyarok állnak ki a parasztság földhözjuttatása mellett, igen gyakran olyanok, akik a társadalom mély rétegeiből jöttek és sokkal inkább érzik annak szükségleteit, mint akik az ellentámadást most megindították. A színen szereplők különben többnyire csak eszközök, akik talán nem is tudják, hogy milyen értelmetlen feladatra vállalkoztak. Ki hiszi el nekik, hogy mi a háború előtti zsidó és szabadkőműves radikálisok epigonjai vagyunk, akik fel akarjuk forgatni az ország gazdasági és társadalmi rendjét, mert a világon már sehol nem létező latifundiumos birtokrendszer megszüntetéséért küzdünk és ezt a szükséges szociális átalakulás mellőzhetetlen feltételének tekintjük?

A reformellenes irány eddigi irodalma nagy csalódás azoknak, akik szívesen vettek volna komolyan megalapozott ellenérveket a különböző

részletkérdések megvitatására. Még leginkább Adorján János (A magyar föld korszerű problémái, A magyar kenyérkérdés) munkáiban találunk figyelemreméltó megjegyzéseket, ameddig üzemi téren maradnak fejtegetései; de mihamar birtokpolitikáról van szó, amely már túl megy az üzemi kérdések határvonalán, egyszerre elveszti lába alatt a talajt és érvelése merő tagadássá válik. De boldogak lehetnénk, ha a többi reformellenes munka szerzője csak megközelítené Adorján írásainak színvonalát és logikáját. A maga mezején még Heller András,¹ a gazdasági cselédek problémáinak szorgalmas tanulmányozója érdemel figyelmet, aki a cselédérettel kapcsolatban sok érdekes szempontra hívja fel a figyelmet; kár, hogy ő is olyan egyoldalú, mint Adorján és a cselédorsot valamivel javítottabb kiadásban szinte ideális életformának tartja, különbnek, mint a kisgazdáét s ennél fogva mereven elutasít minden törekvést, amely a nagybirtok lebontására és a kisüzemek szaporítására irányul. De legalább jóhiszemű ember, akinek a maga szakmájában komoly tárgyi ismeretei vannak és mondanivalóit meg is tudja írni. Ezzel szemben Scherer Péter Pál, Bertalan Péter, Kovács György és Csák István² Írásai távolról sem ütik meg azt a mértéket, amely még érdemessé tenné azokat a komoly kritikára. Ha mégis foglalkozunk velük, azért tesszük, mert fel akarjuk hívni a művelt emberek figyelmét: minél többen olvassák el gyengécske munkáikat, hogy fogalmuk legyen azokról a kétségbeesett kísérletekről, amelyeket ma a háttérben rejtőzködő érdekeltek tesznek a földreform elgáncsolására.

Ezeknek az írásoknak közös vonása az izzó, és engesztelhetetlen gyűlölet a földreform gondolatának hirdetői ellen. Egyetlen céljuk, hogy a nyilvánosság előtt lerántsák és befeketítsék őket. Minden eszközt megengednek maguknak. A nyilas földreformerrel szemben liberális és konzervatív auktorokat idéznek, a nemnyilast a nemzeti szocializmus példaadó politikájára való hivatkozással dögönyözik. Teljesen mindegy nekik, ki milyen szempontból ellensége a földosztásnak: a konzervatív, nagybirtokvédő professor, vezérigazgató vagy közíró éppolyan kedves nekik, mint a kollektivistá forradalmár, aki a búzagyárakról álmodik. Még a háború előtti marxista írókról is van elismerő szavuk, mert védték a „nagy egységeket“. A nyilas Vágó Pált különösen kedvelik, mert írásaiból a nagyüzem kíméletét olvassák ki. Sokat idézik is. Az egyik terjedelmes könyv, amelyet társszerzők írtak (Bertalan Péter és Kovács György: Érvek és ellenérvek), csupa idézet kb. ebben az összeállításban: előbb jön egy-egy ötletszerűen kiragadott rövid idézet valamelyik „demagóg aszfaltgrábius“-tói, mint állítás; utána hosszú mérges és rendszerint személyeskedő idézet Scherer Péter Pál műveiből, — az újabb szerzők ezekre, mint perdöntő forrásokra hivatkoznak — továbbá Hartstein Pétertől, Zsótér Bertalantól, Vágó Páltól, a nyomatek kedvéért néha Czettler Jenőtől és esetleg az egyik délutáni napilap levelesládájának beküldőjétől, mint cáfolat; végül a társszerzők megjegyzései, mint végső következtetések, amelyek lakonikus rövidecskével rendszerint így hangzanak: íme, az aszfaltgrábiusok érvei a komoly szakkritika megvilágításában! Így megy ez 170 oldalon keresztül. Ember legyen a talpán, aki ebben az idézetgomolyagban kiismeri magát. A szerzők azonban néha nem elégszenek meg Scherer, Hartstein stb. idézésével, hanem nagyjainkból is merítenek. Hogy milyen sikerrel, arra jellemző, hogy Csák István, amikor már kifulladt a személyeskedésben, csattanóul nagy nemzeti tragédiát jósol meg arra az esetre, ha a földreform mégis megvalósulna, amikor is „könnyen bekövetkezhetik — írja — az a mondás, amit sokan szeretnek idézni Széchenyi Istvántól: „... sír,

¹ Újabb művének címe: Föld és munkabér.

² Scherer Péter Pál: A járható út, Bertalan Péter és Kovács György: Érvek és ellenérvek, Csák István: Lássunk tisztán a földkérdésben.

hol egy nemzet süllyed el... Ilyen irodalmi ismerettel még a nagybirtok védelmében sem volna szabad kiállani.

Csodálatos véletlen-e vagy szándékosság, nem nehéz kitalálni: teljesen hiányoznak a magyar szellemi és politikai élet kiválóságainak megnyilatkozásai ebből az új szakirodalomból. Szekfü Gyula, Szabó Dezső mintha a világon sem lennének, pedig ha nem szakemberek is, a magyar sorskérdések megítéléséhez annyit mégis csak értenek, mint Hartstein Péter vagy Zsótér Bertalan. Még csak említésre sem méltatják Jaross Andor, Esterházy János, Szilassy Béla felfogását, noha ezek a férfiak nemcsak politikai vezetői voltak a felvidéki magyarságnak s így igazán megismerhették, hogy a földreform mit jelent a nemzet életében, hanem egyúttal gazdák is, akiktől ezer meg ezer holdakat vettek el a cseh uralom alatt. Mindnyájan hozzá nem értők és demagógok lennének, amiért nyíltan hirdetni merik egy mélyenszántó földreform szükségességét? Vagy miért nem szállnak vitába például Imrédy Béla kaposvári beszédével, Teleki Mihály földművelésügyi miniszter többször megismételt kijelentésével a földreform mellett, vagy azzal a legutóbbi állításával, hogy „nemzetgazdasági szempontból a mérleg a kisüzem oldalára billen“. Vagy a kishaszonbérleti törvényjavaslat indokolásával, amely több helyen szinte szóról szóra egyezik e sorok írójának agyoncsépelet felfogásával? ők azonban óvatosak és sanda mézáros módjára máshová ütnek, mint ahová néznek, mert aki írásait elolvassa, rögtön tisztában van, hogy támadásaik célpontja voltaképpen a kormány birtokpolitikai javaslata és annak továbbfejlesztése.

Lehetetlen itt sorba szedni azoknak a képtelenségeknek a tömegét, amelyeket e könyvekben összehordottak. Nemcsak naivitásokról van szó, hanem a földkérdés lényegének teljes félreismeréséről, továbbá valótlan állítások, ténybeli tévedések és hibák egész sorozatáról. Nagy felületességgel kezelik a statisztikát és egészen ferde beállításban adják elő a külföldi példákat. Ezen a téren Scherer Péter Pál vezet, akinek egyik művéről már e folyóirat hasábjain kimutattuk, hogy mennyit ér a megbízhatóság szempontjából. A PaŰavicini-uradalomnak ez a tisztviselője a legtermékenyebb a reformellenes fronton; büszkén hangoztatja, hogy már eddig 749 oldalon védelmezte meg a nagybirtokrendszert. A többiek mind belőle merítenek, állandóan ugyanazokat a sokszor megcáfolt vagy cáfolatlanul is átlátszó állításokat variálgatják, mint csalhatatlan kinyilatkoztatásokat. Pedig hogy mennyit nyomnak Scherer érvei, arról már adtunk ízelítőt. Most legújabb könyvében még azokra is rádupláz fékezhetetlen buzgalmában. Mindenáron ki akarja mutatni, hogy mekkora veszteség érné közigazdaságunkat, ha a 100 holdnál nagyobb birtokok kisüzemkéké alakíthatnának át s ezért a gyanútlan olvasót a következő egyszerű számtani művelettel kápráztatja el. A 100 holdon felüli birtokok szántóterülete 3-4 millió hold, amire vonatkozólag kimutatja, hogy mennyivel kevesebbet termel a kisüzem a hét szántóföldi főterményből, s ezt a különbséget beszorozza 3.4 millió holddal, mégpedig annyiszor, ahányféle főtermény van, vagyis hétszer. Az egész számítást olyan beállításban tárja az olvasó elé, mintha a kimutatott Csillagászati számok, mint veszteségek, egyszerre érnék a közigazdaságot a kisüzemrendszerre való áttérés esetén. Számítását olyan szövegmagyarázattal kíséri, hogy a veszteség sommázzottnak lássék, vagyis 3.4 millió hold helyett hétszer 3-4 millió hold jövedelmekiesése, mintegy félmilliárd pengő ejtse ámulatba a jámbor olvasót. A közönségre bízunk, maga alkossa meg véleményét az olyan íróról, aki az efféle eszközök alkalmazását megengedhetőnek tartja.

Még fantasztikusabb, amit a külföldi példákkal művelnek. Itt persze még könnyebb elkábítani a tájékozatlan olvasót. Kedvvel hivatkoznak a totális államokra, ahol szerintük kifejezetten nagybirtokvédő politikát folytat-

nak. E sorok íróját többiben megleckéztetik, miért nem tanulmányozta Németország birtokpolitikáját, mert abból sokat tanulhatott volna. Ebből kétségtelenül kiviláglik, hogy nem ismerik a hazai birtokpolitikai irodalmat sem, mert különben tudniok kellene arról a részletes tanulmányról, amelyet e sorok írója már évekkel ezelőtt publikált a német, még pedig az új német telepítések helyszíni megismerése alapján. Állítom, hogy minden mondatuk, amit erről a kérdésről leírnak, ellenkezik a valósággal. Nem áll, hogy a nemzeti szocializmus szakított a telepítési politikával, hiszen a legutóbbi évben is mintegy 50.000 hektáron telepítettek; s hogy az ütem lassúbbodott, az a rendkívüli németországi viszonyokban leli magyarázatát, ahol ma a földkérdés nem probléma, többek között azért sem, mert nemhogy földéhség nincs, hanem egyenesen komoly gondot okoz a falusi lakosságnak a földművelés körében való megtartása. Nem kevésbé abszurdum, amit Itáliával kapcsolatban állítanak. Még a közelmúltban bejelentett szicíliai földreformot is nagybirtokvédő akciónak szeretnék feltüntetni. Figyelmükbe ajánlom: olvassák el egy olasz publicistának, Albo Giovanninak a Katolikus Szemle novemberi számába írt cikkét, mely „Az olasz nagybirtok felszámolása és a szicíliai telepítés” címen jelent meg. A szerző szerint „a fasiszta politika egyik legbüszkébb adata, hogy 17 év alatt 2.5 millió hold került ki azok kezéből, akik rosszul vagy egyáltalán nem művelték meg s jutott több mint 50.000 kisbirtokos kezébe, akik ezt ma közvetlenül, saját kezűig és kielégítő módon művelik meg.” Ki mond igazat: Schererék-e, vagy a fasiszta író, nem nehéz eldönteni.

A reformellenesek talán nem is gondolják, milyen veszélyes mezőkre tévednek, mikora a nagyüzem védelmében a kollektivizmussal kacérkodnak. Alig hihető, hogy azok a rétegek, amelyek érdekében agítálnak, nagyon örülnének az efféle kisiklásoknak. Nekik azonban mindegy, milyen eszközzel teszik ezt, csak azt kell megakadályozni, hogy a magyar föld a magyar paraszt kezére kerüljön. Rendkívül rossz véleményük van a kisgazdáról, nemcsak termelési, hanem honvédelmi szempontból is. „A fegyelmezettség! és megbízhatósági követelményeknek a nagybirtokon élő és ott felnevelkedett lakosság inkább megfelel, amelynek rendszeres iskolázása, nyugodt életkörülményei és az uradalmak patriarchális légkörében még a múltból hozott tisztességtudása és istenfélelme megbízható alapját nyújtják a katonaság ezirányú fokozottabb kívánalmainak”, írja Zsótér Bertalan (Magyar föld — magyar jövő). Tehát inkább a kollektív nagyüzem, mint a parasztgazdaság! „A társadalomgazdasági evolúció a kollektivizmus felé halad”, írja ugyancsak Zsótér, míg egy másik szerző (Csák István) szerint „a modern kor minden tekintetben a koncentráció felé halad... Szeretik sokan hangoztatni, hogy korunk valamilyen kollektív munkaállam felé halad, akkor nem lehet kivétel ez alól minden társadalom alappilléret alkotó föld problémája sem a megoldás szempontjából.” A harmadik (Bertalan—Kovács) szerint „búzagyárakra lesz itt szükség”. Mintha ismerősek lennének ezek a kifejezések, csak éppen nem kellemes emlékeket idéznek fel. Milyen érdek fűződik ahhoz, hogy a jelenlegi viszonyok között a kollektív nagyüzemnek csináljunk propagandát? Érdeke ez a földbirtokososztálynak? Aligha. De a magyar népnek sem. Nem akar sem búzagyárakat, sem kollektív munkaállamot, hanem minél többen öntudatos, polgárosodó, önálló kisbirtokosokat akar látni, amivé a parasztság már majdnem az egész világon fejlődött. Ennek a feltételeit segítsük megteremteni — többek között a földreform is szervesen idetartozik — és ne akadályozzuk meg a fejlődést, hiszen már eddig is annyi kárát vallottuk a halogatásnak.

RÁDIÓ ÉS HÁBORÚ

EGY NÉMET KÖZÍRÓ (Krohne Rudolf: a „Wir und die Welt“ c. folyóiratban) érdekes párhuzamot von a világtörténelem nagy hódításai, meg a hódítások eszközei és terei között. A nagy mongol hódítások eszköze a ló, tere a szárazföld; az angol világalom megalapozója a vitorlánhajó, tere a tenger; a ma hódítójának szerszáma a repülőgép meg a rádió, tere a lég. A párhuzam tetszetős és nagy mértékben igaz; aki tehát napjaink világalakító jelenségeit vizsgálja a tudomány pártatlan módszereivel, a levegő meghódítását veszi elsősorban szemügyre, vagy helyesebben „fülügy“-re.

A légi tér anyagi birtokbavételével együtt jár a szárazföld birtoklása, sőt bizonyos mértékig a tengeri uralkodás is; ez az anyagi birtokbavétel a repülőgéppel történik. A szellemi birtokfoglalás a műsorszórási rádió útján megy végbe.

Valamely hadviselő ország kétféle tennivalót lát maga előtt a műsorszórási rádió dolgában. Első: mit adjon népének és a külföldnek; második: mit engedjen venni külföldről polgárainak?

A háborús országok eddig három utat követhettek műsorszórási dolgában. A háború megindulásával megszüntettek minden rádióműsört, a vevőkészülékeket pedig minden hallgatótól azonnal bevonták. Se nem adtak, se nem vettek tehát műsört. Másutt csak időnként adtak híreket csupaszon vagy hazafias hanglemezek keretében, külföldre szóló propagandahírekkel vagy anélkül. És végül rendes békebeli szórakoztató műsört adtak, a harctéri események bő hírszolgálatával, külföldre irányuló propagandával vagy anélkül.

A kezdeti bizonytalanság az első és második esetnek kedvezett, de csak rövid ideig. A legtöbb helyen a legutolsó helyen említett megoldás jutott diadalra, még pedig igen bő és elsősorban az ellenfélnek szóló idegennyelvű propagandával.

A készülékek teljes bevonása kényelmes eszköz az ellenfél híreinek semmivétele szempontjából, de befelé való hatása annál rosszabb. Ma már lehetetlen még a belső, hivatalos hírszolgálat is a lapok megjelenéséig várni. A rádiótlanított ország tehát jelentős tehertétellel indul a küzdelembe. A háborús rádióélet fejleményei azt bizonyítják, hogy még a korlátozott műsorszórást is nehezen viseli el a közönség, hát még a teljes beszüntetést.

A külföldi adások vétele tekintetében ezért a háborús országok kénytelenek vagy belenyugodni a vételbe, vagy többé-kevésbé megalkuvó tiltó rendszabályokkal élni. Legcélravezetőbb az összes vevőkészülékek elvétele volna, ha ugyanakkor belföldi műsört nem kellene adni! Marad a külföldi vétel eltiltása, vagy lehető korlátozása készülékátalakítás útján. Bármily súlyos büntetéssel jár is azonban a külföldi állomások hallgatása, mindig lehet egyszerű és kényelmes s ami a legfőbb, biztos védelmet nyújtó módszereket találni a tilalom kijátszására. Minden hangszórós készüléken lehet hallgatni egy-két változtatással fejhallgatóval is; fölthanúi lehetünk napnap után annak a kiiktatásnak, melyet egy vételtalmas ország népének adott az ellenséges állam rádiója arról, miként kell a hangszórós készüléket fejhallgatóra átállítani. Könnyű a mindent jól elvászoló, úgynevezett szelektív készüléket is nem szelektívvé, azaz áthallóvá tenni, az egész csupán

egy alkotórész kiemelésébe kerül. A saját állomás mellett levő idegen, sőt ellenséges állomás ilyenkor áthallik s a saját állomás erős hangja mellett mindig érthetővé tehető az ellenség szava. De ami a legérdekesebb: a külföldi vételt tiltó állam maga adja tudtára polgárainak az ellenséges rádiópropagandát azzal, hogy saját rádiójában nagy eréllyel cáfolja az ellenfél állításait. Minthogy a mai háborús felek egyáltalában nem zárhatják el népeiket az ellenséggel való szellemi és hírbeli érintkezéstől, úgy, mint a világháborús ellenfelek, a hadakozás igen élénk a rádióban is: az éterben állandó szócsata folyik. A szócsata pedig lényege szerint állításból és cáfolatból áll; cáfolni viszont az ellenfél állításának megisméltése nélkül nem lehet. Mennél képtelenebb ez az állítás, lelkünk alaptörvényei szerint annál jobban és felháborodottabban tiltakozunk ellene, az állítást azonban cáfolatunkkal együtt kikürtöljük. Ezek a nyilvánvaló ellentmondások bírnak rá némely államot félrendszabályokra: tiltanak is meg nem is. Át kell alakíttatnia például mindenkinek a vevőkészülékét úgy, hogy csak a saját és a szövetséges állam műsorát vehesse; vagy ezt az átalakítást csak az úgynevezett megbízhatatlan alattvalókkal végeztetik el. A hadviselő államok egy része semmiféle tilalmat nem állít a külföldi vétel elé; polgárai szabadon hallgathatnak, amit akarnak.

Minden szorgalmas rádióhallgató ismeri azt a zűrzavart, melyet a háborús propagandaszolgálat teremtett. És minden művelt rádióhallgató érzi, hogy a világszerte dúló propagandajárvány, korunknak ez a szellemi népbetegsége miként folyik le az egyes emberben is. Némely túlzással azt lehetne mondani, hogy maholnap egyetlen háborús ország rádiója sem szólal meg anyanyelvén a legjobb vételi időben, hanem öncélú bálványá emelve a mindenhatónak hitt propagandát, idegen nyelven beszél. Mindenek harca tobzódik estéről-estére az éterben, egymástól földrajzilag messze eső államok beszélnek az egymás nyelvén. A művelt ember, aki már megtanult az újság sokszor semmitmondó sorai között igazi értelmet olvasni, most hallani próbál ugyanígy a szavak között. Kezdetben szenvedélyes mohósággal teszi ezt, hiszen a rádiókban tömérdek olyan hír hangzik el, ami a lapokban nem olvasható. Az ember eleinte büszke erre a saját maga által megszervezett, „egyéni“ hírszolgálatára, mely független a hazai korlátozottságoktól. Később harag fogja el az örökös ellentmondások, vaskos valódságok, átiátszó ráfogások és felcicomázott öndicséreték hallatára. Lassanként megtalálja a középutat: bölcs fölényel hallgat oda-oda, mint ahogy az újságok főcímein szokta szemét végig futtatni. Ezen a ponton gyógyul ki az egyén egy szellemi népbetegségből: beoltódott a propaganda ellen, immunissá vált.

Mindezzel természetesen tisztában vannak a hadviselő államok propagandacsinalói is. Nem is a művelt közönségnél számítanak sikerre. A rádió mindenkié, de mint kollektív eszköz, elsősorban mégis a nagy tömegeknek, a kisembernek, vagy mint az angolul beszélő világban mondják, az utca emberének megfogására való. A háborús propaganda tehát elsősorban a rémhírkedvelő fél- és negyedművelt embert fogja meg, aki mindenáron az avatottság mezében szeret szerepelni. Ez az a réteg, melybe a műveltség külső vértjében mutatkozó „műveletlen középosztály“ minden államban olyan nagyon beletartozik, s amely felháborodik és megtorlást követel a saját rádiójától, de az idegenből vett híreket lelkesen tovább adja és haragja ellenére újra meg újra meghallgatja az ellenfelet. Egy harmadik hallgatócsoport egyszerűen készpénznek vesz minden propagandahuzugságot.

Amennyiben tehát a háborús rádiópropaganda értelméről és sikeréről beszélhetünk, erről a két utóbbi csoportról kell világos rádió-lélektani képet alkotnunk. Vájjon miben bízik valamely hadban álló ország rádiópropa-

gandája, mikor nyilván valótlan, vagy kínos erőlködéssel elferdített dolgokat mond el a célba vett ország nyelvén? A lelki tényezők egész sorában. Ezek: a minden országban lappangó bizalmatlanság a vezetők iránt, — az utca embere azt hiszi, hogy őt mindig csak félrevezetik az országában, előtte mindent eltitkolnak, — a negatívumok általános kedvelése, a pozitívumok semmibevevése; a műveletlenség és tájékoztatlanság okozta kritikahiány, hiszen a legegységesebb statisztikai adatok sem állnak készen az emberek lelkében az azonnali cáfolatra; az általános lelki tunyaság — ritka ember jár utána a hallottak igazságának; — a mindjobban terjedő politikai dilettantizmus, melynek minden rágalom kapóra jó; a hazafias érzésükben fertőzött emberek beteges rokonszenve az ellenség iránt.

Rendkívül fontos háborús propagandatényező úgy befelé, mint a külföld felé az a készség, mellyel a hadviselő országok államférfiai a rádiót, ezt a mérhetetlen arányú tömeghangszert kezelik. Egy-egy egyéni megszólalás százmilliókat vonz a hangszórók elé, rengeteg embert nyerhet meg vagy taszíthat el.

A műszóró rádióknak mindössze tizenhét éves történetében már múltja van a hangokban kifejeződő tábori postának. Az úgynevezett Chaco-háborúban szerepelt a hangok tábori postája először: asszonyok és gyermekek szóltak meg falujuk vagy városuk postahivatalaiban a rádiómikrofon előtt Paragvájban s ezt a megszólalást kint az arcvonalon nemcsak a paragvái, hanem az ellenséges bolíviai katonák is örömmel hallgatták, noha nekik szólt. Többmillió hadseregeknél persze nehéz a hadi rádióüzenetek efféle lebonyolítása, de azért a hangok tábori postája már megszületett és rendszeresen működik is. Háborús színt öltöttek a tarkaestek; eddig az volt a legsikerültebb közlők, melyben felsorolták, hogy a hadbavonultak közül kiknek született gyermeke. Az újszülöttek neveinek felsorolását harci muzsika szakította meg időről-időre és az adományok bejelentése. Egy gyermekocsigyar például a felsorolt ezrenyi „hadigyerek” valamennyijének kocsit adományozott.

Érdemes megemlíteni a háborús hírszolgálatnak azt az egyetemesen megnyilvánuló jelenségét, hogy egyenes kormánynyilatkozatok helyett idegen országok lapjaiból idéznek folytonosan. Olyan lapok is belekerülnek a világforgásba, melyekről saját hazájukban is csak a beavatottabbak tudtak eddig. A lapok viszont anyaguk egyrészt közvetlen rádióhallgatásból veszik; gyakori eljárás, hogy a háborús országok lehallgatott híryanagát, helyszíni közvetítéseit dolgozzák fel riportnak. A mai késedelmes postajárás, akadályos telefonálás idején mindenesetre a legfrissebb anyagot jelenti ez a munkamód.

A hadban álló országok nem zavarják annyira egymás rádióit, mint ezt várni lehetett volna a korábbi háborús tapasztalatok alapján. A zavarásnak néhány módja szerepelt ugyan; így az ugyanazon hullámon, nagyobb adóerősséggel, egyidejűleg keltett zöreje; az ugyanazon hullámhosszon, az eredeti állomás nyelvén közölt „áladás”; ez az utóbbi azonban sok sikert nem remélhet, mivel az állandó rádiózók a különböző állomások rendes bemondóinak hangjait igen jól ismerik s ha nem ezeket hallják, mindjárt élnek a gyanúperrel. Megszokták már a harctéri helyzet magyarázóinak hangjait is minden háborús országból. Egyébként a hadviselők kölcsönösen kímélik a leadóállomások műszaki telepeit, csaknem minden állomás annyira ép állapotban jut elfoglalás esetén az ellenfél kezére, hogy az adás akár rögtön folytatható.

A helyszíni közvetítések a harcterekről rendszeresen folynak; a rádióriporterek és a velük dolgozó rádióműszaki emberek közül számosan elesetek. Közismert a varsói rádióállomás igazán hősi szereplése. Új jelenség az egy-

mással szemben álló csapatok műsorszórási rádióval való érintkezése a fehérszázados parlamentér helyett.

Lehetséges-e a kétség a műsorszórási rádióval át a titkosadók kivételén? Elméletileg igen, a kérdést már tárgyalta itt-ott a rádiószakirodalom. Olyanformán volna elgondolható a dolog, hogy a rádióban elhangzó előadások szóban vagy zenében rejtett híreket közölnének az ellenséggel. A dolog kivitele a gyakorlatban azonban igen nehéz, mert a rádiók kipróbált, nemzet-hűségben megbízhatónak bizonyult állandó szereplői csinálhatnák ezt csak rendszeresen, azok pedig nem teszik; alkalmi előadók meg nem igen juthatnak mikrofon elé az általuk meghatározott időben. Az ördög azonban nem alszik, a rádiók résen vannak. Különösen alkalmasnak látszik ilyen célokra a műsor hírvető része, már ahol reklámok még egyáltalában vannak. Ilyenirányú jelenségeket a világsajtó hírei is tárgyaltak.

KILIÁN ZOLTÁN

ORIANI ÉS SOFFICI

MI AZ OLASZ és mi a mai olasz? Ez a kérdés merül fel bennem, mikor a modern olasz irodalom két kiváló íróját lapozom, Alfredo Oriani-t és Ardengo Soffici-t. Ma különben is időszerű, hogy újból kezünkbe vegyük az első harminckötetes ópusztát és a második színes kötetkét. Oriani (1859—1909) harminc évvel ezelőtt halt meg s az évforduló gazdag kritikai termést hozott; Ardengo Soffici (sz. 1879) pedig most lett az olasz tudományos akadémia tagja, mi fokozott érdeklődés középpontjába állította írói és művészi egyéniségét.

Mindkettő alakja különösen alkalmas arra, hogy felvessük a fenti kérdést és hogy rajtuk keresztül, akármilyen rapszodikusán és szűk határok között, megkíséreljük a feleletet. A kortársak által alig méltányolt és hamar elfeledett Oriani teljes kiadása Mussolini kezdeményezésére nemrég jelent meg, mintegy tizenöt évvel halála után, ami azt jelenti, hogy az olasz nemzeti eszme legnagyobb képviselője benne az utóbbi évtizedek Olaszországának egyik legkiválóbb irodalmi képviselőjét tisztelte. Ezt világosan meg is vallotta, mikor sírja fölött 1924 április 7-én beszédet mondott és munkáiból, volt benső barátjával, Luigi Federzonival, az olasz királyi akadémia jelenlegi elnökével kitűnő antológiát állíttatott össze az olasz ifjúság részére. Ardengo Soffici esztétikai alapelve pedig — az író feladata „szimbólumokba átírni azt az egyetemes valóságot, mi saját lényének is valóságává lett“ — feljogosít arra, hogy az olasz szellemiség belső valóságának szimbólumait keressük írásaiban. De a kettejük lelkén keresztülszűrődő nemzetkép egyben kiegészíti és korrigálja is egymást különböző árnyalataival, mert Oriani és Soffici két különböző olasz táj és hagyomány képviselője. Oriani annak a forradalmár Romagnának a fia, mely szellemi középpontjában, Bolognában az olasz tudomány nagy hagyományait teremtette meg, míg Soffici Toscanának, a művészetek hazájának szülötte.

Egyik is, másik is felvetette magában a kérdést, mely bennünket érdekel, mégpedig nagyon súlyos időkben: a nemzetközi szocializmus és szabadkőművesség tomboló diadala és a világháborút követő bolsevista ideológiák uralma idején. A „Lotta politica in Italia“ (Az olaszországi pártharcok

története) három kötete (1892) és a „Rivolta Ideale“ (Eszményi forradalom, 1908), Oriani főművei, éppen úgy mint a Soffici „Taccuino di Arne Borge“ (Arne Borg notesztkönyvecskéje) című művében összegyűjtött tanulmányok (1933), két háborús könyve, a „Kobilek, giornale di guerra“ és a „La ritirata del Friuli“ (1918, 1919), az egykorú nézetek tagadásával az olasz fajiság mélyebben fekvő erőtartalékából merítenek. Nemzeti önszemléletük nem az előttük elterülő kiábrándító valóságból, de törhetetlen és legyőzhetetlen idealizmusukból táplálkozik.

Ez az idealizmus az olasz lélek legalapvetőbb sajátága. Asszizi Szent Ferentől kezdve az olasz kultúra történetét állandóan úzi-hajtja a vágy eszményi magasságok felé. Elég emlékeznünk a középkor szellemét megújító olasz koldulórendek megalapítóira, a renaissance nagy felfedezőire és művészeire, a barokk-kor olasz rajongóira, a settecentóban kezdődő nemzeti újjáébredés hőseire. Valamennyiük előtt eszménykép lebegett: valami elérhetetlen Beatrice, megfeshetetlen Madonna, alig összekovácsolható nemzeti egység. S ez nyilvánul meg Orianiban is, mikor a szocializmus „próza világszemléletével“ ellentétben egy önfeláldozó, hősi életfelfogás mellett tör lándzsát, mely „eszményi forradalmával“ megújítaná az olasz gondolatot és az olasz élet formáit. Ugyanígy Sofficiben, aki oly finoman tudja leírni a Kobilek-magaslat elfoglalásáért vívott ütközetnek egy alantás tiszt számára áttekinthető fázisait, a caporettoi vereség átélése sem tudja megrendíteni a benne élő nemzeteszmenyt. Sőt épp ellenkezőleg, minél nagyobbak érzik a szerencsétlenséget, annál inkább hirdeti apostoli hittel a feltámadást.

Ilyen vallásos, nemzeti és művészeti idealizmus mindig intuitív megérzésből táplálkozik. Való igazság az a nagyon gyakran kimondott és hangoztatott meghatározás, hogy az olasz intuitív nép s hinni, lelkesedni, magát odaadni azért tud inkább más népeknél, mert kevésbé van beállítva okok és érvek mérlegelésére. Nemcsak a nagy szentek és nagy költők, hanem a kiváló államférfiak is intuitív lelkek, hirdeti Oriani és Soffici egyaránt. Ezen alapul főleg az elsőnek egész felfogása az államférfiről, mely Bismarckról írott szép tanulmányában jut kifejezésre. Benne voltaképp azt vázolja machiavellii hévvel, milyennek képzeletben Itália újjáalkotóját. De érvényesül ez egész történetiszemléletében is. Oriani és Soffici maguk is intuitív lelkeknek bizonyulnak, mikor megsejtik és hirdetik a jövő fejlődést, holott látszólag még semmi jel sem mutat feléje.

Azonban tévedés lenne azt hinni, hogy az intuitív természet egyértelmű az érzelem túltengésével, sőt az érzélgősséggel. A nápolyi dal vagy a velencei szerenád éppoly kevésbé határozza meg az olasz jellemet, mint a magyart a cigánymuzsika. A német értelemben vett lírai dalt az olasz irodalom alig s akkor is csak germán befolyás alatt (Stecchetti) ismeri. A szerelem érzését Dante, Petrarca, Leopardi egyaránt bizonyos klasszikus tartózkodással fejezik ki, mi a nápolyi dal szentimentalizmusánál jellemzőbb az olasz érzelmi életre. Oriani és Soffici cicomátlan, kristálytisztá, de végtelenül kifejező és gondos stílusában is csak titkon és fojtottan lappang a líra.

Az intuitív jellem nem zárja ki az értelmi és érzéki elemek érvényesülését sem. Az olasz tudománynak folyamatos és hatalmas hagyománya, egy Galilei vagy Marconi korszakalkotó felfedezése, — amiben különben az intuíciónak is megvan a maga oroszlánrésze — a nápolyi filozófiai iskola Vicoval az élén és újabban Giovanni Papini firenzei köre, mely a háború előtti években a „Voce“, a „Leonardo“ és a „Lacerba“ folyóiratok köré csoportosult, eléggé bizonyítja az olasz gondolat és okoskodás nagy erejét. Soffici ez utóbbi körből nőtt ki. De milyen távol áll az olasz „raziocinio“ a francia „raison“ mindenható szerepétől!

Másrészt az olasz írónál, Orianinál és Sofificinél is, gyakran találkozunk azzal a panasszal, hogy az olasz szkeptikus, ironikus, mindenben szeret gúnyolódni, csipkelődni. Különösen a firenzeire jellemző ez a hajlam, mely élénk ellentétben áll az intuitív természet lelkesedésre és odaadásra való készségével. E ponton azonban számot kellene vetnünk a táji különbözőségekkkel, melyeket e rövid cikkben inkább feloldani, mintsem kielezni szeretnék, s fontolóra kellene vennünk, mennyire mozog az érett, józan megfontolás egy olyan lelki rétegben, mely közelebb esik ahhoz a felszínhez, hol a szkepszis, gúnyolódás és könnyed kézlegyintés lebegnek, hogy aztán sorsdöntő pillanatokban a mélyből feltörő intuitív réteg végleg magával ragadja őket. A jelenlegi olasz élet minden esetre az érett megfontolás és intuitív cselekvés erős összeolvadásáról tanúskodik.

S hogy végül az olasz eszménykeresés sohasem válik el az érzékiek talajától, arra klasszikus példa Dante Beatriceje, ez az éteri, elvont, filozófiai és teológiai szimbólum, melyben mégis ott piheg a költő legegényibb szerelmi élménye. Oriani és Soffici idealizmusának érzéki előtörténete természetesen sokkal vaskosabb. A francia naturalizmuson és impresszionizmuson nevelkedtek, mint Orianinak vagy tizenkét regénye és novellakötete, Sofficinek pedig különösen „La giostra dei sensi“ (1919) című könyve bizonyítja.

Két írónk egyébként is élénken példázza az olasz jellemben megnyilatkozó gyakori polaritást. Az az anarchia, nyugtalan keresés, erkölcsi iránytalanság, mi életük és munkásságuk első szakaszát jellemzi, később társadalmi, erkölcsi és művészeti téren egyaránt konstruktív rendszeretetté lesz. Soffici regényalakja, Lemmonio Boreo (1911), ez az életvidámságtól duzzadó toszkan Pantagruel-típus, az akkori olasz szellemi élet teljes tagadásából indul ki, midőn kalandos vállalkozására indul, hogy Zaccagna, a nyers erő és Spillo, a fondorlatos ravaszság megtestesítőjének segítségével egymagában megváltoztassa az olasz glóbuszt. „Bifzff § 8. Simultaneitá, chimismi“ című „verses“-kötete a futuristák legvérmesebb reményeit is fölülmúlta (1915), míg a „Giomale di Bordo“-ban felrúg minden szilárd szellemi és erkölcsi támaszpontot (1915). S íme tizennyolc évvel később (Taccuino di Arne Borghi, 1933) ^a latin-klasszikus műveltség fegyvelmező erejét és a polgári élet banalitásának szükségét dicséri... Ugyanígy jut el Oriani a mindent tagadó erkölcsi anarchia regényeitől odáig, hogy a házasság szentségének védelmében írjon terjedelmes munkát. Nem magyarázható e tény egyedül a körülöttük zajló idők változásával és a maguk korszerű egyéni fejlődéséből. Forradalmi lázadás és szenvedélyes kritika éppúgy hozzátartozik az olasz lélek jellemvonásaihoz, mint a szerves építés, csupán azon végletek nélkül, melyek a német szellemet jellemzik. Az olasz lélek számára éppoly idegenek a német romantika szélsőségei, mint a germán tudomány szigorú rendszeressége. Fantáziája tiszteletben tart bizonyos, bármily távoli korlátokat, viszont betolakodik alig észrevehető finom részen a tiszta ész birodalmába is. Persze fokozottan érvényes ez Oriani történeti irányú műveire, melyek kevés forrásmunkából, inkább kézikönyvekből merítik anyagukat, értelmezik, sőt átköltik a tényeket és a múlt szellemét igyekeznek feltámasztani az egykorú jelenségek megértése és a jövő kifürkészése céljából. Olaszország múltjával szándékoznak magyarázni az 1890-es évek elkeseredett pártpolitikai harcait, vagy a közelgő „eszményi forradalom“ szükségességét. Felfogásban könnyen lehetne őket a mai szellemtudomány előfutárainak tekinteni.

Mindez természetesen sokoldalúságot feltételez, mi az olasz szellemnek ismét alapvető sajátossága, még ha ez a sokoldalúság nem mindig olyan belső harmóniában nyilatkozik is, milyenre a renaissance udvari embere

törekedett. Szociológia, politikai történet, regény, novella, essay, költemény azok a területek, ahol Oriani egyaránt szabadon mozog. Soffici megéppolyan kiváló festő, mint amilyen kitűnő szépíró, irodalom- és művészetkritikus. Hosszú párizsi tartózkodása idején írott cikkei és tanulmányai ismertették meg Rimbaud-t (1911) és az új francia művészeti irányokat Olaszországban. Ez a sokoldalúság azonban gyakran magában hordja a töredékesség veszélyét. Sofficinek csaknem minden könyve — az utolsó. „Salti nel tempo“ (1939) is — impressziók, naplófeljegyzések gyűjteménye, mindmegannyi „Arlecchino“. Mulatságos Pantagruel-regényének cselekménye szintén lazán összefűzött kalandok, vagy inkább adomák sorozatából áll össze.

Az olasz jellemet a maga egészében azonban úgy Oriani, mint Soffici római leszármazása is magyarázza. Épp ebben voltak újak a történelmi materializmus szkeptikus fajelemzéseinek korában. Ez a jellem hű marad önmagához, mert állandóan a görög-latin tradícióból táplálkozik és asszimilál minden beszívargó idegen elemet, míg másrészt a maga életfelfogását egész Európával megkedvelteti. A romanticizmus ellenben lázadást jelentett minden téren; s épp ezért voltaképpen idegen is maradt az olasz lélektől. A konstruktív, architektonikus, avagy Otto Weininger szavával élve mint Soffici teszi, a férfias római-olasz műveltség szembe került a szentimentális, anarchikus, festői vonásokban bővelkedő germán és szláv fajok feminin jellemével, miből Soffici a XX. század elejének nyugtalan művészeti keresését magyarázza. Anarchista forradalom és liberalizmus sem fémek össze a latin-római szellem rendszeretével és szervező erejével. S hogy ezek mire voltak képesek, arra vonatkozólag — fiatal koruk heves és szenvedélyes vallástagadása után — mindketten erősen kihangsúlyozzák, hogy Róma egyszer már megteremtette Európa egységét a katolicizmussal, melyben, mint Soffici mondja, a kelet nőiessége egyesült a konstruktív és utat építő latin férfiassággal. De a germán reformáció széttörte ezt az egységet, a francia forradalom pedig aztán a társadalmi osztályok harmóniáját is felbontotta. A gyakorlati politikát érintő következtetés számukra mindebből az, hogy Európa nem gyógyítható a kórokozó forrásokból származó liberalizmussal és demokráciával, hanem csupán azzal az egyetemes gondolattal, mely Rómából, a latin kultúrából és a katolicizmusból árad.

Az olasz ennek az európai misszióknak közvetlen örököse. Hazafisága sohasem volt sovíniszta, csak önmagát látó önzés, hanem mindig volt benne valami egyetemes vonás. Európa és az emberiség ügye lebegnek szeme előtt a maga legsajátabb problémáinak megoldásában is. A humanitás ott lappang az igazi olasz patriotizmus formái alatt és ez az egyedüli olasz: ideológia, ami a francia, német, angol nemzeti ideológiákkal párhuzamba állítható. Petrarca és Leopardi ilyen értelemben hazafiak, Oriani egyetemességre törekvés nélkül nem tud italianizmust elképzelni, Soffici háborús könyveit pedig épp ez a humanizmus teszi vonzókká. Ez persze nem jelent nemzetköziséget és ugyancsak távol áll egy Romain-Rolland pacifizmusától. Az egyetemesség Oriani és Soffici felfogása szerint csupán nemzeti és népi alapra épülhet. Minél szilárdabb ez az alap, annál értékesebb a belőle származó egyetemes szervező gondolat. Az olasz nép vitalitása pedig frissebb és érintetlenebb, mint a legtöbb európai népé. Oriani főleg a rendkívül előnyös népesedési statisztikára építi reményeit, míg Soffici rámutat arra, hogy az olasz irodalom Daniétól kezdve igazán népi irodalom volt s hogy az olasz kultúra nem valamely kiváltságos osztály, hanem az egész nép tulajdona. Ilyen népi kultúrán táplált humanizmus központjává álmódják íróink a jövőben Rómát és az új Olaszországot. Maga az Imperium is, melyet mindketten apostoli hévvel hirdetnek és jósolnak meg, csak esz-

köz a cél elérésére. Különösen Oriani tér vissza újból meg újból a Dogalinál elesett olasz hősök dicséretéhez és az afrikai hódító politika szükségének hangoztatásához olyan időben, mikor ilyen gondolatokat hirdetni ugyan csak népszerűtlen volt.

Valóban nincs szükség nagy találékonyságra, hogy észrevegyük: Oriani és Soffici nemzetszemlélete csirájában magában rejt a fasizmus eszményeit, törekvéseit és megvalósításait. Anélkül, hogy az „Eszményi forradaloméba a fasizmus programját akarnék beleolvasni és hogy a „Lemmonio Borreo“-ban a fasiszta módszerek ecsetelését akarnók felfedezni, kétségtelen, hogy a két író kiváló intuíciója sok olyan rejtett elemet érzett meg a saját korában, minek szabad kibontakozása a háború után a fasizmushoz vezetett. Oriani látnoki jóslatai az olasz nép eljövendő vezéről, aki a romboló szocialista forradalommal szembeszállva egy nemzeti feltámadás élére áll, ugyanolyan elevenen hatnak ma, mint Dante jövendölése a nagy agárról, mely felfalja Olaszország civódó pártjait, vagy Machiavelli hatalmas szózata a nemzeti egységet megteremtő diktátorhoz. Soffici regényében pedig az a Zaccagna, aki „gallértalan fekete ingét kihajtva szőrös mellén“ furkósbottal a kezében, vakmerően szembeszáll az igazságtalanokkal, hatalmaskodókkal, kizsákmányolókkal és gonoszokkal, méltán emlékeztethet az első fasiszta csoportok módszereire és a szocialisták ellen vívott küzdelmekre.

KOLTAY-KASTNER JENŐ

DOMINIUM MARIS BALTICI

ABALTIKUM, a Keleti-tenger sorsát sokan hasonlították már össze a Földközi-tenger helyzetével s különösen akkor nyújt elgondolkoztató tanulságokat ez a megállapítás, ha hajlunk ama nézetek felé, hogy az európai történések súlypontja egyre jobban az északeurópai, illetve eurázsiai területekre tevődik át. A Keleti-tenger története és népeinek az egyetemes emberiség haladásában való közremunkálása korántsem nyújtja azokat a tanulságokat s értékeket, melyekkel a Földközi-tenger évezredes múltjában találkozunk; mintha mindig sűrű köd és bizonytalanság ült volna e tájék fölött s mai jelentősége is mintha kifejezője lenne az európai történet mai válságainak. Átmeneti terület, népek és tájak átjárója ez a vidék; a különféle német szándékok erre törekedtek évszázadok óta kelet felé s felemelkedése óta Oroszország is erre felé keresi a nyugati tengeri kijáratot. A középkorban a német lovagrend uralkodott fölötté s a Hanza-városok polgári telepítése volt az első lépés, mely megnyitotta a civilizációnak e földet s ősi állapotban élő régi mély litván-lett s finn-ugor népi rétegeit a német uralom második települő rétegének alávetette. A svéd nagyhatalom felemelkedésekor a régi lett-litván és finn-ugor, illetve újabb német települési Tétegek alávetettek Gusztáv Adolf s utódai uralmának, mikor először egyesültek — példaadásul a később jött német és orosz törekvéseknek — a Keleti-tenger összes partjai egyetlen birodalomban. Majd meg az orosz nagyhatalom következett Nagy Pétertől, a svéd birodalom bukásától a világháborúig, mikor ez a terület is atomizáltatott s kis népei szinte először jutottak önálló állami és nemzeti léthez szomorú történetük során.

Egyedül a tenger biztosít összefüggést a különben igen szétágazó és ellentétes érdekű balti terület népeinek. A közös tengerjáró életforma,

a mögöttes területek termékeit a világ felé közvetítő kereskedelmi és utazói hivatás alakította a finnek, észtek, litvánok, skandinávok külsőleges jellemvonásait hasonlatosakká. A mögöttes végtelen szárazföldek erdősegeit a világkereskedelemben közvetítő hajózás természetszerűleg nem nyomhatta el a peremnépek ősi sajátságait, csak hogy a rájuk települt idegen erők mégis a maguk módjára változtatták a partszegély lakosait. Még a legharmonikusabb volt a svéd befolyás a finnek között. A livlandi (lett- és észtországi) német lovagrendi és polgári település magasán és idegenül állott a nép fölött s egész a XIX. századig örökös jobbagyságra kárhoztatta az észteket és a letteket, annál is inkább, mivel a XVIII. század elején jött orosz uralommal osztályérdekeinek védelmében harmonizált. Az orosz uralom azonban nem hatolhatott le teljesen a népig s csupán a német balti bárók és polgárok felsőbb rétegét érintette, a maga szolgálatába vonván képességeiket. A litvánok főlé részben a lengyel uralom vont felsőbb rétegeket: a litván nemesség ellengyelesedett — például a nagy Radziwill-család éppen úgy litván eredetű, mint Mickiewicz, a lengyelek legnagyobb költője — s az egykor szinte a Fekete-tengerig a fehér orosz és kisorosz területeken elnyúló pogány litván uralom a katolikus lengyel nagyhatalmat gyarapította; másfelől meg a tenger felől a német lovagrend és örököse, a porosz államhatalom került rá a litván népiségre, Innen van, hogy míg Kelet-Poroszország tele van régi litván szórványokkal és településekkel, addig szinte szemünk előtt játszódott le az utolsó németté válás folyamata, a memeli kérdés kifejlődésében: a világháború végén még litván Memel a litván uralom alatt elnémetesedett.

A német népi és történettudomány ezeknél a vitás területeknél, ahol ősi néprétegekre idegen államhatalom települt, világos különbséget tesz német népi tudat (Volksbewusstsein) és német állami és kultúrtudat (Kulturbewusstsein, Staatsbewusstsein, illetve a Staatsbewusstsein-nek megfelelő Nationalbewusstsein, állami és nem népi értelemben) között, mondván, hogy éppen Memel, vagy a mai keletporoszországi litván népiségű települések, ha nem német népiségűek is, kulturális tudatuk német, magatartásuk a litván-német kétnyelvűségben és a német államhűségben nyilatkozik, ami különben folytatása a régi porosz állami tudatnak. Ez pedig, úgy mond, mély gyökerekkel bírt a litván népiségűek között. Hasonló a helyzet az ú. n. danzigi korridor soká vitatott esetében. Az itt lakó mazurok és kasubok lengyelek a nagylengyel gondolat értelmében, a lengyel népnek sajátosan fejlődött ága, mely története során soká volt a német lovagrend és a porosz államiság fősége alatt, természetszerűleg így az összlengyeliségtől eltérően fejlődött. A főkülönbség az, hogy luteránus vallású lett a „cuius regio, illius religio“ elve alapján. A német tudományos felfogás a luteránus vallást ezeken a vitatott területeken a német szellemi és politikai hovatartozás ismérvének veszi. Ugyanígy a katolikus vallás a lengyel nemzetiséggel éppen úgy egyet jelent német-lengyel, illetve porosz-lengyel viszonylatban, mint ahogy nagyjából a római katolikus hit a lengyel nemzetiség ismérve a kisoroszok, fehér oroszok és nagy oroszok felé. A németiség tehát a kasubokat és mazurokat nem ismeri el lengyeleknek s a német állami és „kultúrtudat“ részeseinek tekinti őket. Ezek a példák világosan mutatják a Baltikum népi és politikai állagának bonyolult helyzetét és népfajközi átmeneti jellegét, valamint azt is, mint rétegződött itt az elmúlt hét-nyolcszáz év alatt három-négy népi, állami és nemzetközi politikai viszonylat egymás fölé.

1920 után időlegesen visszaszorult a Baltikum partjairól az az Oroszország, mely a XVIII. században, Nagy Péter európai céljainak megfelelően erre keresett magának a világkereskedelem és a nyugati műveltség felé

kijárást. A Baltikum végpontján fekszik Szentpétervár, a mai Leningrad, mely régi és újabb nevével is kifejezi a két legnagyobb orosz forradalmár szándékait. Nagy Péter is, Lenin is a nyugati politika hívei voltak, az egyik autokrata, a másik világforradalmi szándékkal. Leningrád helyzetén és a város arcán félreismerhetetlen a Baltikum hatása; a balti téglalapítkezés mellett a skandináv és holland kultúra befolyása, a balti bárók, a német és angol hivatalnokok, a franciás irodalmi szellem: ezek voltak az elemek, melyekből a régi Szentpétervár szelleme kialakult. E nagy európaiasítás során természetesen kevesebbet figyelhetek azokra az ősi rétegekre, melyeket Szentpétervár nyugatossága teljesen háttérbe szorított. Szentpétervárat különleges helyzetűvé éppen az tette, hogy az óriási orosz eurázsiai birodalom legnyugatibb szögletén épült, egyben mintegy betetőzése gyanánt a „minden oroszokat“ egyesítő és az eurázsiai területet eloroszosító történeti és népi folyamatnak. A körülötte elterülő mocsaras, tavas hideg, ködös föld nem más, mint a régi finn-ugor törzsek temetője, melyek sorra háttérbe szorultak, megsemmisültek a fölényes orosz népi terjeszkedés előtt. Utolsó maradványaik ott élnek még Leningrád körül s a mai Finnország tulajdonképpen csak végső menedéke, szélső pereme a régi nagy finn-ugor összefüggéseknek, melyek egykor annyira behálózták az északi orosz földet s melyek hatását orosz és finn-ugor kutatók máig is számon tartják az orosz nép alakulásában. Nem érdektelen itt megemlíteni azokat a lengyel nézeteket, melyek akkor keletkeztek, — a múlt század ötvenes-hatvanas éveiben — mikor a nagyorosz hatalom egyformán ránehezedett a két behódoltatott népre, a lengyelre és az ukrán-kisorszra s mikor derengeni kezdett Pilsudski gondolata, mely sohasem valósulhatott meg: a moszkovitizmus elleni lengyel-ukrán únió. A nagyorosz nép — mondják ezek a nézetek — tulajdonképpen nem is igazi szláv; tiszta és igazi szlávok a lengyelek és az ukrán-kisorosok s ez utóbbiak teremtették meg az „első“ orosz birodalmat Kiebben; normann kezdetekből kiindulva megvalósították a nagy viking-koncepciót, a Bizánc és Skandinávia közötti óriási ívet. Majd a tatár uralom megtörésekor Moszkva csak Kiev örökségébe ült bele: a nagyorosok viszont a tatár vérkeveredésen kívül szintén tele vannak finn-ugor vérkeveredéssel; a moszkovitizmus így tatár és finn-ugor hatásokból alakult. Akárhogy van is, a Leningrád körüli részben eltűnt, de sok tekintetben még ma is meglehető finn-ugor település jól mutatja a szemlélő előtt a Baltikum népi és politikai helyzetének különleges rétegződését és bizonytalan helyzetét.

Még figyelemreméltóbb lesz a Baltikum szemléletéből nyerhető tanulság, hogyha a lettek, észtek és litvánok szellemi és politikai fejlődésére vetünk egy pillantást. Itt világosan látható, mennyire nem volt ura sosem a Baltikum önmagának s mennyire mindig a kívülről jövő törekvések határozták meg fejlődését. A svéd uralom valamennyi balti népen ott hagyta a maga bélyegét, leginkább a finneken; finnek, észtek, lettek magas kultúrája s felsőbb társadalma svéd ösztönzések és hatások nyomán született s a skandináv-germán-nordikus szellemi föléledés, az északi népkutatás nyomán svéd írók és tudósok voltak azok, akik a finn és észt nemzeti tudatot, régi énekek és népi emlékek romantikus és humanista kutatása között, fölélesztették. A letteknél ezt a munkát a német kispolgári felvilágosodás XVIII. századvégi apostolai végezték el; maga Herder, a szláv népek jövőjét felfedező nagy német író, a népiség gondolatát megteremtő humanista, az északi és keletközépeurópai népek népi költészetének első felfedezője, a pánszláv és a pángermán gondolat s általában minden népi gondolat atyja, öt évig működött Rigában, 1764 és 1769 között, mint délutáni prédikátor s mint városi könyvtáros, korántsem hatástalanul. Az ő ösztönzései nyomán.

indul meg a lett, kisebb mértékben az észti népi kultúra régi emlékeinek feltárása és a lett-észti nacionalizmus megteremtése; német evangélikus tanítók és papok munkálják ezt a népi ébredést magas emberiességi gondolatoktól vezetve, önzetlenül. Figyelemreméltó, mint szakad el aztán ez a német ösztönzésekből jött két fiami nacionalizmus a németiségtől: ennek okai politikaiak és szociálisak. Politikailag a német szellemi hatások erőltetésére szívesen látta az orosz uralom a kis balti nacionalizmusok születését, mert így belülről megoszthatta a balti bárók hatalmát; bármennyire a cári uralom szolgálatában állottak is ezek, Szentpétervár mégsem láthatta szívesen, ha Rigában és Tallinban túl sokat gondolnak Bismarck Németországra. Igaz, ma keserűen emlegeti a német népi gondolat sok szóvivője: Bismarck Oroszországra való tekintettel csúnyán magukra hagyta a balti németeket. Szociális szempontból még világosabb volt a szakadás a kis balti nacionalizmusok és a német bárók és polgárok minden népi alzat nélküli uralma között. A német bárók és polgárok mögött nem állott német paraszti réteg, mely a balti államokat akár a balti nacionalizmusokkal, akár a mögöttes nyomasztó nagy orosz területtel szemben a németiségnek biztosíthatta volna. A balti bárók és a hanza-polgárok uralma a kiváltságosak osztályuralma volt, míg a balti nacionalizmusok sajátosan népi, paraszti nacionalizmusok voltak, ahol nép, nemzet és osztály egyet jelent. Az ellentét világosan volt látható a világháború után, mikor a német és észti, német és lett szellemi, politikai és osztályellentéteket Európa leg-radikálisabb földreformjával a németiség kárára és a balti parasztság hasznára oldották meg, eltüntetve minden idegen nagybirtokot. E nagybirtokok pedig évszázados eredetűek, még a német lovagrend küzdelmes és dicsőséges hódításaiból valók voltak.

A litván nacionalizmus fejlődése hasonlóképpen tanulságos. Ezt valósággal mesterségesen termelte a XIX. század elejétől az orosz államhatalom, kevesebb éllel Poroszország ellen, — bár erre felé is voltak követelések — de annál agresszívebben Lengyelország irányában. A lengyel-litván ellentétek ugyanis korántsem az évszázados lengyel-litván politikai viszony eredményei. E kapcsolat a litvánok számára csak gyümölcsöző volt s csak a XIX. századi nemzeti romantika kezdte kifogásolni, a dolgok természetéből folyólag, a litván állameszmének, a litván vezetőosztályoknak ellengyelesedését. A lengyel-litván ellentét sokkal inkább az oroszok litvánpártfogásának következménye. Ma mintha valami sorsszerűt látnánk abban, hogy a litvánok csak a XIX. század elejétől élnek a maguk nyelvvel; azelőtt a vezetőrétegek a lengyelt használták s közreműködésük a lengyel szellem fejlődésében korántsem volt hatástalan (lásd Vilna lengyel barokkját, Mickiewicz jelentőségét, a Radziwill-család szerepét); a lengyel-litván összeolvadás előtt a pogány litvánok magas rétegei viszont a fehér orosz nyelvvel éltek s a fehér orosz nyelv a litván fejedelmek udvarában érte el eddigi legmagasabb fejlettségét; azóta csak szomorú tájnyelv, egyszerű parasztnyelv. Másik figyelemre méltó momentum a lengyel-litván viszonylatok rossz alakulásában az, hogy a cári Oroszország összeomlása, illetve Litvánia újjászületése óta állandóan megvoltak a törekvések a litván és orosz politikai körök részéről az orosz-litván együttműködésre. Oroszország jól tudta, hogy Litvánián keresztül (akkor még Litvániáé volt a németeknek ma már átadott s közben újra bérbevetéssel vagy más úton visszavágyott Memel, Litvánia egyetlen kijárata a tenger felé) biztosan kiutat találhat a Baltikum felé s egyfelől a lengyelelles Litvániával együtt állandó nyomást gyakorolhat Lengyelországra, másfelől meg elzárja Lengyelországtól a fiatal balti kisállamokat s újra valamiképp a maga körébe vonja azokat, hiszen az ezekkel való együttműködés Oroszország számára nélkülözhetetlen.

Pilsudski nagy politikai tette éppen az volt a huszas években, hogy biztosította Lengyelország számára Vilna és környéke birtokát, miáltal Lengyelország szert tett az ú. n. dűnai korridorra és a Dűna-folyó mellett, Dűnaburgnál közvetlen érintkezésbe került a balti államokkal. Ha Lengyelország hasztalanul törekedett arra, hogy a lengyel-litván viszony tisztázása révén a lengyel-litván únió valamilyen újjáteremtése alakjában a mindig bizonytalan danzigi korridor helyett Memelnél kijárást találjon a tengerhez, akkor a dűnai korridor megszerzése számára igen nagy érték volt politikai cselekvőképessége tekintetében; de egyben igen fontos záloga volt a balti államok függetlenségének és biztonságának.

A dűnai korridor volt tehát a balti egyensúly leglényegesebb eleme. Mihelyt ez megszűnt, Lengyelország elbuktaival rögtön szóhoz jutottak a Baltikum sorsának irányításában azok a mögöttes területek, melyektől eddig amúgyis évszázadokon át függött. Magának Lengyelországnak is életbevágóan fontos volt a dűnai korridor. Lengyelország sorsának állandó szomorú eleme az a geopolitikai tragikum, ahogy ottan áll két hatalmas politikai tömeg, a német és az orosz tömb között az északkelet európai síkságok, illetve az Északi-tengertől szinte Vladivosztokig terjedő óriási eurázsiai földterület közepén elhatárolatlanul. A keleti német tendenciák szinte ezer éve a tengerpart vonalán haladtak előre s szorították vissza Lengyelországot a másik végzet, az eurázsiai-moszkovita nyomás felé; hogy Lengyelország ez utóbbit elhárítsa, illetve kiutat, szabadságot találjon előle, ezért volt szükséges, hogy időről-időre elhárítsa a tengerpart mentén haladó német uralmi törekvéseket. Pilsudski lengyel-ukrán úniós terve nem sikerült, ezzel szemben a lengyel külpolitika egyik legjelentősebb sikere volt, hogy 109 km-nyi lett határt kapott az 1412 km-nyi orosz, az 1912 km-nyi német határ mellett. Lengyelország jelenléte a lett határon elhárította a mögöttes orosz terület nyomását s ez rögtön érvényesült, ahogy Lengyelország összeroppant.

Figyelemreméltó, hogy a Baltikumban újra érvényesülő orosz befolyás éppen azért tudott akkora súllyal fellépni, mert az 1939 szeptemberében bekövetkezett meglepő német-orosz együttműködés folytán szabad kezet kapott éppen azokon a lengyel területeken, a keleti lengyel határon, melyek leginkább mögöttes területei a Baltikumnak s melyek birtokában lehetett Lengyelország a balti egyensúly záloga. A Vlnától a román határig húzódó terület viszont csak kisebb mértékben volt lengyel népességű — s éppen leginkább Vilna körül, — egyébként inkább volt fehér orosz és ukrán-kisorosz lakosságú, ami természetszerűleg megkönnyítette a Szovjet lépését, illetve a közös német-orosz politikát. Hiszen még nemrégiben, mikor annyi meglepő és érdekes szándékot tulajdonítottak az oroszországi illetve a lengyelországi ukránokkal kapcsolatban az akkor még erélyes keleti politikát űző Németországnak, már nyilvánvaló volt a Baltikum és a mögöttes litván-ukrán-fehérorosz területek kölcsönös politikai összefüggése, — most a német-orosz megegyezés értelmében ez Oroszország javára érvényesült. S az orosz befolyás annál inkább nyert intenzitásban a lengyel-ukrán-fehérorosz síkságokon — maga mögött tudván a végtelen eurázsiai összefüggéseket s azok hatását, — amennyivel a szinte évezredes balti német befolyás a külpolitikai következmények folytán visszavonult a Baltikum partjairól. Holott pedig mindezeidig éppen ez volt a legfontosabb útvonalak egyike, melyeken a keleti német penetráció előrehaladt s ez a folyamat úgy tűnt fel napjaink német politikusai, történettudósai és politikai gondolkozói előtt, mint valósággal a német történet értelme és új erővonala; Hitler, Rosenberg és a nemzeti szocializmus legkiváltságosabb szellemi úttörője, Moeller van den Bruck írásai tele vannak ezekkel a gondolatokkal.

Lengyelország állami léte és önálló külpolitikája természetesen elzárta eddig annak a lehetőségét, hogy az egyéb mögöttes területek döntően hatassanak közre a Baltikum új fejlődésében. Ezalatt a húsz évnyi időközben szabadon fejlődhettek a balti államok, mivel Lengyelország egyfelől a tengerparton haladó német tendenciákat semlegesítette — ezek mind a német lovagrend és a porosz államiság örökségei voltak, — de ugyanígy semlegesítette a szinte elzárt nyugat felől az orosz politikát.

A Pilsudski által újjáélesztett Jagelló-gondolat számos tragikus csirát hordott magában, de éppen azzal, hogy az euráziai végtelen területeken gyülekező ellentétes erőket már pusztán létével is mérsékelte, igen nagy szükségességet jelentett a Baltikum peremnépei számára. Az euráziai végtelen síkság közepén a lengyel Jagelló-gondolatnak is terjeszkednie kellett, ha egyáltalában meg akart állni, történeti jogon és reálpolitikai szükségességből kellett más népeket, főképp a nagyorosz népiség peremnépeit, az ukránok és fehéroroszok töredékeit, uralma alatt tartania, hogy teljesen össze ne roppantsák őt magát környezetének és tragikus geopolitikai helyzetének következményei. A Jagelló-gondolat egyszerre fordult szembe, évszázadokkal elébb és most is, a történeti és földrajzi szükségességek vonalát követve, a német porosz és lovagrendi eszmével és a „minden orosz földet egyesítő“ moszkvai hatalommal. Meggátolta ezek összeütközését és egy „harmadik“ megoldás lehetőségét, a külön életet biztosította a balti népek számára. Ez az egyensúlyozó lengyel politika párhuzamosan haladt a skandináv államok politikájával; a Baltikum eddig lengyel és most már orosz uralom alatt álló területeinek sorsa nemcsak a balti népek sorsára volt hatással, de megrendítette a skandináv államok eddigi helyzetét és politikáját is.

A lengyel-balti egyensúlyi politika emellett csak addig volt lehetséges, míg az orosz hatalom, belül lévén elfoglalva, nem fordult újra nyugat felé, egyesítvén önmagában Nagy Péter és Lenin hagyományait. A Szovjet Lenin utáni politikájáról az volt a nézet, hogy szakított a cárok extenzív-imperialista politikájával és földéhségével, melynek előképét az orosz nemzeti lényeg kutatói ott találták a muzsik nyugtalan magatartásában, amint el-elhagyja földjét s valami rejtelmes nomád és szerző ösztönből elindul új területek felé. Így kolonizálta az orosz paraszt önmagától Szibériát, így lett Oroszország olyan gyarmatbirodalom, hol az anyaország és a gyarmat összefügg s innen van az a roppant nyomás, melyet területei végtelenségével a mai nagyarányú európai politikában ki tud fejteni, — manapság, mikor eltűnnek már az arányok s mindenütt a nagy tömegek korszaka következik. Soká úgy gondolták, hogy Oroszország befelé, termelésének fokozásával van elfoglalva s nem vágyik újabb területek felé. Ez igaz lehetett addig, ameddig nyugaton új lehetőségek nem kínáltak. Ha Sztálin korszakát Lenin nyugatos és szinte „nagy Péteri“ korszakával szemben magában Oroszországban is szívesen tekintették úgy, mint visszatérést az európaizálódás előtti orosz hagyományokhoz, a Nagy Péter és Nagy Katalin előtti cárok politikai magatartásához, akkor most új meglepő változások tanúi vagyunk.

A lengyel-német háború következtében a balti egyensúly megrendülvén, Oroszország azonnal kilépett zárkózottságából s újra nyugati politikát követ; a nyugati orosz politika útja pedig ott vezet a Baltikumon át, mely Nagy Péter óta az orosz politika útja nyugat felé. Az ukrán és fehérorosz kérdések nagyorosz elintézése, a moszkvai szocialista centralizációnak területi és nemzetiségi autonómiával és a szocialista államszervezettel kombinált rendszere magát a tulajdonképpeni lengyel etnikumot odaszorította a Szilézia és Kelet-Poroszország közötti német nyomások és hatások

közé! Így elvesztek a Baltikummal összekötő utolsó lengyel összefüggések is; a német tevékenység pedig, úgy tetszik, alkalmazkodik az orosz politika nagypéteri erővonalaihoz: a Baltikum újra Oroszország kijárója nyugat felé, a Baltikum biztonsága, kis népeinek többé-kevésbé orosz kapcsolatokban való tartása pedig mintha az orosz politikai biztonság záloga volna.

A Baltikum kérdése ettől fogva már orosz kérdés, melybe a szintén nyugatra fordult Németország immár nem avatkozik többé az orosz-német megállapodások következtében. Különben is a balti németiség olyan csekély számú volt, hogy az újabb német felismerések előtt már nyilván nem bírhatott elegendő indokokkal a balti német érdekelttség fenntartása. A balti németiség eddigi szerepe inkább a tradíciók fönntartásában és bizonyos hatalompolitikai érdekek ápolásában állott. A balti németek száma amúgyis egyre fogyott; 1881-ben Észt- és Lettorszáiban még 180.000 német volt; az észt és lett földreformok eléggé megrendítették gazdasági és népi helyzetét, úgy hogy 1934-ben Észtországban már csak 16.346 német élt — német szakértők kb. 20.000-re becsülték számukat — Lettorszáiban pedig 1935-ben 62.144 — német szakértők szerint kb. 70.000 —; emellett a németiség 80%-a városi elem volt, a többi meg nagyagrárius életet élt, idegenül a környezetben s tovább ápolván a régi uralkodó osztályi hagyományokat. Viszont sehol sem voltak mély népi, paraszti rétegek, ahonnan ez a kiváltságos réteg megújulhatott volna. A szociális gondolat kelet-európai uralma, valamint a mai német népi felfogás s emellett a Baltikumot érdekkörébe átvevő orosz hatalommal való megegyezés nyilván arra bírta Németországot, hogy ezt a kisszámú németiséget a birodalomba vissza-telepítse. De nem is a szám volt itt a fontos, hanem a lényeges és vezető pozíció, melyet ez a balti németiség elfoglalt; helyükre most az orosz proktorátus közrehatása következik s a keletre törekvő német szándékokat felváltotta a Baltikumban, ezen a változatos és rétegzett tengerparti peremterületen a nyugatra törekvő orosz politika új korszaka.

GOGOLÁK LAJOS

A TÖRÖK DÖNTÉS

ANEMZETKÖZI DIPLOMÁCIA FRONTJÁN az elmúlt hónapokban Sok izgalmat okozott a török kérdés. Törökország még a nyár elején kilépett abból a tartózkodó és óvatos külpolitikai magatartásából, amelyet a világháború befejezése óta Kemál kormányzása alatt tanúsított s kölcsönös segélynyújtási szerződésben állapodott meg Angliával és Francia-Országgal. A szerződés éle nyilvánvalóan a Balkánon és a Földközi-tenger keleti medencéjében előretörő Olaszország, másodsorban pedig Németország ellen irányult (az olasz-török ellentét szinte állandó eleme volt a békekötések utáni európai politikának s 1939 nyarára különösképpen kiélestedett), s azzal a feltételezéssel jött létre, hogy a Szovjetunió szintén a nyugati hatalmak mellett sorakozik fel az európai válságban. Augusztusban azonban a moszkvai kormány váratlanul Berlinnel egyezett meg, ami a török kormányt eléggé kellemetlen helyzetbe hozta. A török külügyminiszter nemsokára Moszkvába utazott, hogy a szovjetkormány új felfogásáról tájé-

kozódjék és megkísérelje megnyerni az oroszok hozzájárulását, sőt csatlakozását az angol-francia-török megállapodáshoz. Egyes hírek szerint Szaradzoglu moszkvai tárgyalásainak bizonyos időnyerés is lett volna a célja. Annyi bizonyos, hogy maga Moszkva is tárgyalni óhajtott a törökökkel, mivel remélte, hogy háta mögött a német-orosz megegyezéssel, a nagy lengyelországi területgyarapodással és a három balti államban elért sikereivel, rá tudja venni őket az angol-francia vonal elhagyására, a Szovjet-unióval való szorosabb együttműködésre és annak a régi óhajának a teljesítésére, hogy a Dardanellákat zárják el minden nem feketetengeri hatalom hajója elől. A két álláspontot azonban huzamos tárgyalások után sem sikerült összeegyeztetni, noha Szaradzoglu — a diplomáciai látogatások időtartamától erősen eltérve — kerek huszonhárom napot töltött a szovjetfővárosban. Általános meglepetésre minden megegyezés nélkül tért vissza Ankarába, pedig a világsajtó napról napra azt jósolta, hogy a megegyezés aláírása már csak egy-két nap kérdése. Még nagyobb meglepetést keltett azután, amikor Ankarában ünnepélyes keretek között aláírták az angol-francia-török kölcsönös segélynyújtást ígérő szerződést.

Törökország az angol-francia érdekkörbe való kapcsolódással letért arról a külpolitikai ösvényről, amelyet az egy éve elhunyt Kemál Atatürk jelölt ki népének s visszakanyarodott az angolbarátság évszázados vonalára. Közel kétszázéves történelmi hagyomány ez, amely a két állam közös érdekein épül föl s azóta érvényesül, szinte ellenállhatatlan erővel, amióta Oroszország uralkodói felszabadították Dél-Oroszországot és a Fekete-tenger északi partvidékét a török uralom alól s a Földközi-tenger kijáratát ellen megindult az orosz hatalom rohamára. Oroszország idestova két évszázada harcol azért, hogy kijusson a világkereskedelem egyik főúterére, a Földközi-tengerre — persze elsősorban politikai céljai érdekében. Ezzel egy csapásra földközitengeri hatalommá válna, befolyása alá vethetné a Balkánt, a közeli angol birtokokat, komolyan fenyegethetné Anglia világhatalmát, vagy legalább is legbecsesebb gyarmataival és domíniumaival való összeköttetését stb. Mindezt természetesen jól tudja Nagy-Britannia is s a brit külpolitikának száz év óta egyik megdönthetetlen alapelve, hogy a török tengerszorosok nem juthatnak Oroszországnak sem birtokába, sem befolyása alá, mert ezáltal nyomban megnyílnék az út számára a Földközi-tenger felé. Itt találkozott mindig az angol és a török hatalom érdeke s ez magyarázza meg Törökország évszázados angolbarát politikáját. Ahhoz ugyanis, hogy az átjárás biztonságos legyen, az orosz birodalomnak szükségképpen befolyása alá kellett vonnia Törökországot, amibe ez természetesen soha nem egyezett bele; amikor pedig helyzete már igen veszélyesnek látszott, Anglia fordult feléje teljes támogatásával. Az oroszok kitörését Anglia eddig mindig meg tudta akadályozni, hiába győzték le több ízben is a török birodalmat. A világháború alkalmával állt be egyedül változás ebben az érdekbarátságban, amikor Oroszország kibékült Angliával, Törökország pedig Németországgal fogott össze. Ez azonban csak rövid epizód volt, amint azt a most újból szentesített és megpecsételt angol-török barátság is meggyőzően bizonyítja. De úgy látszik, epizód volt az az új szemléletű és módszerű török külpolitika is, amelyet Kemál, a nagy államszervező folytatott a békekötések óta haláláig.

Kemál Atatürk, miután belpolitikai reformjait elindította s a külpolitikával is behatóan foglalkozhatott, elsősorban arra törekedett, hogy egyezzen a százados ellenféllel, az oroszokkal. A nagy török államférfi, akinek reálpolitikai szemlélete a külügyek terén is annyi sikert hozott, levonta a történelem tanulságait és azt vallotta, hogy a törökségnek nem szabad megkötnie kezét egyetlen irányban sem: szabályos egyensúlyi politikát

kell követnie, szabadnak kell maradnia mindegyik oldal felé és távol kell tartania magát az ellenségeskedésektől. „Törökországnak — mondotta egyszer — a nagyhatalmi érdekek és vetélkedések egyik legkitettebb nyugat-keleti ütközőpontján meg kell őriznie semleges, óvatos és tartózkodó magatartását és hasonlóan a jól egyensúlyozott mérleg nyelvéhez, egyik oldalra sem szabad mélyebben elhajolnia/. A békeszerződések bizonyos fokig angol gyámság alá helyezték Törökországot s a Dardanellák ügyében a török szuverénitást mélyen sértő intézkedéseket tartalmaztak. Kemál ugyan a lausannei szerződésben elérte, hogy enyhítsenek ezeken a pontokon, de a török köztársaság — természetesen világháborús magatartásának megtorlásaképpen — továbbra se volt ment a többé-kevésbé szigorú megkötöttségektől. Kemál az angol nyomást is igyekezett ellensúlyozni a Szovjetúnióval kötött megegyezéssel: 1925-ben orosz-török megemtmadási, 1929-ben pedig még szorosabb védelmi szerződést írt alá. Mihelyt pedig az oroszok nyomása és beavatkozása megnövekedett, a török inga az angol vonal felé elhajlással védekezett a túlságos befolyás-fokozódás ellen. Az oroszoknak kétségkívül most még nagyobb érdekük volt jóban lenni a török köztársasággal, mivel a békeszerződések és a később megtartott tengerszoros-értekezletek úgy döntöttek, hogy a Dardanellákat nyitva kell tartani s a hajózás rajtuk mindegyik hatalomnak szabad: az orosz hajók átmehettek tehát a tengerszoroson, de átmehettek rajta az angol hajók is és esetleges viszály esetén közvetlenül fenyegethették a feketetengeri orosz partokat és nyersanyaglelőhelyeket. Ez nem felelt meg az orosz biztonsági követelményeknek s ezért a Szovjetúnió hathatósan támogatta Törökországot, amikor 1936-ban felvetette a Dardanellák feletti szuverénitás visszaszerzésének kérdését. Angliának ebben az időben Olaszországgal szemben is szüksége volt a török állam barátságára s így a montreuxi értekezleten hozzájárult ahhoz, hogy visszakapja felségjogait? tengerszorosok felett, katonailag megerősítse a Dardanellákat s egyedül Ő döntsön abban a kérdésben, hogy melyik hatalomnak engedi meg háborús viszály esetén az áthajózást. Ez az engedmény az angol politikát megfelelő mérvű befolyáshoz juttatta Ankarában, de Kemál mindig ügyesen vigyázott arra, hogy egyik nagyhatalomnak se engedjen nagyobb teret s megőrizze Törökország szabad kezét az orosz-angol vetélkedésben.

Ezzel az óvatos, egyensúlyozó politikával Kemál sok sikert és jelentős eredményeket ért el országa számára. Így jutott vezetés szerepre Franciaország támogatásával a Balkán-szövetségben, megerősítette hatalmi pozícióját a Földközi-tenger keleti medencéjében, jelentős befolyásra tett szert a közkeleti arab államokban, megszerezte az alexandrettei szandzsákot, stb. Ennek a Törökországgal határos területnek az átadása ugyan Kemál utóda, Ismét Inönü alatt ment végbe, de megszerzése Kemál tevékenységéhez fűződik. Franciaországgal állítólag a szandzsák átengedése fejében jött létre a francia-török segélynyújtási szerződés, bár ez kétségkívül nagy ár lett volna a francia érdekek katonai támogatásáért. A török külpolitika áthajlása a francia-angol vonal felé körülbelül ez év tavaszán lett láthatóvá, amikor a tengelyhatalmak előretörése s főként Olaszország albániai hódítása Ankarában is aggodalmat keltett. Indokolt volt-e ez az aggodalom, vagy nem, azt most ne kutassuk, tény azonban, hogy a török külpolitika erős olaszellenessége hajlott arra, hogy ebben a pozíciószerezésben a török érdekek veszélyeztetését lássa s erre való tekintettel eltérjen Kemál jól bevált diplomáciai alapelveitől. Szaradzsoğlu külügyminiszter a török nemzetgyűlés nyári ülészakájának bezárása alkalmával mondott beszédében ezt a következő szavakkal indokolta meg: „A népszövetség meggyengülése, a leszerelésre irányuló kezdeményezések csődje, az új államcsoportosulások kialakulása és a befeje-

zett tények politikája a török kormányt arra indította, hogy szakítson korábbi semlegességre politikájával és csatlakozzék az ú. n. (francia-angol) békearcvonalhoz“. Hogy a csatlakozás, amely a létrejött kölcsönös segélynyújtási egyezményekben öltött alakot, voltaképpen Olaszország ellenében és az olasz terjeszkedés miatt történt, azt azóta már nyilvánvalóvá tette az a körülmény, hogy amikor Olaszország a jelenlegi viszályban semleges maradt és kijelentette, hogy ő maga semminemű katonai akciót nem kezdeményez, Törökország is semleges maradt, sajtója azonban nem rejtette véka alá azt a meggyőződését, hogy Olaszország harcba lépése szükségszerűen Törökország hadbalépését is maga után vonná. Erre az eshetőségre utal — ha nem nevezi is meg, csak földközitengeri övezetről beszél — az október 19-én aláírt segélynyújtási szerződés is. A szerződés 2. számú jegyzőkönyve kimondja, hogy Törökországot katonai akcióra és támogatásra nem kötelezik a szerződés pontjai, ha Anglia és Franciaország — a Szovjetunióval keveredik háborús viszályba. Angol és francia részről is csak azt hangsúlyozták, hogy a szerződés nem irányul Olaszország ellen, ha — semleges marad.

Olaszország valóban semleges maradt s egyetlen jel sem árulja el, mintha bármit is tervelne Törökország vagy bármely más hatalom ellen. Épp ellenkezőleg: sorozatos békeakciói és békítő műveletei — főként a hozzá közeledő balkáni félszigeten — arra mutatnak, hogy a fasiszta Itália az ellentétek elsimitója akar lenni a hadiállapotban lévő Európában. Olaszország részéről nem áll fenn Törökországgal szemben a támadás veszélye. A Balkánon ugyan versenytársak továbbra is, de párhuzamos érdekeik is vannak a keletről fenyegető szláv befolyás mellett. Felmerül tehát a kérdés: Törökország milyen megfontolás értelmében érezte elkerülhetetlen szükségét annak, hogy Olaszország kinyilvánított semlegessége ellenére, sőt a kifejezett orosz rosszallás ellenére ragaszkodjék az angolokkal és franciákkal létrejött ideiglenes megállapodás véglegesítéséhez? Az olasz „veszély“ semmiesetre sem. Akkor az oroszé? A kemáli egyensúlyi politikával való szakítás és a visszatérés az évszázados török külpolitika hagyományaihoz kétségkívül ezt bizonyítja. Törökország belátta, hogy tulajdonképpen ellenfele nem a nyugati olasz, hanem az északkeleti orosz birodalom, amely a német-orosz megegyezés következtében lényegesen megjavult hatalmi helyzetben nagyobb nyomást fejthet ki a Dardanellákra s Bulgária felől ezt a nyomást még fokozhatja. A százados ellenfél, megnövekedett súlyával, újból ott kísért a török állam határán s legutóbb mindent elkövetett, hogy búvkörébe vonja. Sikertelenül, mert Törökország, miként a múltban, most sem hajlandó arra, hogy magát Oroszország gyámsága alá helyezze s kiszolgáltassa neki tengeri átjáróit: jól tudja, hogy ez azt jelentené, hogy ezentúl csak azt a politikát követheti, amelyet Moszkva előír számára. A világsajtó szerint Szaradzsoğlu e tekintetben kellő tapasztalatokat szerzett Moszkvában s hazatérése után ezért került sor olyan sietősen a nyugati hatalmakkal való végleges leszerződésre. Igaz, hogy a szerződés értelmében Törökország nem kötelezhető a Szovjetunió elleni segítségnyújtásra, sem olyan akcióra, amelynek következményeképpen fegyveres viszályba keverednék hatalmas szomszédjával, de maga a szerződés a török biztonságnak és pozíciónak olyan alátámasztása, amely nem tévesztheti el hatását egyetlen államra sem. Legalább is ez csendült ki Molotov október 31-i beszédéből, amikor a külügyi népbiztos a meghíúsult moszkvai tárgyalásokra és Törökországnak Angliával, valamint Franciaországgal létrejött megegyezésére a következőket mondta: „Törökország azzal, hogy a semlegességi politika helyett inkább a nyugati hatalmak háborús politikájával kapcsolta össze sorsát, komoly döntést vállalt magára. Meg fog még mutatkozni, vajjon Törökországnak nem lesz-e később oka, hogy ezt a lépését megbánja?“ Ezekből a sorok-

ból — mint azt a világsajtó is megállapította a beszéd elhangzása után — lehetetlen ki nem olvasni bizonyos burkolt fenyegetést a török állam ellen. Törökország mindenesetre döntött. Ezt a döntést a török nép minden igaz barátjának úgy kell fogadnia, mint kikerülhetetlen lépést, amelyet Kemál népének az adott körülmények között életérdekeire és veszélyeztetett pozícióira való tekintettel mindenképpen meg kellett tennie.

CSISZÁR BÉLA

SCHAFFER KÁROLY

1864—1939

A MAGYAR NEMZETI KULTÚRÁNAK két oka van gyászolni Schaffer Károlyt. Eltávozott vele egy nagyszabású kutató, aki egy tudomány-szakot annak nemzetközi bírálószéke előtt olyan előkelően képviselt, abban olyan általánosan elismert vezető szerepre tett szert, mint még kevés magyar tudós s aki ezzel tudománya művelői között megbecsülést szerzett annak a nemzetnek, amelyből kinőtt. De elvesztettük benne a kiváló lélektani érzékkel megáldott idegorvost is, aki nagy tudományos felkészültséggel elemezte a magyar szellemi élet kiválóságainak lelki életét s így szakmája részéről hozzájárult ahhoz, hogy a történelem és irodalom művelői, sőt a művelt nagyközönség is, közelebb jussanak ezeknek a nagyemberek megértéséhez. A Magyar Szemle különös melegséggel búcsúzik tőle, mert Schaffemek több, ebbe a tárgykörbe vágó tanulmánya hasábjain látott napvilágot.

Amidőn Schaffer Károly a nyolcvanas évek derekán a budapesti egyetem orvosi karán életpályájára készült, a környezet kétségtelenül alkalmas volt arra, hogy az idegrendszer kutatása felé vonzza őt. Az anatómiának két akkori tanára, Lenhossék József és Miháلكovics Géza, a központi idegrendszer szerkezetére és fejlődésére vonatkozó ismereteket fontos eredményekkel gazdagították. Bizonyára nem véletlen, hogy ennek a két mesternek három, közel egykorú tanítványa, szentelte magát az idegrendszer szerkezeti kutatásának s vált — hála kiváló tehetségének — tudományszaka világszerte elismert művelőjévé: Schaffer mellett Lenhossék Mihály és Apáthy István.

Míg két nagy pályatársa megmaradt az elméleti tudomány mezején, addig Schaffer orvossá lett és élete munkájában elsősorban a kóros idegrendszeri működések alapját adó alaki elváltozásokat kutatta. Ebben azonban mindenkor erőssége maradt érdeklődése az ép szerkezeti viszonyok iránt, amely késő éveig is ezen a téren is vizsgálatokra készítette. S ez az érdeklődés vezette őt arra, hogy ne csak a beteg, hanem az átlagot felülmúló értékű idegrendszeri működés alapjait keresse azokban a munkákban, amelyeket a kiemelkedő tehetségek agyszerkezetéről írt és íratott tanítványaival.

Schaffer pályakezdésére az említett korai hatások mellett két tényező nyomta reá bélyegét; az idegszöveti technikának arra az időre eső nagyarányú fejlődése és klinikai tanítójának, Laufenauer Károlynak mély érdeklődése a szervi elváltozások híján levő alkati és lelki eredetű idegbetegségek iránt.

Mint minden technikai haladás iránt nagy érzékkel bíró éles megfigyelő és rendszeres összefoglalásra hajló, a lényegét meglátó szövettani kutató, végezte Schaffer félszázadon át munkáját. Működése nehéz körül-

mények között indult meg egy külsőségeiben elmaradt klinikán s folytatódott egy agg és gyógyíthatatlan betegeket ápoló, laboratóriumi munkára nem alkalmas kórházi osztályon, ahol Schaffemek saját anyagi javaiból kellett a köz támogatása híján eszközöket és vegyszereket beszereznie. Végre 1912-ben nyert a budapesti egyetem orvosi kara és a felettes hatóságok elismeréséből tanszéket és intézetet, ahol idejének javát technikai és tudományos segéderőinek felhasználásával annak a munkának szentelhette, amely nevét a tudományos körök előtt már előbb világszerte ismertette. Ettől az időtől Schaffemek és a hamarosan hozzászegődő tanítványoknak tollából tiszteletet parancsoló sűrűséggel jelentek meg a kutatási eredményeiket a nemzetközi szakkörökkel közlő munkák, — addig a pillanatig, amíg a Mester szemét örökre lehúnyta — nem kevesebb mint 18 kötet. Ebben a hagyatékban van egy nagy tanulság a magyar tudománypolitika számára: minő sikert hoz az, ha egy friss tudományos szakmának művelésére megfelelő ember önálló kereteket nyerhet.

Tanszékének felállításáig Schaffer már közel két évtizeden át jeles oktató tagja volt a budapesti orvosi karnak mint magántanár. Előadásainak világossága, szemléletessége, előkelő külső alakja már régen vonzotta a hallgatók seregét. Jórészt ezeknek, majd a tanítványai által más egyetemeken is tartott és a Mester hatását mindenkor eláruló előadásoknak köszönhető, hogy ma, talán Észak-Amerikán kívül, nincsen ország, ahol az orvosnak készülő fiataltság az idegrendszerre vonatkozó ismereteket olyan terjedelemben és mélységben sajátíthatná el, mint egyes magyar egyetemeken.

1925-beü, Moravcsik Ernő Emil halála után, Schaffer átvette a budapesti egyetem elme- és idegkörtani tanszékét és ezzel alkalmat nyílt arra, hogy gyakorlati-klinikai téren is egy évtizeden át — nyugalombavonulásáig — szélesebb körökre gyakoroljon befolyást egy már akkor delelőiet elért élet tanulságaival és a haladásnak utolsó percig tartó szolgálatával.

Bár a magyar orvostudomány kiemelkedő alkotó egyéniségeknek korábban sem volt híjával, hazánkban a modem értelemben vett tudományos „kutatóüzem“ kialakulása igazában mégis a háború utáni évekre esik, Schaffer ezen a téren is elől járt. Kutatóintézetében és klinikáján nemes emberi tulajdonságai és a tudományért való rajongása a tanítványok seregét vonzotta személye köré és szakmája szolgálatábaí Így lett megalapítója egy számban is tekintélyes idegorsosi és különösen az idegrendszer ép szerkezetét és kóros elváltozásait vizsgáló iskolának, amely nagy nemzetek szakmabeli gárdájával nemcsak felveheti a versenyt, de azt nem egy téren felülmúlja.

Élete utolsó 15 évére esnek Schaffemek azon munkálatai, amelyek közvetlenül befolynak a magyar általános szellemi életbe: elsősorban Széchenyi István idegéletének elemzése. A legnagyobb magyarnak bonyolult, az átlagember számára nem átérezhető lelki élete már régebben tudományos vita tárgya volt. A magyar világ nagy töprengőjét, Gxünvald Bélát, a reformkor vizsgálata Széchenyi egyéniségének elemzéséhez vezette; nem von le Grünvald iránt való tiszteletünkéből, ha megmondjuk, hogy tanulmányai során olyan tévedésekbe esett, amelyek szakképzettség híján elkerülhetetlenek voltak. Azonban a Grünvald állításaira jelentkező orvosi hozzászólások is magmaradtak azok között a keretek között, amelyeket a szaktudomány akkori állása megszabott. Schaffer moder n elemzésével nagy hálára kötelezte a tudományos körökön kívül az érdeklődő művelt magyar közönséget és, ha ellene a magyar történetírás kitünőségei részéről emelkedett is fel kritikai szó, az csak azt mutatja, hogy a modem pszicho-? patológia és a nem szakképzettek között a megértés lehetősége — reméljük csak egyelőre — nem könnyű.

A Vörösmarty Mihály és a két Bólyai lelki élete körül terülő homályt szintén Schaffer oszlatta el; egyik utolsó, csak a jövőben nyilvánosságra kerülő munkája pedig Semmelweis Ignáccal foglalkozik. E művek mindegyikében megnyilvánul az a nemes tartózkodás, amellyel első Széchenyi-tanulmányát bevezeti: a tudományos elemzés nem fojtja el szívünkben a kegyeletet, de a tudományos igazság nem is juthat ellentétbe legnemesebb emberi érzéseinkkel. Ez a beállítottság már azért is jelentőssé teszi Schaffer lélekrajzait, mert ezek éppen nem egy, az ép és kóros lélektanban nem jártas, más szakmabeli írótól eredő tévedést oszlatnak el.

Schaffer emlékezetét őrzik szűkebb körben tanítványai és tágabb körben mindazok, akik világszerte tanultak munkáiból. Élete műve sem avulhat el, mert egy tudományos szakma és egy nemzet művelt körei mindig hálával és kegyelettel fognak vissza-visszanyúlni hozzá tanulságért és példaadó biztatásért.

KÖRNYEY ISTVÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A Balkán-probléma és Olaszország; Oroszország balkáni törekvései. — Németország Anglia ellen. — Az amerikai fegyverkviteli tilalom felfüggesztése. — Németország és a Szovjet kapcsolatai. — A német politika nyugat ellen fordul; a belga-holland békeközvetítés és a holland válság. — A nyugati hadicélok. — A müncheni merénylet. — Német politika Cseh- és Lengyelországban. — A finn-orosz ellentét; Oroszország berendezkedése a volt lengyel területeken; az orosz tartózkodás a háborútól és a nyugati hatalmak.

A HOSSZÚRA NYÚLT török-orosz tárgyalások megszakításában két AL körülmény játszott szerepet. Az egyik az volt, hogy Törökország mégis jobbnak látta Angliával és Franciaországgal szerződni, mint Szovjetországgal, mely már-már úgy tekintette a Fekete-tengert, mint saját beltengerét s maga számára jelentős beleszólást kívánt arra vonatkozólag, hogy milyen hajók haladhatnak át a tengerszorosokon; biztonságára hivatkozva határozottan kívánta Törökországtól a tengerszorosok elzárását. Törökország magatartásában emellett egy másik ok is közrejátszott: ez pedig a Balkán-probléma. A Szovjet nyilvánvalóan egyre nagyobb érdeklődést árul el Románia iránt s ezzel egyidejűleg újra kiéleződtek a román-bolgár ellentétek, valamint a sosem nyugvó török-bolgár ellentét is, viszont éppen ezek miatt megerősödött a román-török együttműködés. A Szovjet egyik szándéka ugyanis az volt, hogy Törökországot elszakítván Romániától, illetve a Balkán-bloktól, már eleve útját vágja annak, hogy a Fekete-tengeren, vagy a Balkánon át vele szemben bárki is felléphessen. Törökország szilárd magatartásában a nyugati hatalmakkal való együttműködés mellett még más jelentős támaszra is talált. A német-orosz megegyezéssel egyidejűleg még annak idején jelentős orosz csapatmozdulatok történtek Kis-Ázsia és a közelkelet felé, melyeknek célja szemmel láthatólag az angol petróleum-érdekeltségek veszélyeztetése volt. A közelkeleten eddig jelentős német szándékok működtek közre az arab nacionalizmus tekintetében; most azonban a közelkeleti arab államok, közeledni látván határaikon az orosz befolyást, nem csupán az angol gazdasági érdekeltségek hatására, de saját érdekeikből is sorra mutatták meg az angol politikával érzett szolidaritásukat. Törökország közreműködése is hozzájárult Irak, Irán, Afganisztán közös védelmi blokkjához s így dél felől igen jelentős arab-török-perzsa blokk áll szemben az orosz szándékokkal s egyben harmóniában az angol világpolitikával is. Németország, látván a fejleményeket, több ízben aggódva emlékeztette

Törökországot e politika veszedelmeire, mondván, hogy Anglia ilyen megszire a mai körülmények között nem vihet segítséget a törököknek. A helyzettel kapcsolatosak voltak azok a tárgyalások, melyeket a rendkívül fontos közlekedési missziókkal felruházott Pápa volt kancellár, ankarai német nagykövét folytatott a török államférfiakkal, majd pedig az angol-török-francia paktum megkötése után, Berlinbe térve jelentéstétel miatt, a német vezető politikusokkal.

Németország, mely most mind határozottabban vállalja az angol-ellenes politikai kurzust, a közlekedési és török-orosz kérdésekben mutatott intranszigen magatartásában igen számított Olaszország támogatására is. Valóban Olaszország első pillantásra nem vette jó néven a török-angol-francia megegyezést. Hiszen Törökország a balkáni és kisázsiai kérdések miatt erős ellentétben állott Olaszországgal. Közben azonban bekövetkezett az orosz politika előtörése nyugat felé s ugyanekkor Olaszország éppenséggel nem ellenszenvesen vette tudomásul a tengerszorosok kérdésében ellenállást tanúsító török külügyminiszter moszkvai magatartását. Hiszen Olaszországra rendkívül kellemetlen hatással volt már azoknak a híreknek a pusztas felmerülése is, hogy a nyugati politikába kezdő Oroszország érdeklődni kezd a Balkán és a tengerszorosok ügye iránt: egy ilyen alakulás Olaszország földközi tengeri helyzetére igen nagy befolyást gyakorolhatna. Innét vannak az angol és olasz politika feltűnően szívélyes közeledései, melyeknek építő jellege a mai földközi tengeri viszonylatok között félreismerhetetlen. Az angol és olasz politika szívélyesebbre vált viszonylatainak jele volt az angol-francia-török paktumot nem sokkal nyomon követő olasz-görög megegyezés, mely igen sok vitás pontot tisztázott és békét teremtett a nem egyszer ellentétes görög és olasz politika között. (Görögországban tudvalévoleg igen jelentős szerepet játszik az angol diplomácia.) Kezdetben sokan úgy fogták fel az olasz-görög közeledést, mint ellenhatást az angol-francia-török paktumra; nem sokkal utóbb kiderült, hogy szinte szervesen csatlakozik az előbbihez a görög-olasz megegyezés, melynek ismét jelentős szálai vezetnek Jugoszlávia, illetve az úgy értelmezett bolgár politika felé, mintha ott lábat vetett volna az orosz befolyás — hiszen már orosz flotta- és repülőbázisokról is beszéltek, melyeket a bolgár partokon létesítettek volna. Olaszország jótékony hatással volt a magyar-jugoszláv viszonylatokra is; hiszen Jugoszlávia is nagyon érzékenyen reagált azon feltételezésekre, mintha Bulgáriában orosz hatások érvényesülnének; hasonlóképpen érezhető volt a mérséklő és jótékony közrehatás Bulgáriában is.

Miközben északon a finn-orosz helyzet éppen úgy elfajult, mint az angol-német háborús viszony, Olaszország építő politikát folytatott a Balkánon és a Duna mentén, erélyesen kijelentve, hogy ott semmiféle idegen befolyást nem tűr, jöjjön az bárhonnan is és mikor olyan álhírek jöttek a holland-német konfliktus megnyugovása után nyugatról, hogy Németország Magyarország és Jugoszlávia felé fordulna, Olaszország erélyesen ellene mondott az ilyen feltételezéseknek s az olasz cáfolatokkal együtt járt a német helyreigazítás is. Mikor pedig más irányból jövő középeurópai és balkáni tervekről beszéltek, Olaszország ugyanilyen eréllyel emlékeztetett arra, hogy Itália határa valósággal a Dunánál van. Az európai latin és keresztény civilizáció megmentése és védelme érdekében tanúsított olasz magatartás valóban érdemes a történelem és a középeurópai népek legnagyobb hálájára.

Nyilvánvalóan ilyen mérséklő hatások játszottak közre akkor is, mikor — mintegy Oroszország balkáni szándékaival a háttérben — Románia és Bulgária bizonyos dobrudzsai kérdésekben közeledést találtak; hasonlóképpen a Balkán-blokk többé már nem ellentétes Olaszország szándékaival

s a magyar-jugoszláv viszony egyre jobban közeledik az őszinte javulás útján a teljes barátság és érdekezozonosság felé, ami kifejezésre jut a két nép és a két politika egyre sűrűbb baráti megnyilatkozásaiban és sok közös vonásukon alapuló közeledésében. Olaszország vezetésével tehát az összes kelet-középeurópai népek közreműködnek, hogy a háborús feszültség és a véle kapcsolatos bizonytalanság Kelet-középeurópától és a Balkántól maradjon távol. A dolgok ilyen alakulása nagyon kedvező hatással van angol-francia viszonylatokban Olaszország földközitengeri politikájára; a balkáni és a földközi tengeri békepolitika kölcsönösen kiegészítik egymást. Miközben Oroszország újra tárgyalni készül Törökországgal — nem minden előzetes angol-francia-orosz megbeszélések nélkül, ami mindenesetre arra vall, hogy Szovjetoroszország és a nyugati hadviselők viszonya a sok kellemetlen megnyilatkozás közt is békésebb tendenciákat mutat, — akkor már annak is hírét vesszük, hogy Olaszország és Törökország, annyi ellentét után, közvetlen megbeszélésekre készülődnek, ami a feszült orosz-török és a még feszültebb olasz-orosz viszonylatok között mindkettőjük elemi érdeke s egyben a nyugati hatalmak előtt sem ellenszenves fordulat.

Mialatt Olaszország ösztönzésére a Balkánon és Kelet-Középeurópában ilyen béketevékenység kezdődött, azalatt a nyugateurópai helyzet egyre jobban kiélesedett. Nem mintha a frontokon a változatos, de mégis állandó jellegű tevékenységek során valami lényegesebb változás, eltolódás, döntés következett volna be. A német repülők most is el-elszálltak Anglia partjai fölé s utóbbi időben elrepültek Franciaország déli és nyugati határaiig, nem egy helyen Oroszország magatartását és Molotov külügyi népbiztos megnyilatkozásait ismertető francia nyelvű röplapokat dobálva. A német tenger-alattjárók tevékenysége is folytatódott, bár sokkal ritkábban hallhattunk olyan bravúrokról, mint a háború első napjaiban, ami annak a jele, hogy Németország most meglepetések helyett inkább elmélyíti tevékenységét. Angliában a háborús organizáció óriási méretekben működik és Franciaországban is egyre jobban felkészülnek a döntésre irányuló német támadásokra; immár egy hónapja várják a nyugati hatalmak ezt a többször bejelentett nagy német támadást. Ezalatt a frontok mögött egy másik offenzíva, az ú. n. békeoffenzíva zajlott le, aminek diplomáciai háttereiről ma még keveset tudunk; de úgy tetszik, hogy a nyugati hatalmak részéről teljes elutasításban részesültek mindazon békeszándékok, melyek a jelenlegi német Rendszerrel kapcsolatosak. A nyugati hatalmak most már teljes eréllyel folytatják az ú. n. világnézeti háborút, vagyis a mai német kormányzat elleni törekvéseiket; viszont a nemzeti szocialista kormányférfiak azt hangoztatják, hogy egész létük azonos mindenben a német nemzettel és annak sorsával.

A nyugati hatalmak harci kedvét megedzette a kezdeti meglepetések után az az igen jelentős körülmény, hogy az amerikai törvényhozás méltányolta Rooseveltnél szándékait s felfüggesztette a fegyverkiviteli tilalmat; Rooseveltnél elnök óriási arányú győzelme után a nyugati hadviselők igen jelentős hadiszállításokat várnak Amerikából. Amerika különben egyre nagyobb rokonszenvekkel érdeklődik a nyugati demokráciák sikere iránt s ugyanilyen rokonszenwel fordul Finnország felé is; e kis, de bátor országnak az amerikai gazdasági élet is segítségére siet, hogy sikerrel védekezessen az orosz gazdasági és idegháború válságai ellen.

Németország különben elsősorban Anglia ellen fordul törekvéseivel; az angol gazdasági szankciók ellen kontinentális zárlatot óhajtana létrehozni és számít Szovjetoroszország baráti segítségére. Úgy tetszik, mintha Németország teljes energiájával nyugatra fordulna és az északkeleteurópai területet átengedné a baráti orosz befolyásnak. A Baltikumból, mely Németország

keleti átjárójának készült, most elvonják a németeket s helyükre orosz befolyás kerül; ugyanekkor ellenőrizhetetlen hírek láttak napvilágot arról, hogy az orosz nyugati politikával párhuzamosan Németország nyugati politikája Belgium és Hollandia ellen fordulna, mivel ezek a partvidékek évszázadok óta nélkülözhetetlenek annak, aki Anglia ellen hadat visel. Ahogy Oroszország a német protektorátusi politikát vette mintául a balti államok iránti magatartásában, úgy óhajtáná, mondták, Németország most Belgium és főképpen Hollandia felé alkalmazni az új keleteurópai szövetségi formákat. Ha ilyen német szándékok lettek volna is, ezek ellenhatásai voltak az angol bekerítő politikának s ami Kelet-Középeurópát illeti, Németország aggodalommal látta, hogy a Balkán kérdéseiben is némi angol szándékok érvényesülnek. Ilyen körülmények között a német politika elsősorban Oroszországra hivatkozott; Ribbentrop birodalmi külügyminiszter október végén Danzigban mondott nagy beszéde is kiemelte az orosz-német barátságot és kemény hadviselést jelentett be Anglia ellen. A vezető angol államférfiak szerint viszont Németország kényszerítette Angliát arra, hogy fegyvert fogjon. Közben több ízben célzás történt arra is, mik Anglia és Franciaország hadicéljai; ilyenek a nemzeti szocialista rendszer megszüntetése mellett Lengyelország, Ausztria és Csehország visszaállítása. (Csehszlovákia kérdésében nyugaton bizonyos tartózkodás tapasztalható s elsősorban is a történeti Csehországra gondolnak, ahogy tartózkodnak a lengyel-orosz viszonylatok feszegetésétől is.)

A német politikának különben egyik figyelemreméltó eszköze annak megmutatása, mint sodorta magával Anglia Franciaországot is a háborúba; német megnyilatkozások részletesen megmagyarázzák, mennyire érdektelen Franciaország a jelen háborúban s általában el akarják választani a franciákat az angoloktól: mintha a kulisszák mögött is történtek volna ilyen erőfeszítések, melyeket viszont a hivatalos francia megnyilatkozások mind visszautasítanak. Sőt talán francia részről a szellemi és morális hadviselés még élesebb lenne Németország ellen; Anglia különféle megnyilatkozásai csak a nemzeti szocializmus ellen szólnak, nem egy francia megnyilatkozás viszont kifejezetten a német egység felbontásáról beszél, sokszor a belga sajtó helyeslése mellett. Ennek oka kétségtelenül az, hogy Anglia feltétlenül szükségesnek tartja a német egységet a jövő szempontjából Szovjetország miatt; Franciaország viszont jelentős szolgálatokat tesz szövetségésének azzal, hogy közvetít a kulisszák mögött a Szovjet felé. Amennyiben a török-orosz tárgyalások újra megindulnak, Isztambul újra jelentős diplomáciai tevékenységek színhelye lesz; mintha máris Törökország viszonylataiban játszódna le az a félig-meddig diszkrét diplomáciai tevékenység, ahogy Franciaország és Anglia érintkezéseket találtak a Szovjettel. A Szovjet semlegességének megőrzése e szempontból máris érdekes aktívum a nyugati diplomáciák számára, anélkül persze, hogy a Szovjettel szembeni „harmadik front” valami lazulást szenvedne.

November elejének német és nyugati viszonylataiban igen jelentős fordulat volt a belga és holland uralkodók békeközvetítése. Mindkét helyről többé kevésbé udvarias elutasításban volt része a semleges uralkodók javaslatának. A békeajánlat már olyan helyzetben történt, mely rendkívül kritikus volt a két semleges állam számára; úgyhogy sokan úgy is fogták fel, mint végső igazolást és megelőzést a válság kitörése előtt. Németországnak, mint említettük, sokan olyan szándékokat tulajdonítottak, hogy a tenger felől szilárd és közeli bázishoz óhajt jutni Anglia ellen; ezzel kapcsolatban úgy fogták fel a németalföldi uralkodók békeközvetítését, mint két semleges országnak sf háborúba való bevonás elleni végső védekezését. Német részről viszont élénk szemrehányásokkal illették az angol politikát, mint amely

magával rántja a semleges államokat a háborús válságba. Németország rossz néven vette különben is a semleges államoktól, hogy az angol blokáddal szemben engedékenyek s hogy különben sem tanúsítanak kellő tapintatot Németország felé és túlságosan angol befolyás alatt állanak. Az utóbbi időben több német-holland határincidens is hozzájárult a helyzet kiélezéséhez. Ezenkívül a távolkeletről olyan hírek is érkeztek, hogy Japán fel akarja használni a Hollandia körül támadt európai feszültséget, hogy megszerezze a rég óhajtott déltengeri gazdag holland gyarmatokat, — amely lépés híre nem volt hatástalan sem az angol, sem az amerikai politikára. A békeközvetítés balsikere után, — noha hírlik, hogy megismétlik a skandináv uralkodók valamelyikének bevonásával — vagy még a közvetítés időtartama alatt Hollandia és Belgium teljes védelmi készütségbe helyezték magukat; a holland területek egy részét vízzel árasztották el s a kis ország általában olyan készüléteket tett, mintha ugyanazt a magatartást óhajtáná védelme terén követni, mint amilyen politikát folytatott XIV. Lajos ellen vagy kétszázötven évvel ezelőtt. Belgium hasonlóképp erélyes védelmi rendszabályokat fogantatott s a jelek szerint nem maradhatott volna már saját akaratából sem kívül a konfliktuson, ha a válság eléri Hollandiát. Mindenesetre enyhítően hatottak aztán a hírek, hogy Németországnak egyáltalában nincsenek támadó szándékai a németalföldi semleges államok ellen; viszont nagyon élénken tartották magukat azok a feltételezések, hogy Németország szándékai éppen azért irányultak volna Hollandia felé, hogy Belgium kivülmaradásával elválasztassanak egymástól nemcsak a semleges államok, de a Hollandia partjain a franciák is a megütközni készülő angol és német erőktől. Nyugati újságírói és politikai körökben röppentek fel eközben azok a híresztelések, hogy a belga-holland határtól Németország Magyarország és Jugoszlávia felé fordul; ezen hírek indokolatlanságára úgy a német, mint az olasz politikai körök elég éles választ adtak, mondván, hogy ezek a híresztelések csupán zavarási kísérletek.

Mialatt a holland ügyek foglalkoztatták a politikai közvéleményeket, megrendítő esemény történt Münchenben, a nemzeti szocialista mozgalom székhelyén; éppen Hitler beszéde után húsz perccel bomba robbant abban a sorházban, ahol a vezér erélyes szavakkal fordult Anglia felé és kifejtette, némely angol nyilatkozatokra válaszolva, hogy Németország nem egy, két, három, de akár öt éves háborúra is fel van készülve és hogy megadja az angoloknak a választ, amit érdemelnek. A nagy eréllyel folytatott nyomozás szálai a titkos rendőrség megállapításai szerint külföldre vezetnek s a német sajtó és politikai közvélemény Anglia kezét véli felfedezni a merényletben, ami ellen természetesen az angol közvélemény erélyesen tiltakozik. Ugyanekkor azonban arra is utalnak a hivatalos német megnyilatkozások, hogy mindennemű belső ellenséget kiirt az a Németország, amely egységesen áll Hitler Adolf háta mögött és amelynek erőfeszítése Hitlerért és a német békéért óriási vérfolyamban ömlik áldozatosan. A merénylet hatása szemmel láthatólag csak fokozta a nemzeti szocialista rendszer győzelmi erőfeszítéseit.

A német kormányrendszer valóban példátlan energiával fogja össze a birodalom összes erőit s egyben úgy is hozzájárul ahhoz, hogy a birodalmat valamennyi német magáénak érezze, hogy hazatelepíti a balti németeket. Ugyanígy jár el az északitáliai németekkel is: mivel a nemzeti szocialista birodalmi gondolat egyik eszmei célkitűzése, hogy a birodalomnak valamennyi németet egyesítenie kell. Belül a német nép áldozatosan vállalja a háborúval kapcsolatos erőpróbát; a külföldről hazatelepített németeknek, ha vagyoniukat az eltelepítés sietségében részben ott is kellett hagyniok, a birodalom nyújt megfelelő kárpótlást s főképpen az egyetemes németiség érdekében való munkakört a Lengyelországtól elcsatolt területeken. Ez

utóbbi feladatot gazdasági és védelmi tekintetben a balti németekre ruházták, míg a volt tiroliakat részben a lengyel, részben a szlovák Kárpátok közé óhajták telepíteni. A lengyel hódolt területek főkormányzójául a vezér Franck igazságügyminisztert nevezte ki, aki Krakkóba vonult be a még romjaiból meg nem élemedett Varsó helyett; különben is a hivatalos német felfogás szerint Krakkó, a régi lengyel királyok székvárosa és temetkezőhelye a maga német jellegénél és kultúrájánál fogva jobban képviselheti a Lengyelországot illető német szándékokat, illetve a jövőbeni német-lengyel együttműködést, mint a messzi Varsó romjaival és közelebb a nemrég megvont német-lengyel-orosz határhoz. Egyébként erélyesen folytatta a lengyelországi német igazgatás a hódoltatott terület politikai megtisztítását és a korábbi német üldözések miatt számos lengyel funkcionáriust vontak felelősségre, illetve ítélték halálra. Lublin területeire pedig nagy számmal telepítettek máris prágai és bécsi zsidókat; ezt a területet külön zsidó rezervációnak szemelte ki a német igazgatás és különösen a bécsi és prágai polgári zsidóságot kívánja ott foglalkoztatni. A birodalmi igazgatás hasonlóképp erélyesen képviseli szempontjait Csehországban is, ahová úgy látszik, kerülő utakon mégis elhatolható a külföldi Benes-féle propaganda; németellenes megnyilatkozásokra került a sor a lakosság, különösen az akadémikus fiataltség körében; ezért három évre bezárták a cseh főiskolákat és számos fiatal embert kivégeztek; Hácha protektorátusi elnök pedig rádióbeszédben kérve-kérve fordult Csehország népéhez, őrizze meg nyugalmát és óvja a meglévőt s ne veszélyeztesse annak az alkotmánynak fennállását, melyet Hitler adott Csehországnak.

Mialatt a nyugati és keletközépeurópai helyzet ennyi bizonytalansággal volt teli, nem állott be kedvező fordulat a finn-orosz viszonylatok tekintetében sem. A moszkvai finn küldöttség október közepe után, az északi államfők értekezletének befejeztével visszautazott Moszkvába, hogy ott folytassa a megbeszéléseket, melyeket az orosz politika láthatólag siettetett, mint mondották, talán azért, hogy aztán annál közvetlenebbül fordulhasson a balkáni kérdések felé. Közben a szovjetországi hadsereg egységei sorra elfoglalták észt, lett és litván támaszpontjaikat; sőt híre érkezett, hogy például Észtországban újabb igényeket is támasztott Oroszország, mely különben a balti államokkal és Finnországgal szemben egyaránt mindig saját biztonságára hivatkozik. A finn ügyet élénk érdeklődéssel figyeli egész Európa s a Szovjetre nyilvánvalóan nem lehetett hatástalan sem gazdasági, sem világpolitikai okokból az a rendkívüli rokonszenv, amellyel Amerika a finn kérdés alakulását szemléli. Miközben az északi államok is fegyveres és gazdasági előkészületeket tettek Finnország mellett, a Szovjet politikája nem érdektelen figyelmeztetésekkel fordult felénk is. Általában Oroszország azzal érvel, hogy a „külföldi kapitalista tényezők“ közbejötté zavarja a finn-orosz viszonylatok tisztázását; még a leningrádi áradásokért is Finnországot teszi felelőssé, sőt állítja, hogy külföldi kapitalista hatalmak Finnországon át akarják majd megtámadni Szovjetországot. Oroszország ezért biztonsága érdekében a keleti finn határról jelentős sáv átadását kívánja s emellett flottabázis céljaira több szigeten és félszigeten fontos támaszpontokat. A finn küldöttség ellenjavaslatokkal felelt, közben azonban egy tapodtat sem engedett álláspontjából s a helsinki államférfiak is minden alkalmat megragadtak a finn függetlenség és szabadság eszményeinek hangoztatására, kiemelve egyben azt is, hogy nézetük szerint semmi különbség nincs a cári és a jelenlegi Oroszország finn politikája között. Oroszország a finn küldöttség távozása után nem tett újabb fegyveres lépéseket, bár már előzőleg igen erős csapatszevónásokat tett a finn-orosz határon; de ugyanilyen összevónásokról érkezett hír Déloroszországnak, illetve a volt lengyel területek felől is. Most

Oroszország gazdaságilag folytatja az „idegek háborúját“ Finnország ellen s így véli megtörni a finn kitarást. Az orosz álláspont szerint ez a gazdasági hadviselés Finnországban majd az életszínvonal leszállításához, illetve inflációhoz vezet, következőleg majd belső zavarok keletkeznek s megnyílik az út egy olyan új rendszer felé, mely majd megegyezik Oroszországgal, ha ugyan nem azonosul teljesen vele. Ezzel az orosz részről képviselt nem «érdektelen katasztrófaelmélettel szemben Finnország azt hangoztatja, hogy gazdaságilag eddig sem függött a Szovjettől s nyilván nagy segítségére Tannak nehéz helyzetében ilyen tekintetben is Amerikával együtt gazdag és derék szomszédai, a baráti északi államok, melyekkel való egyetértését a közelmúltban megtartott stockholmi államfői értekezlet még jobban megerősítette.

Maga az orosz politika különben eléggé tartózkodó magatartást tanúsított; de közben természetesen nem oktanul keltek szárnyra a hírek a Szovjet balkáni, földközítengeri, vagy közelkeleti szándékairól. A Szovjet külpolitikája most is megőrizte eddigi rugalmasságát és óvatosságát; nem bocsátkozik kísérletezésekbe és kalandokba, ezeket másoknak hagyja s jobban szereti a kész és könnyen kihasználható adott helyzeteket, amint ezt a lengyel kérdés megoldása is tanúsítja. A Lengyelországtól elcsatolt területeken jelentős ukránizáló és fehéroroszosító tevékenység folyt a szovjet-szellemben lefolytatott és egyhangú eredménnyel végződött általános, egyenlő és titkos szavazások eredménye után. Eddig a Szovjet ukrán és fehérorosz nemzeti szempontok segítségével folytatta politikáját e területeken, kiemelve az ukrán és fehérorosz nacionalizmusokkal, népiségekkel való kapcsolatait s ünnepeelve a lengyel „pánok“ uralma alóli felszabadulást. Az újabb időkben került aztán sor a szovjetrendszerből folyó társadalmi változások tüzetes keresztülvételére, az üzemek és a világi és egyházi birtokok szocializálására, a különféle felekezetek templomainak bezárására, többek közt ez a sors érte a lengyelelles nagyukrán propagandával telített görög katolikus ukránok egyházi intézményeit, templomait és birtokait is. Ezeknek a belső társadalmi változásoknak keresztülvitele sajátosan párhuzamos volt a Komintern újabb jelentkezésével s Európa népeihez intézett nagy kiáltványával, mely Olaszországot igen erélyes állásfoglalásra készítette.

Különben Oroszországgal szemben a nyugati hatalmak álláspontja várakozó maradt, míg Németországé változatlanul szívélyes és reményteljes, amennyiben a német hadigazdaság jelentős utánpótlásra számít Oroszország felől. A nyugati politikai körök elégtétellel könyvelik el, hogy Oroszország nem csatlakozott a hadviselő Németországhoz és Molotov külügyi népbiztos november elején mondott nagy beszédének békés hangjára hivatkoznak, valamint olyas kitételeire, hogy Oroszországot nem sikerül a háborúba bevonni; Németország viszont elégtétellel vette tudomásul Molotovnak a demokráciák ellen és különösképp a német-orosz viszonyról mondott szavait. Molotov szerint nem áll helyt a nézet, hogy a háborút a demokráciák védelmében vívják; sokkal valószínűbb a hadviselőknél és semlegeseknél a kapitalista érdek védelme. Valószínűnek találja, hogy a háború végén a kapitalizmus uralma még jobban kiterjeszkedik; Oroszország hivatása, hogy ezzel a fejlődéssel szembeszálljon. A szovjetcivilizáció, — folytatta — nem jelenti az egyes népek dicsőséges múltjának megtagadását; a bolsevisták megbecsülik a történelmet, mert tudják, hogy a szociális haladás csak a múlt alapján következhetik. Végül az orosz népet átható szovjethazafiságra hivatkozott a külügyi népbiztos: s valóban, egészen nyilvánvaló, hogy külpolitikai téren Oroszország visszatérőben van az elmúlt évszázadok orosz nagyhatalmi elgondolásai felé.

HUNNIA

HA SZÉCHENYINEK a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontjáról van szó, általában az 1842. évi akadémiai beszédre szokás hivatkozni. S ha a gyakorlati hatást tekintjük, valóban ez a beszéd Széchenyi legfontosabb nyilatkozata ebben a tárgyban. De ha felfogását egész részletességgel, elvi teljességében akarjuk megismerni, akkor egy másik művéhez kell folyamodnunk. Ez a „Hunnia“. Hatása nem volt, mert csak 1858-ban adta ki Török János, holott már 1835-ben készen állt a szöveg. Maga Széchenyi nem publikálta. Ami bizonyára nagy kár volt. Mert míg az akadémiai beszéd szenvedélyes polémia volt az erőszakos magyarizáció túlzásai ellen, oly időben, mikor ennek a lelkesedése magas lánggal lobogott, s a magyarság és a hazai nemzetiségek éles harcban álltak már egymással, a „Hunnia“ sokkal nyugodtabb légkörben jelent volna meg, maga is higgadt elméleti írás, s nem egy áradó mozgalom megfélemezésére irányul, hanem egy adott helyzetben kísérli meg a fejlődés alapjainak lerakását.

Az adott helyzet a soknépű, soknyelvű „Hunnia“, az alapok e népek együttélésének, „Hunnia“ megmaradásának modus vivendijét készítenék elő.

A modern nacionalizmus, amely a nemzetet egy nép etnikumához és ezzel egy nyelvhez kötötte, s így a népnemzet fogalmát teremtette meg, az államot pedig egy ilyen nemzet birtokába adta a nemzetállam formájában, a legsúlyosabb feladat elé állította a dunai monarchiát s benne Magyarországot külön is, összes népeivel. A nemzetállam célja a népnemzet elve alapján csakis a szétbomlás árán valósulhatott volna meg, s erre a hajlandóság meg is volt. E törekvés elhárítása csak a dinasztának és a magyarságnak állott érdekében. A dinasztia a nacionalizmus elnyomásában s a régi abszolutisztikus, illetőleg rendi államforma fenntartásában látta a monarchia együttartásának eszközét. A nacionalista magyarság pedig a népnemzet és nemzetállam alapjára helyezkedve — az általános európai mintára — csakis az idegen országglakó népek asszimilációjától remélhette országának és államának megmaradását. A vélemények eltérők voltak az asszimiláció eszközeire és ütemére nézve, de kikerülhetetlen szükségességében valamennyien megegyeztek. Az asszimiláció varázspalcáját pedig a kor divatos, külsőséges nemzetfogalma szerint a nyelvben látták.

Széchenyi volt az egyetlen, aki mélyebbre alapozott, spirituális és etikus nemzetfogalom birtokában belátta, hogy a nyelv még távolról sem tesz valakit magyarrá, s egyben belátta az asszimiláció kilátástalanságát is. Belátta, hogy az egész országot megmagyarosítani merőben képtelenség. De nem is tartotta szükségesnek, sőt megengedhetőnek sem. Felfogása szerint minden nemzetiség isteni mű, tehát valamennyinek egyformán létjoga van s feladata az emberiség egyetemében. Ő magyarosítani csak a magyart akarta. A nagy problémát, a soknépű „Hunnia“ megmaradását egészen más módon képzelte el, mint kortársai.

A „Hunnia“ a magyar nyelv hivatalos nyelvvé tétele érdekében készült, de egy olyan nagyvonalú, bölcs és eredeti politikai koncepcióban csúcsosodik ki, mely párját ritkítja egész korszakában. Világosan kitűnik ebből, mily független szellem volt a Széchenyié, őt nem ejtette meg az úgynevezett korszellem, azaz a divatos gondolatok, hanem egyrészt a realitás számbavételével, másrészt tiszta elvekből kiindulva maga alakította ki a követendő eszményeket és megvalósítandó célokat. Az ő politikai terve nem a soknyelvű Hunnia egy nyelvűvé tétele volt, s benne a korszerű értelemben vett nemzetállam kiépítése: egy nyelv, egy nép, egy nemzet, egy állam. Tudta, hogy abban semmi veszedelem nincs az állam egységére, ha benne többféle etnikumú a lakosság. Békén élhetnek egymás mellett az állam oltalma alatt a maguk népiségében. A baj akkor kezdődik, ha e népekben feltámad a modern nacionalizmus, a maga népnemzet fogalmával és nemzetállamra való törekvésével. Mindnyája nemzeti államot akar magának, s ezzel vagy a nemzetiségi elnyomás, vagy az állam szétszakadása következik be. A kor népnemzet fogalmától nem tudott teljesen elszakadni Széchenyi, bárha páratlan mértékben spiritualizálta és etizálta, s látjuk majd jeleit egy másfajta nemzeti közösség lehetősége megsejtésének; a megoldást inkább a másik eszmény, a nemzetállam korabeli értelmezésének elutasításában ismerte föl. A „Hunnia“ államkonceptiója nem a kor romantikus-szentimentális álma, hanem racionális és utilista politikai mű, megfelelően az állam lényegének. Ezzel tisztán meg tudta őrizni a nemzetiség eszményét. Állama nem bocsátkozik bele a népek torzszalkodásába, hanem fölöttük marad, s ezzel lehetővé teszi e népek együttélését, ha azok is úgy akarják.

Kiindulási pontja az, hogy a népek joga népiségükhöz, nyelvükhöz érinthetetlen. S amily keményen elítéli a magyarok hűtlenségét sajátosságaikhoz, nyelvükhöz, oly helytelennek tartja az erőszakos magyarosítást. Mert „hatás ellenhatást, nyomás ellennyomást, erőlködés erőlködést szül“, s „nem is volt, minden kedvező jelek mellett nemzeti létünk oly nagy veszélyben még soha mint most“, hirdeti, egyedül az illúziók korszakában. „Ha mi nem ismerünk indulatos felhevültünkben józan czélt és mértéket, midőn magyarságunkat megkedvelteim (!), terjeszteni akarjuk, mikép kívánhatunk tót-, horvát-, oláh-, rác-, németben stb. hideg vért, mérsékletet s igazságot viszont az ő sajátjuk védelmében? Nekik is mosolygott a nemzetiség anyyala, ők is meg vannak hívva tökéletesülhetésük által az emberiségnek tán

egy láncolatját alkotni...“ Így hangzanak a szavak, melyekhez hasonlót abban az időben senki sem hallatott Európában, csak ez a magyar gróf. S hangzik az intés: „hagyjunk fel az Istenért szűklelkű vitatásainkkal valahára már; mert most van még idő szebb frigynek kötésére, vagy soha többé. Elődeink e frigyét könnyen köthették volna, mi mostaniak már csak nehezen, utódaink tán soha többé; ezt ne felejsük.“

Gátját kell Vetni annak, hogy a népek sokszínű szövédéke „túl-szövevénné“ váljék a népi jogok túlzásai, feltékenység és torzsalkodás útján. Az államot racionalizálni kell. „Országosunkat lassanként az egyszerűség elveire visszavinni tehát legszentebb kötelességünk, mert csak ezáltal menthetjük meg honunkat a veszélyek legnagyobbikától, a közzavartól ...“ S a legnagyobb akadály, „minden szövédénynek főforrása az, hogy nem értjük egymást“. Az nem baj, hogy a magán-életben annyiféle nyelv használatos, „s ez iránt ne is háborítsuk egymást hangoztatja számtalanszor —, csak országos- s közdolgaink foly-
janak egy hangon, egy nyelven“. Ez a nyelv pedig csak a magyar lehet.

Ám e tétel megokolása nem az imperialista nacionalizmus szokásos türelmetlen parancsa. Nem azzal indokolja, hogy az állam a magyar nép állama, s nyelve ezért legyen a magyar. Indokolása nem ilyen értelemben nacionalista. Tudatában van annak, hogy a magyar nyelvet hivatalos nyelvvül csak akkor fogadtathatja el az ugyancsak nemzeti öntudatra ébredt többi népekkel, ha nem csinál belőle nemzetiségi kérdést, hanem egyszerűen racionalista, utilista szempont alá helyezi, ha — amint ő mondja — az emberi „haszonvággyal“ köti össze. A magyar nyelv csak a népek közti érintkezést szolgálja, „egyszerűség“ okából csupán. S hogy miért a magyar nyelv, azt három érvel támasztja meg.

Az első általános jellegű. A magyaroké az ország legnagyobb része, ők vannak legtöbben az országban, s az ő nyelvük már nagyjából hivatalos nyelvvé is vált. Emellett „országunk egykori fény-pillanatai és minden visszaemlékezéseink a múltba mégis csak magyarok“.

A második azonban már egészen eredeti és rendkívül érdekes. Az érv Széchenyinek azon az alapelvén nyugszik, hogy minden nemzetet fenn kell tartani mint abszolút létjogú isteni alkotást. Arra hivatkozik, hogy a magyar, mely ezen az országon kívül sehol hazával vagy rokonnal nem bír, elenyészik, ha nem az ő nyelve lesz a hivatalos nyelv. Az összes többi népnek határainkon kívül van „valóságos hazája“, hol nemzetisége és nyelve biztonságban élí Így hát „nem azonegy ügyért vív a magyar s Magyarország egyéb lakosa“ a nyelvkérdésben. „Hunnia határi közt józanul vívni magyarság mellett, erény; ellene hatni viszont és üldözni azt, meg nem bocsátható véték, minthogy egy egész nemzetet megsemmisíteni Isten előtt bizonyosan még súlyosabb tett, mint egyes gyarló embernek rövidíteni meg aránylag csekély pályakörét.“ S szelíd kéréssel fordul a többi országlakó népekhez, hogy ne álljanak ellene a magyar törekvéseknek, „mert mi magyarok, midőn fejledező erkölcsi sajátságaitokat mindenen felett tisztelni fogjuk, a háládat legerősebb kötelékivei is köttendünk hozzátok, hogy viszont

ti is meg akarjátok becsülni nemzetünkhöz hű ragaszkodásunkat“. S ismételten hangoztatja, hogy ezzel semelyik nép népiségét vagy nyelvhasználatát nem szabad korlátozni. „Törekedjék mindenki a tökéletesülés felé azon sajátosság és eredetiség alapján emelkedni, melyekre Isten állítja. S legyen végre elsőtől utolsóig kiki védje, gyámola önnemzetének. De azért — az emberiségnek ne váljék ellenségéül.“ Egyetemes humanitás és nemzeti sajátosság emez egyensúlya mélyen vallásos alapon: ez Széchenyi nacionalizmusa.

A legérdekesebb és legjellemzőbb azonban a harmadik érv. És itt rejlik Hunnia-konceptiójának alapja is.

Lehet, írja, hogy a magyarság hátra van a Duna völgyében civilizáció és kultúra dolgában. Am van valami, amivel élén jár itt az összes többi népeknek. Ez pedig a szabad alkotmány és alkotmányos szabadság. „Mi még nemzet vagyunk, melynek zománcza még kettétörve nincs.“ „Az emberiség néhány nemzetei — írja büszkén —, melyek a civilisatio és tökéletesülés központját alkotják, kivívták már az emberek e közös jogát; más nemzetek csak most vannak e küzdésben; mások alszanak még. Mi pedig több század óta bírjuk e kincsnek fő vázlatit a legvalódibb legitimitás szent törvényei szerint, és már bölcsönktől fogva sajátunk volt az a kincs, melyet más nemzetek minden áldozattal volnának megvásárlani készek.“ Széchenyi egyenesen a magyarság lényegét látja a szabadság eszméjében és akaratában. De ebben látja az emberiség „legszentebb jussát“ is.

Érthető hát, ha ily szavakat intéz az ország lakosaihoz, népeihez: „Mily kedvező körülmények közt léteztek tehát Ti, honunk nem magyar lakosi Magyarországban! Nemzeti létetek záloga nem csak biztos sarkalaton alapul odakünn, de rokon eredetiségteknél fogva felvirágzástokat ígéri; szabadságtok pedig bizonyos idebenn, ha mivelünk magyarokkal ezentúl is oly hűséggel és elszánással fogtok osztani szerencsét és bajt mint eddig ... Mert közepettetek áll a szabadságnak azon tiszteletreméltó törzsöké... Ha tehát honotokban van ezen egyesítő középpont, melyet annyi más nemzetek hiába, és sokak oly visszás utakon keresnek, miért nem seregülnétek inkább a szabadságnak azon tisztes cserje körül...“ Rámutat, hogy a nemzetiségek anyanemzetei meg sem közelítik a szabadság ama fokát, mely a magyaré, ha civilizációban meghaladják is. Miért hagynák el hát ezt a „törzsököt“! a haszon kölcsönös. „Gazdagítsátok Ti a hont külföldről nyert sugáritokkal, melyek által mi is mindinkább részesülünk a világban; midőn mi a hazai szabadságnak emelendünk szebb oltárt, mely körül viszont Ti állhattok nagyobb számban a közös lelkesséssel, úgy hogy kívülről több világ, belülről szebb szabadság élessze a hont.“ S ami a leglényegesebb itt: Amerika példáját állítja honfitársai elé, a korabeli népnemzetre alapított nemzetállam-gondolat kizárólagos érvényének eleven cáfolatát. „Ha a szövetséges Amerika egyéb példáit, helyzetünk és időkorunk nagy különbségi miatt tán nem is fogadhatjuk mindenben józanul el; nyelve, vallása és részeinek külön szerkezete körüli bölcs türelemét mindazáltal bár ruházhatnék magunkra minél előbb. Ott nem gázol egyik a másiknak polgári sajátjában, nemzeti eredetiségében, emberi lelkében; de

mindenki háborítatlan éli élte napjait, békében veszi előditől s adja át utódinak nemzeti mindenét át.“ S a végén az, ami kortársai szemében Hunnia átkának látszott, a soknépűség, a bölcs előtt áldásnak tűnik föl, s a jelen keserű látványa fölött a jövő optimizmusa derül. „Vájjon nem vérzik-e a mélyebben látónak szíve, veleje, sőt lelke íá azon kebelepesztő látásnál, hogy épen azon tulajdonok, erők és hatások fenyegetik megsemmisüléssel a hazát, melyek legszebb áldással boldogíthatnák azt. Mert valamint felekezetink, fajaink és vallásink különöségi akarataink, sőt legnagyobb felvigyázásunk ellenére íá átkot s kárhozatot kénytelenek hozni elvégre honunkra, ha — külön kincseink árnyéklati összeforrás nélkül hagyván — nem köt ezentúl minket valami egyeztető nemzeti kapocs Össze; úgy bírná, emelné s Robbanthatná épen ezen sokszerű kincs ébredésre, életre s nemes versenyre a hont, ha a felvilágosodás, szabadság és nemesülés nagy ügye körül csak egy szív, egy lélek és egy akarat egyesítné Hunniát.“ Itt hág Széchenyi legmagasabbra korának látkörén túl. Hunnia egységes állam, melynek ugyan egyszerűség okából a magyar a hivatalos nyelve, de nem a nyelv, inkább a magyar nemzetiség lényege, a szabadság, fogja egybe. A nem magyar népek teljes szabadságban élhetik népiségüket, használhatják nyelvüket: beolvasztani a magyar nem akarja őket. Ez az eredeti Széchenyi-gondolat. Mert mások is fölismerték a magyar alkotmányosság vonzóerejét, de ők az asszimiláció vonzóerejét remélték benne. Például Wesselényi. A Széchenyié a valódi szentistváni gondolat a soknyelvű és sokszokású birodalom¹ ról, az ősi magyar államfelfogás az egyetlen, mellyel itt, e soknépű tájon államot lehet fenntartani. Ám van még egy magasabb régiója is Széchenyi gondolatának, hol aztán messze túlszárnyal korának népnemzet-fogalmán is. E sokféle, soknyelvű népeket ábrándjában „valami egyeztető nemzeti kapocs“ tartja össze, majd arról ír, hogy „ha minket közös erő s közös erény egy nemzeti testbe szorítaná“. Á nemzet tagjai tehát lehetnek különféle népiségűek és nyelvűek. A nemzet nem nyelv és nép: „közös erény“. Ez a gondolat átsuhan a „Hunnia“ lapjain s az ősi magyar nemzetfogalom és a tiszta nemzeteszme fényét idézi a „tüzes csatatérré, rothadozó testté alacsonyodó“ Hunnia felett, mellyé látnoki fiának szavai szerint viszálykodó gyermekei tették.

Joó TIBOR

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 12-én délben. — írógépen írt cikkeket kérünk. — Csak olyan cikket közlünk, amely még semmiféle formában nem jelent meg, tehát idegen nyelven sem. — Nyilvánosság előtt elhangzott előadások közlésétől is tartózkodunk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott, megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével a szerzői jogot a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különlenyomataikat, megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különlenyomatok csak a Magyar Szemle Társaság hozzájárulásával bocsátatók könyvkereskedői forgalomba.